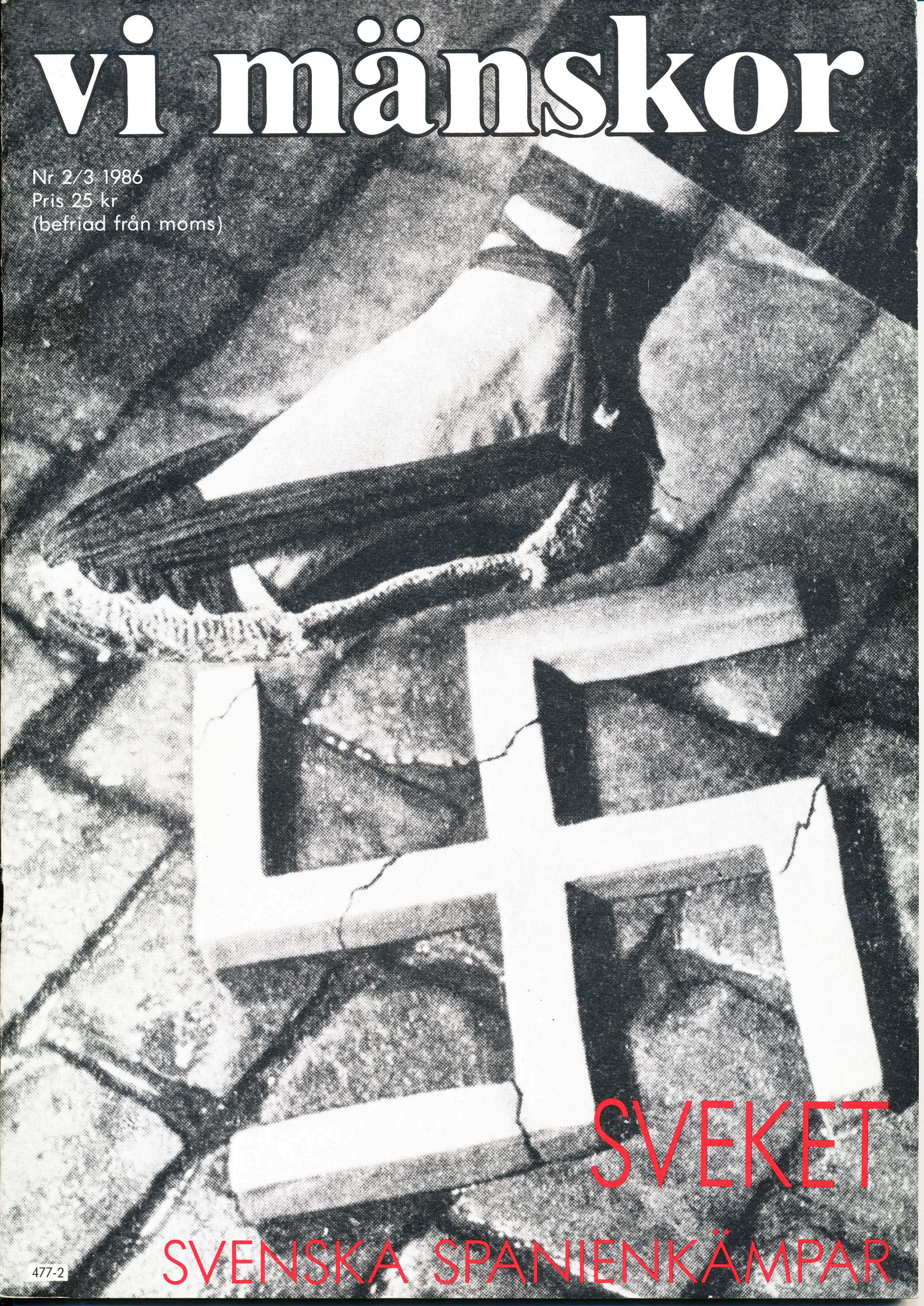

vi människor

Nr 2/3 1986

Pris 25 kr

(befriad från moms)

SVEKET

SVENSKA SPANIENKÄMPAR

1936

när kriget i Spanien bröt ut, då resonerade vi kors och tvärs om vad som hände därnere. Jag vet inte, det är svårt idag att beskriva den atmosfär som härskade 1936.

Du får komma ihåg hur det såg ut i Europa då. Den ena demokratiska regimen efter den andra hade försvunnit. Polen var halvfascistiskt, Finland var halvfascistiskt, Rumänien var fascistiskt, Tjeckoslovakien blev ju tilltufsats genom den så kallade Münchenöverenskommelsen, där Chamberlain lovade "fred i vår tid".

Hela tiden tätnade det politiskt sett i Europa. Ljusen släcktes ett efter ett. Man hade nå'n slags jävla stelkramp: Är det oundvikligt detta, att fascismen ska segra i alla de här länderna?

När Tyskland dukade under för Hitler, vilket resonemang vi hade sinsemellan då, vi försökte komma på vad de hade gjort för fel. Hur skulle de ha jobbat för att stoppa fascismen?

Jag menar, det var inga småsaker som gick förlorade i Tyskland 1933. De hade en fackförening, som helt enkelt var fantastisk i organisationshänseende. De hade folkhögskolor, universitet och jag vet inte allt. Och det bara sopades väck över en natt.

De hade Europas starkaste socialdemokratiska parti, tillika Europas starkaste kommunistiska parti. De försvann över en natt.

Vi var fan inga teoretiker eller ideologer, som kunde lösa det här. Men diskussionen gick: Hur kunde det komma sig?

Vi fick österrikiska flyktingar hit upp och de förklarade också att rivaliteten mellan de olika arbetarpartierna gjorde att man kunde slå sönder dem, slå ned dem.

Och då kommer i samma veva folkfrontsidén från Frankrike. Att man tvärs över hela fältet skulle gå ihop mot fascismen, ta väck hindren emellan i största möjliga mån, och slåss gemensamt.

Det var också den springande punkten i mitt tänkande när jag åkte ner. Det var detta — ställ upp tillsammans. Det går inte att slåss med fem fingrar åt varsitt håll, utan du måste knyta näven.

Det sprack ju i och för sig i Frankrike, men sen kom 1936 och Spanien, då folk gick ihop. Och då var det precis som man fick en saltvatteninsprutning — äntligen, äntligen, äntligen någonstans några som vill stå emot! Det är inte ödesbestämt ändå.

Och man andades med bägge lungorna."

BENGT SEGERSSON

Under spanska inbördeskriget var han politkommissarie, den som ansvarade för stämningen och moralen bland soldaterna, den som alltid skulle kunna svara på frågor, och den som skulle göra de politiska riktlinjerna klara och tydliga. När Bengt åkte från Sverige tillhörde han dem som inte var politiskt organiserade i något parti.

Robert Capa har tagit bilden av flickan. Spanien 1937

I år är det femtio år sedan fascisterna med Franco i spetsen och Hitler och Mussolini bakom ryggen gick till angrepp mot Spaniens folk och dess demokratiskt valda regering.

Det här numret tillägnas dem, som övergav allt för att slåss mot "den bruna pesten".

Ungefär 500 svenskar åkte ner till Spanien för att gå in i de internationella brigaderna. I Sverige riskerade de fängelsestraff, eftersom det var förbjudet.

Hälften av dem som åkte ner stupade på slagfälten.

I det här numret får du möta några av de svenskar som slogs mot fascismen i Spanien. Och en spanjor som till slut hamnade i Tyresö utanför Stockholm.

Det är femtio år sedan nu, men fortfarande kämpar människor för sin rätt att gemensamt bestämma över det egna landet — mot diktatur och fascism. Och människor ställs inför valet att handla eller inte handla i en situation av orättvisa.

Det här numret handlar också om svek. Europas stater, med England som pådrivare, kom överens om att inte sälja vapen till någon av parterna i konflikten.

I verkligheten försåg Tyskland och Italien Franco med obegränsade mängder vapen. Övriga länder såg mellan fingrarna. Inte ens när tyska Luftwaffe bombade den totalt oskyddade staden Guernica, upphävdes noninterventionspakten.

Två unga journalister, Mekki Karlsson och Kerstin Gustafsson, har skrivit spanientexterna i detta nummer. Under två år har de intervjuat omkring 40 svenska spanienveteraner, och på sitt sätt dokumenterat krigshistoria. De har mycket mer material än som ryms i den här tidningen, och planerar att ge ut en bok — om de så måste bekosta den själva.

VI MÄNSKOR utges av Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Nr 2/3 1986. POSTADRESS: Barnängsgatan 23, 116 41 Stockholm tel: 08-40 90 65. Redaktionen är stängd 15 juni till 15 aug. ANSVARIG UTGIVARE: Lotta Schüllerqvist. PRENUMERATION: 100 kr. Stödprenumeration 125 kr. Gåvoprenumeration 85 kr. POSTGIRO: 90 24-1. VI MÄNSKOR utkommer med 6 nr/år. I REDAKTIONEN FÖR DETTA NUMMER: Monica Dalin, Martine Durand, Eva Ekelöf, Agneta Furvik, Gun Fälth, Susanne Johansson, Erja Lempinen, Lotta Schüllerqvist, Kerstin Gustafsson, Mekki Karlsson. Redaktionen ansvarar endast för beställt material. TRYCK: Tryckeri AB Federativ, Stockholm 1986. SÄTTNING: Ordgruppen, Stockholm. OMSLAGSBILD: Vykort från Spanien 1936, Arbetarrörelsens arkiv.

LARS TEGMAN

RESAN NER

INTERVJU MED GUSTAV ERIKSSON

"Med rocken på armen och väskan i handen stod jag och Kalle Bysan och tittade ut över hamnen när båten sakta la ut från land.

På kajen stod en massa folk och vinkade. De sjöng, och plötsligt hörde jag att det var Internationalen. På norska.

Det är fler än vi på väg, sa jag till Kalle Bysan."

RESAN NER

INTERVJU MED GUSTAV ERIKSSON

Gustav gick och stämplade hos facket. Varje fredag lyfte han tio kronor och femtio öre som skulle räcka hela veckan. Det var inte mycket, men överlevde gjorde han. Han bodde inneboende hos en servitör uppe på Blekingegatan, och åt gjorde han bara ibland.

Gustav hade jobbat på Atlas-Diesel tidigare, som revolversvarvare. Men så hade det blivit en nedgång i konjunkturerna, som det heter, och då hade Gustav fått gå. Han ansågs bråkig och uppkäftig för att han sa ifrån. De hade infört tidsstudiemän på verkstan och protesterna hade blivit starka. Tidsstudiemännen visste inget om jobbet, men gick runt med en klocka i handen och menade att arbetet skulle kunna gå ännu fortare. Naturligtvis hade killarna blivit förbannade, men det var Gustav och några till som förde alla killarnas talan. När det blev aktuellt med nedskärningar var det de som fick gå först.

Nu var det februari 1938, och Stockholm var svinkallt. Gustav hade varit arbetslös sedan i september. Varje gång han sökte ett nytt jobb, ville arbetsgivaren ha referenser. Och så ringde de till Atlas-Diesel och fick reda på att Gustav var en bråkstake. Jaha, så fick han inget jobb den gången heller.

MÖTE PÅ KAFÉ

Ute i Europa var det krig. Hitlers Tyskland blev större och större och nere i Spanien var det fullt krig. I slutet av februari hörde Gustav talas om ett möte, som skulle hållas på fiket på Högbergsgatan, hörnan Repslagargatan. Det var ett kafé dit han brukade gå tillsammans med sina kompisar och spisa plattor. Men den här gången skulle Klas Formgren komma dit och tala. Han var målare till yrket, men hade åkt ner till Spanien som frivillig. Nu hade han permis från kriget och var hemma i Sverige för att värva fler frivilliga.

Mötet var inte offentligt, för riksdagen hade stiftat en lag som förbjöd svenska medborgare att åka till Spanien. Det kunde bli upp till sex månaders fängelse, men än så länge hade ingen blivit dömd. Opinionen i Sverige för den spanska demokratin var allför stark. Kaféägarna tillhörde också de som stödde den spanska republiken i kriget mot fascismen. De lät det kommunistiska ungdomsförbundet ordna mötet i deras lokaler, med konditoriskylten som täckmantel. Gustav var inte organiserad i någon politisk organisation, men han gick dit med några andra grabbar som var det. De flesta var söderkisar som gick utan jobb, precis som han själv.

Klas Formgren höll ett brinnande tal om den spanska demokratin som var hotad av tyska och italienska fascister. När han slutat blev det ett kort snack, killarna ställde några frågor. Sedan skickade han runt en anmälningslista. Gustav tittade på listan, och så skrev han Gustav Eriksson. Han hade bestämt sig för att åka med.

Till sin äldsta syster Maj sa han att han skulle ut på sjön. Hon fick ta hand om de grejer han hade i rummet uppe på Blekingegatan. Annars sa han inte till någon vart han skulle resa.

PANTADE CYKELN

De som kunde betalade sin resa till Paris själva. Gustav som hade stämplat nästan ett halvår utan pengar. Men han hade en cykel, som han hade köpt när han jobbade på Atlas-Diesel. Han gick till pantbanken med den och lånade femtio spänn. Kvittot för resten av cykeln lämnade han till de på kontoret som hjälpte alla frivilliga iväg till Spanien. De satte om kvittot med jämna mellanrum, och om Gustav stupade nere i Spanien kunde de lösa ut cykeln, eller sälja den. Tack vare cykeln kunde han betala nästan halva resan till Paris.

Karl Byström, eller Kalle Bysan som han kallades uppe på söder, var Gustavs kompis. Kalle var några och tretti, nästan tio år äldre än han själv, och jobbade som taxichaffis i Stockholm. De två skulle åka ner till Spanien tillsammans.

Tåget skulle gå vid elvatiden på kvällen, en torsdag i början på mars. Gustav och Kalle var nere vid stationen flera timmar i förväg. Några av grabbarna från fiket hade följt dem ned till tåget för att ta avsked.

Jävlar. Plötsligt kom Gustav på att han hade glömt att lämna tillbaka sin fackföreningsbok till Metall. Hur skulle han nu göra? Han kunde inte tala om för facket vart han var på väg, och inte heller säga att han skulle till sjöss. Då skulle de stämpla av honom och registrera honom vid Sjöfolksförbundet istället.

Ta hand om den här tills jag kommer tillbaka, sa han till en av kompisarna på stationen. Kompisen nickade och stoppade in boken i innerfickan på rocken.

Stinsen visslade i pipan och tåget började rulla iväg mot Oslo. I en av vagnarna stötte Gustav och Kalle Bysan på fyra killar som satt och lirade poker. De frågade dem om de ville vara med. Kalle Bysan var med på noterna, men Gustav tackade nej.

Man vet aldrig vad de är för folk, tänkte han.

Efter några timmar, i närheten av Karlstad, hade Gustav på känn att de här fyra norrlandsgrabbarna var på väg till Spanien de också.

Äh, vi ska bara till Paris, hade de svarat när Gustav frågade dem.

Å fan, sa Kalle Bysan, det ska vi med.

Konstigt, tänkte Gustav. Bäst att hålla masken.

Gänget höll igång nästan hela natten. De spelade poker och en flaska gick laget runt. De fyra andra kom från Norrbotten. En av dem jobbade i gruvan, de andra tre i skogen.

Tidigt på morgonen kom de fram till Oslo. Gustav och Kalle tog adjö av de andra och gav sig ut på stan för att få lite käk. De var hungriga, men inga restauranger hade öppnat ännu.

RESAN NER

INTERVJU MED GUSTAV ERIKSSON

De drev runt och tittade på Oslo ett tag, och hängde på låset på en krog tills den äntligen öppnade.

När de suttit en stund kom de fyra grabbarna från tåget in på samma krog. De nickade till Gustav och Kalle, och satte sig vid ett bord längre in i lokalen.

I SISTA MINUTEN

Gustav och Kalle kåkade ordentligt, och drack kaffe efteråt i godan ro. När Kalle skulle beställa in andra koppen såg han plötsligt på klockan. De hade försinkat sig och glömt bort tiden alldeles. Båten till Bryssel skulle gå om några minuter.

Det är bäst vi pröjsar, sa Kalle Bysan.

Och så la de på en kutning. Halvvägs fick de tag i en taxi och kastade sig ur bilen precis som landgången skulle dras in.

Är det Byström och Eriksson? skrek båtsmannen.

Röda i ansiktet av upphetsning och ansträngning stod de snart på däck och flåsade kraftigt. Gustav tog av sig sin nya ulster, mörkblå med skärp. Den hade han köpt i höstas, när han fick slutlön och semesterpengar. Under hade han sin lika nya kostym, pepparsalt, köpt vid samma tillfälle. Elegant var han, som alltid, men just nu rödblommig och svettig.

Med rocken på armen och väskan i handen stod han och Kalle och tittade ut över hamnen när båten sakta la ut från land. På kajen stod en massa människor och vinkade. De sjöng, och plötsligt hörde han att det var Internationalen. På norska.

Det är fler på väg, sa han till Kalle Bysan. Kalle nickade, fortfarande slut efter språngmarschen genom Oslo centrum.

De gick ett varv på båten och på akterdäck stötte de ihop med några som verkade bekanta. Det var de fyra grabbarna från Norrbotten. De morsade på varann, som om det vore det naturligaste i världen.

Ska ni vara mäd och spela poker? frågade en av dem. De hade hyttplats över till Bryssel.

Visst fan, sa Kalle Bysan, och så drog de iväg alla sex. I hytten blev de kvar ända tills båtresan var över. Snacket gick och en flaska kom fram igen. Kalle Bysan var i högform. Han var en lång, gämlig typ som var snar att dra vitsar. Men vart han var på väg nämnde han inte med ett ord. Ingen av de andra berörde ämnet heller.

ÄNNU EN TÅGPOKER

I Bryssel gick Gustav och Kalle av båten, sa adjö och letade upp tåget mot Paris. Det tog en stund och den här gången blev de inte alls förvånade när de fick se sina fyra pokerkompisar i samma tågagn. Alla skrattade och kortleken kom fram ännu en gång.

Tåget stannade vid alla större samhällen och landsortsstäder under resan. Under varje längre stopp stack någon av killarna ut och köpte cigaretter eller vin. Vinet var både billigt och

gott. Snacket lossnade ju mer de drack. I utkanten av Paris blev det klart att alla sex var på väg mot samma mål, och en högtidlig skål utbringades för den spanska demokratin.

I Paris tog de taxi till en adress de hade fått med sig hemifrån. Där fick de en ny adress till ett hotell och gav sig genast iväg dit. Hotellet var gammalt och vackert och låg precis nedanför Montmartre. Vid receptionen skulle de skriva sina namn i en gästbok.

Gustav Hilmer Eriksson, skrev Gustav med sirlig och vacker handstil.

Det här kommer att gå till eftervärlden, sa Byström och skrev med stort allvar dit sitt namn också.

Bakom dem i kön till hotellgigaren stod hugargänget från Norrland, som Kalle Bysan kallade dem.

Gustav och Kalle fick ett dubbelrum, och gick upp för trapporna med en nyckel stor som ett stolsben. Rummet var som en dröm, sängbolstrar hade han aldrig sett förut.

Dagen därpå var det dags för läkarundersökning för alla frivilliga i en skola i centrala Paris. Tillsammans med flera hundra frivilliga från hela världen bytte de om i en stor sal. Sedan gick de på led in i en angränsande sal, och stod nakna på rak linje framför ett bord. Vid bordet satt tre läkare och kallade fram en efter en för en summarisk undersökning. Alla visade legitimation och talade om vilka sjukdomar de hade haft.

Jag har haft pungbråck, sa Gustav när han stod där framför läkaren och skylde sig med bara händerna. Han hade fått det av alla lyft när han arbetade på Atlas-Diesel.

Har du suspensoar, frågade läkaren genom tolken.

Det hade inte Gustav. Så läkaren rådde honom att omedelbart skaffa ett, annars kunde han inte gå ut i krig.

Nästa dag gick Gustav runt i Paris för att köpa en suspensoar. Med sig som tolk hade han en norrmän, som kunde lite språk. Men det hjälpte inte, någon suspensoar fick han inte tag på. Han skulle nog klara sig ändå.

Gustav åkte och tittade på Triumfbågen och Okände Soldatens Grav. Egentligen ville han se mer, det var ju första gången han var utomlands. Men det fanns vissa förhållningsorder för de frivilliga. Av säkerhetsskäl fick de inte röra sig varsomhelst.

MOT GRÄNSEN

Varje dag var det informationsmöten för de frivilliga om vad som väntade dem. Veckan i Paris kostade dem inte många franc, för det fanns flera restauranger som bjöd de frivilliga på mat. Enda ordern killarna fick var att alternera mellan krogarna, också det av säkerhetsskäl. De skulle se ut som turister.

Efter nästan en vecka kallades Gustav och Kalle Bysan till tåget som skulle föra de frivilliga söderut, denna gång till Berziaux. Gränsövergången var aldrig densamma från gång till gång. När de steg av tåget sattes de i en taxibil

RESAN NER

INTERVJU MED GUSTAV ERIKSSON

som cirkulerade runt den sydfranska staden en stund, innan den stannade framför ett litet hotell. Där tog personalen hand om dem, gav dem ett rum att sova i och dagen efter gjorde de i ordning matpåsar till dem. Alla visste vart de var på väg, men ingen nämnde det med ett ord.

På eftermiddagen hämtades alla med buss, och åkte iväg till den första av Pyrenéernas bergkammar. I bussen ombads alla ta av sig skorna, ock man delade ut alparagatas, ett slags tofflor med halmsula. I vanliga skor skulle det blir för svårt att klättra.

Bussen stannade och alla dirigerades iväg till en gravplats i närheten. Där fick de ligga och trycka tills det blev mörkt. Då kom två spanjorer dit som skulle visa dem vägen över bergskedjan.

Så började marschen, uppåt, bara uppåt. De var en grupp på ungefär 35-40 man, från åtta nio nationer. Språkförbistringen var till en början fullständig. Men efter ett tag utvecklades kroppsspråket, och gamla språkkunskaper tvingades fram på nytt. Dessutom fick de inte snacka så mycket, på sin höjd viska till varann när det var nödvändigt.

Efter flera timmar kom de till en fransk gränspostering.

Se upp för ljuset, viskade Gustav till Kalle Bysan. För plötsligt kom stora ljuskäglor svepande över berget, det gällde att ducka så att man inte syntes. Men det sades att de franska soldaterna inte sköt, även om de såg någon. Bara om något högt befäl beordrade dem att skjuta så gjorde de det. Men i så fall alltid för högt. De vanliga soldaterna stod på det spanska folkets sida.

Efter ytterligare några timmar uppåt, vände det nedåt. De flesta förlorade fotfästet och rutschade på ändan mest hela vägen. Gustav svor, för han hade fortfarande ulstern och peppar-salt-kostymen på sig. Inga uniformer hade delats ut ännu, utan alla klättrade i civila kläder. Skorna hade Gustav fortfarande med sig. Rakgrejerna hade han i en liten påse, som han gjort av en bit presenning. Påsen hängde som motvikt till skorna, slängda över axeln. Han höll envist i sina ägodelar, ville inte förlora dem.

Längs vägen över Pyreneerna låg allt möjligt — resväskor, rockar, stövlar, böcker, allt möjligt. Men Gustav kastade inget, han klarade sina prylar till Spanien. Först i Falcette, efter en månads övningar i skyttegravarna gjorde han sig av med ulstern.

ULSTERN MOT KONJAK

Den har du ingen användning för i den här värmen, sa grabbarna åt honom. Och så gick han med på att tjingsa ulstern mot några flaskor konjak.

Men peppar-salt-kostymen behöll han ända tills slaget vid Ebro i slutet av juli. Den hade han slagit in i en presenning och släpat runt halva Spanien. Men innan de skulle gå över

floden nattetid, under den största republikanska offensiven under hela kriget, då gömde han undan paketet. Precis vid floden, alldeles vid en transformator så att han skulle minnas vart, stoppade han in peppar-salt-kostymen i en djup klippskreva. Han hade hoppats komma tillbaka och hämta paketet igen, när slaget var över. Men han kom aldrig någonsin förbi den platsen igen.

Men det var långt senare. Nu satt Gustav tillsammans med de andra grabbarna på en klippshylla 200 meter ovanför den Figueriska slätten. Bredvid honom satt en göteborgare, Gunnar Sandelin, och svor och jämrade sig om vart annat. Han hade ramlat ner i en bergsskreda och skadat foten, så honom hade de fått bära den sista biten.

Gustav satt tyst och tittade ut över landskapet. Solen var på väg upp. Allt var stilla, bara syrsorna hördes. Miljoner och miljoner syrsor.

Fan, drömmer jag, tänkte han, eller är det verklighet?

Om bara några timmar skulle de vara framme.

TYSKA BOMBPLAN

Alla hade tagit fram sina matpåsar och åt under tystnad sina smörgåsar. Långt ut till vänster kunde de se Medelhavet, till höger staden Figueras.

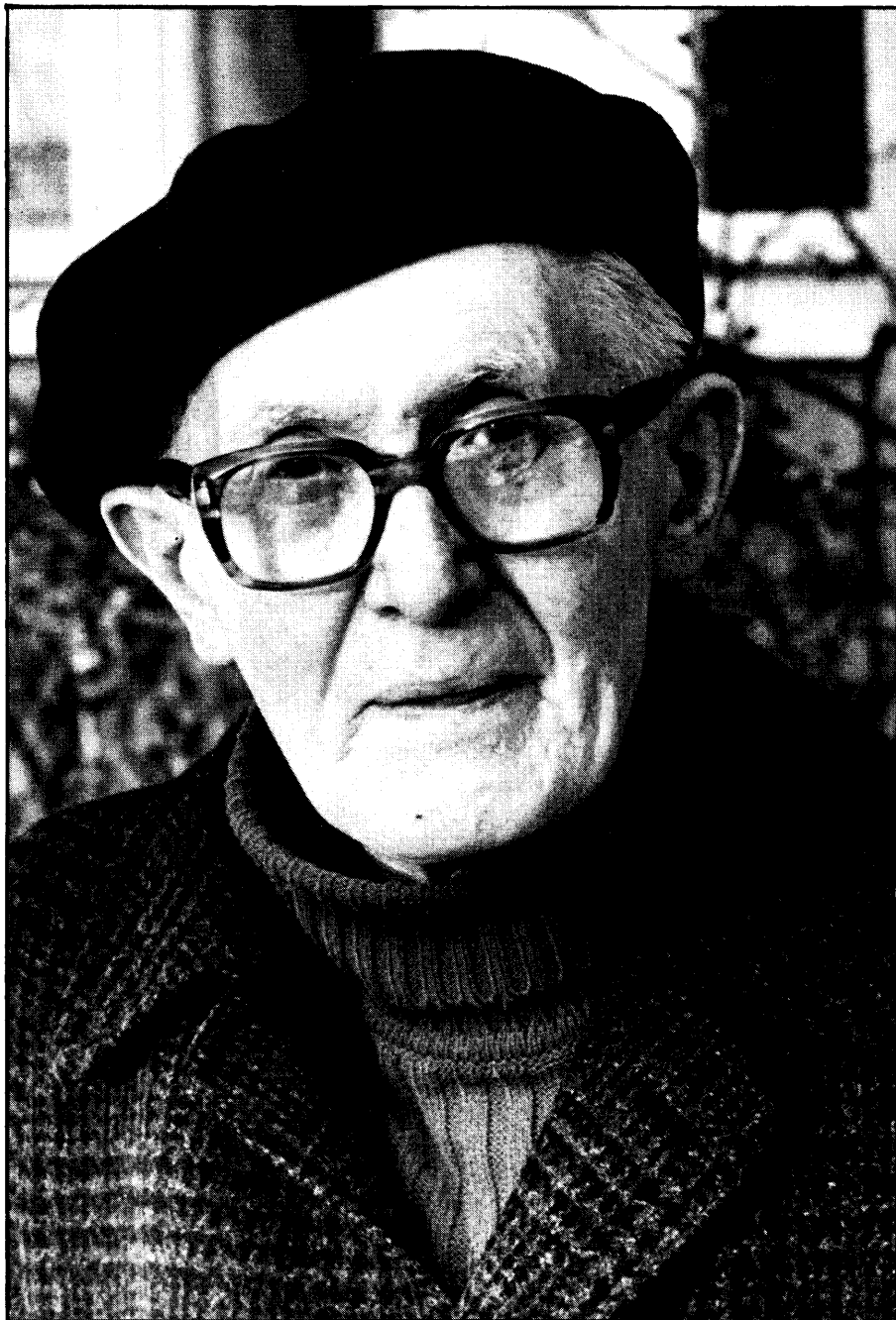
Det var här Hannibal gick över med sina elefanter, tänkte Gustav. Det hade spanjorerna berättat innan de började marschen. På något sätt kände han sig historisk.

Han skalade en apelsin som han hade fått i matpåsen. Kände sig vemodig för en sekund. Gamla Svedala hade han lämnat bakom sig, kanske för gott. Han hade inga stora förhoppningar om att komma tillbaka. Det här var hans första långa resa, kanske skulle det också bli den sista.

När de hade suttit en stund och vilat och njutit av stillheten hörde de plötsligt något. Det var som ett dovt muller, kanske motorljud. Ljudet kom närmare och närmare och snart såg de tyska bombplan. Alla satt som förstenade. Inte ens prasslet från matpåsarna hördes längre. Efter en evighet, kanske var det några minuter, hördes detonationerna när bomberna släpptes över staden Figueras.

Gustav la tillbaka apelsinen i påsen. Han kunde inte äta just nu.

Det var välkomsthälsningen, tänkte han. □

LARS TEGMAN

BLOD & VREDE

ERIK LILJEMARKS KRIGSMINNEN

”Det var ett ojämnt krig. Ett jävla förräderi alltihop. Det var en som sa 'här har de skrapat ihop alla världens kommunister för att få ihjäl dem bara'.

Vi hade inte en enda svensk Bofors-kanon. Men fascisterna hade. Bofors hade sålt till Hitler, och han i sin tur till Franco.”

BLOD & VREDE

ERIK LILJEMARKS KRIGSMINNEN

Erik bor i en etta med kokvrå i Sundbyberg, norr om Stockholm. Det var inte så lätt att få tag i honom, för han har ingen telefon. Så vårt möte har föregåtts av brevväxling och kontakt med några av hans vänner bland de spanienfrivilliga, de som har telefon.

— Välkommen, välkommen, säger Erik. Han har väntat på mig med kaffepannan på spisen och nyinköpta småkakor.

Hans lägenhet är liten och mörk. Väggarna är täckta av bokhyllor. Han har ingen teve, men väl en radio som han får in hela världen på. På väggen ovanför soffan hänger en vävd matta med något österländskt motiv.

— Vacker matta du har, säger jag.

— Gobeläng heter det, säger Erik.

Erik talar inte så gärna om sig själv. Han tillhör inte dem som efter sin insats i spanska inbördeskriget har uppmärksammats eller haft någon framträdande roll i offentliga sammanhang. Om någon frågar honom vad märket, med den knutna näven, betyder, som han alltid bär på rockslaget, så säger han bara "det är internationella brigadernas märke". Han lägger aldrig till den där lilla bisatsen om att han själv var med. Inte för att han är missnöjd med vad han gjort, utan för att slippa den uppståndelse som alltid följer och för att undvika en situation där han hamnar i centrum.

Erik var ett av fyra syskon. Bara tre av dem uppnådde vuxen ålder. Den yngsta systern dog i lunginflammation när hon bara var två år.

— Det var ledsamt, jag glömmer det aldrig.

Han föddes i Ljusdal, i Hälsingland, men har bott på åtskilliga platser runt om i landet.

— Han var mycket för att flytta, farsan. Han trodde jämt att det skulle bli bättre på nästa ställe.

Erik gick den vanliga folkskolan, sammanlagt ungefär sju år. Han arbetade samtidigt.

— Vi arbetade på Håstaholmens bolag i Hudiksvall, farsan och jag. Jag var inte gammal, för ung för att få gå med i facket. Men arbeta skiftet fick jag.

1917 var Erik bara tio år, men han minns det året ändå.

— Då bröt ryska revolutionen ut. Det tyckte vi om serru, att det blev en arbetarrevolution. Alla där på fabriken höll på Sovjet.

PÅ LUFFEN EFTER ARBETE

Efter några år i Hudiksvall var det dags att flytta igen. Den här gången till trakterna kring Uppsala.

— Men då stack jag iväg. Jag gick på luffen. Det var en jävla arbetslöshet då. De gick i tusental och åter tusental, hela landsvägarna var fulla av folk.

— Jag gick också, ända ner till Helsingborg. Där kunde man se över till Danmark och det tyckte man var kul.

Han tystnar och tycker att det är färdigberättat. Men jag tycker det låter spännande.

— Jo du, det var fan så spännande. Vi gick

och gick och hade inga pengar. Vi svalt. Det var ett helvete.

— Vi hade kort från arbetsförmedlingen med stämplat från varenda förmedling i södra Sverige. Men de bara skrattade åt en när man kom och frågade efter jobb.

I Laholm fick Erik och hans luffarkompis sova en natt på polisstationen, och likadant var det i Varberg.

— Och i Kungsbacka bjöd poliserna på kaffe och macka. Det var hyggliga poliser.

Hur länge han var på luffen minns han inte riktigt.

— Man ledsnade rätt fort och åkte norrut igen.

Erik åkte till Stockholm. Han hade ströjobb här och där och bodde där det fanns en slaf ledig.

— Men det var marigt, det var marigt.

Det var också i Stockholm som Erik blev politiskt aktiv.

— Jag gick med i det kommunistiska partiet. Det var det enda raka. Jag skrev in mig på en expedition på Barnängsgatan på söder. Jag var med i BC ettan, bostadscell nummer 1, i Gamla stan.

Plötsligt frågar han:

— Vad är det för datum idag?

— Den 11 november.

— Ja, då är det exakt 55 år sen jag gick med i partiet. För det var den 11 november 1930.

Han skrattar lite generat åt att han fortfarande minns den dagen så väl. Men det var ett beslut för livet.

EN AV DE FÖRSTA

Erik var en av de allra första från Sverige som åkte ner till Spanien som frivillig. Det var en dag i mitten av juli 1936 han beslutade att åka.

— Partiet hade en festplats på Munsö och jag skulle åka dit med en kompis. Morsan höllade ute på Ekerö på den tiden, så jag var där och hälsade på. Jag satt ute vid vägen och väntade på kompiserna.

— Han hade motorcykel och viftade med en tidning när han kom. Det är uppror i Spanien, skrek han, och jag hoppade på hojen där bak och försökte samtidigt läsa vad som stod i tidningen. Jag tänkte att jag måste göra något.

Så tystnar han en stund.

— Ja, sen stack vi iväg.

Det var inte mer med det. Han hade inte något fast jobb, och inte heller någon flickvän.

— Nä, det hade jag inte. Ingen särskild i varje fall.

Erik har aldrig varit gift. När jag frågar hur det kommer sig, svarar han:

— Jag har aldrig haft råd. Ska man ha familj måste man kunna försörja den. Jag har alltid varit fattig. Och efter kriget var jag sjuk länge, och kunde inte arbeta. Jag har det nog bäst nu, som pensionär.

Men mamman och familjen lämnade han

Efter bombningarna i Madrid.

ARBETARRÖRELSENS ARKIV

ändå, när han i mitten av december 1936 satte sig på tåget mot Paris.

— Oj, jag kommer ihåg morsan. Hon hade hört talas om att det fanns de som åkte till Spanien. Du åker väl inte dit, frågade hon. Nä, det får man inte göra, sa jag.

— Ja, när jag kom till Paris så skickade jag ett kort. Och det kom själva julafton. Inte trodde jag att det skulle gå så fort.

— En av syrrorna var sjuk och så kom kortet att jag var på väg till Spanien. Jag skrev ju det. Efteråt fick jag höra att det var rena förtvivlan hemma.

Han suckar tungt och minns fortfarande vilket elände han ställde till med.

— Var du aldrig rädd själv att åka till kriget?

— Nä, säger Erik, inte var jag rädd att åka dit. Men när man hade varit med i kriget ett tag, då . . . nog fan var man rädd många gånger. Det var man.

Väl nere i Paris träffade Erik en massa människor från hela världen som var på väg till

Spanien. Han som tidigare bara sett Danmark på avstånd, från Helsingborg, befann sig nu i en av världens huvudstäder. Språket var ett problem, för Erik kunde varken franska, tyska eller engelska. Men det fanns många skandinaver som var på väg åt samma håll. Efter några dagar sattes han och en hel grupp med frivilliga på tåget till Perpignan, vid spanska gränsen.

— Vi åkte buss in i Spanien. Jag tror det var självaste julafton 1936. Vi behövde inte smyga förbi gränsposter, för det här var före non-interventionen satte igång sitt jävla sattyg.

Första anhalt var Dunquerque, nästa Barcelona, där de frivilliga skulle få militär utbildning. Erik hade gjort värnplikten, så han var inte helt ovan vid det militära.

— Det var väl bra det man lärde sig hemma, men i det verkliga kriget hade man inte mycket nytta av det. Jag hade varit vid artilleriet, men nere i Spanien hade vi knappt några kanonpjäser.

Efter att ha lärt sig de spanska kommando-

BLOD & VREDE

ERIK LILJEMARKS KRIGSMINNE

orden, marscherat en del och genomgått det som kallades militär utbildning så placerades Erik som kulspruteskytt.

På väg mot fronten gjorde man uppehåll i Murcia, och för första gången fick Erik se det Spanien som han hade föreställt sig. Där fanns det palmer, sol och massor med frukt.

— Vad vackert det var där. Så mycket frukt. Apelsiner som var stora som kålhuven och saftiga. För oss svenskar var det fint, och billigt var det. Du kunde få hur mycket frukt som helst för bara några centimer.

FIENDEN

En dag hade Erik och några kompisar permis och åkte in till staden för att se sig omkring. Då stötte han på fienden, denna gång ofarlig och fångad. Han glömmer aldrig hur de såg ut, fascisterna som tagits till fånga av republikens karabinjärer.

— När man såg de där jävlarna, då mådde man illa. Tjocka och feta var de, och de hade ringar, armband och grejer.

Det verkar som om han hatar dem fortfarande. Men så ser han nöjd ut igen.

— Juvelerna blev de nog av med rätt snabbt. Det fanns de som behövde dem bättre.

Så skulle trupperna iväg, den här gången till Jarama. Det var det första slaget som Erik deltog i. Vid Jarama gällde det att försvara vägen mellan Madrid och Valencia. Republikens soldater var framgångsrika, Francos trupper slogs tillbaka och vägen kunde skyddas.

— Vi hade flygvapnet med oss, det var den enda delen av spanska republiken som förblev regeringsidan trogen. Då hade vi precis fått nya flygplan från Sovjet, och de sköt ner tyskarernas Junkerplan, ett efter ett.

Efter Jarama bar det iväg igen. Vart visste ingen så noga.

— Vi hade hoppats få vila lite, vi hade ju legat vid fronten ett bra tag.

På varenda vägskylt de passerade stod det Madrid.

— Nu får vi se det kungliga palatset, var det någon som sa. Men i helvete heller blev det något kungligt palats.

Nej, hela kolonnen svängde plötsligt av norrut, strax utanför Madrid. Och så stod det Guadalajara på vägskyltarna istället.

— Där vart det kurr, säger Erik. Fy fan . . .

Vid Guadalajara stod ett av de största slagen i det spanska inbördeskriget. Franco hade hjälp av reguljära italienska arméenheter. Men det hjälpte inte den gången.

— De var fega italienarna. De sprang tillbaka så fort de fick motstånd.

Han ser hånfull ut.

— Menar du att italienarna var dåliga soldater, undrar jag.

— Nä, inte de som slogs för oss inte, svarar han blixtnsnabbt. De hade ju något att slåss för. Hela Garibaldi-bataljonen var italienska antifascister, och de var allt annat än fega.

Vid en nattattack en tid senare skadades Erik. Det är svårt för honom att berätta. Det tar ett tag innan han börjar.

— Vi skulle ner genom dalen och sedan ta två höjder som fascisterna kontrollerade. Vi kom ner i sänkan, och det gick ju bra. Så långt.

Sen tystnar han.

— Jag blev sårad där, träffad i lårbenet, och låg kvar när de andra hade dragit sig tillbaka. Jag fick krypa fram i tre dygn bäst fan jag ville och bäst fan jag orkade.

— Och törstig var jag, så in i helvete. När man kom förbi ett lik så kände man på fältflaskan. Men det damande jämt om de där flaskorna, alla hade druckit upp sitt.

— Jag försökte till och med slicka av dagen på gräset, men det var så förbannat torrt.

Han kom så långt som fram till ett stenrös, men då var det stopp.

— Benet mitt var så tjockt och alldeles blått efter all blodförlust. Jag kom helt enkelt inte över.

Mörkret föll, och efter några timmar kom två människor gående på landsvägen, alldeles nära den plats där Erik låg.

— Det var en bonde och hans käring. De var tvungna att arbeta på natten och skulle hämta foder åt sina kreatur. De tog hand om mig och bar mig hem till sitt hus i dalen. Gumman bjöd mig på mjölk. Det var det godaste jag druckit nån gång.

I nästa sekund säger han:

— Stackars människor, de behövde väl sin mjölk själva.

Dagen efter blev Erik överlämnad till några av republikens soldater som bonden tagit kontakt med. De släpade upp honom på en höjd i närheten.

— Jag kunde inte tala med dem, men såg att de tillhörde oss. De var socialister, anarkister och flera olika grupper. Det var bra folk. De gav mig några sprutor mot värken.

— Läkaren frågade efter mitt "nombre", så jag gav honom mitt militärpass. "Nuestro, es nuestro", sa han. Först då såg de att jag var på republikens sida. De hade trott att jag var fascist.

Så blev då Erik ännu bättre omhändertagen och stannade kvar hos de spanska soldaterna en tid. Sedan förflyttades han till ett sjukhus i ett gammalt kloster.

— Det var nog det sämsta sjukhus som fanns därnere, säger han.

— De hann inte ens tvätta eller lusa av patienterna, för fronten närmade sig hela tiden.

INVALID

Erik var sammanlagt 19,5 månad i Spanien, och 14 av dessa tillbringade han på sjukhus. Skadan var allvarlig och han kunde inte åka tillbaka till fronten. Han vårdades på olika konvalecenthem nere i Spanien tills han sändes hem i början av augusti 1938. Vid hemkomsten var han fortfarande så pass dålig att han betecknades som "invalid" i Svenska Spanienhjälps noteringar. Det tog åtskilliga månader innan han kunde börja söka arbete, och han kunde bara klara lättare arbetsuppgifter.

"Vi skulle ner genom dalen och sedan ta två höjder som fascisterna kontrollerade. Vi kom ner i sänkan, och det gick ju bra. Så långt."

ARBETARRÖRELSENS ARKIV

Egentligen blev han aldrig riktigt frisk efter skadan i höften, och de senaste åren har smärtan tilltagit. Nuförtiden går han sällan ut på kvällarna.

Han har trots alla svårigheter aldrig ångrat beslutet han tog, den där sommakvällen 1936.

— Nej, aldrig. Det var det enda rätta. Många kom hem därifrån oskadda, men jag avundas dem inte. Nästan lika många blev kvar därnere.

Mellan kakorna och kaffet berättar Erik om sitt liv. Han visar mig några fotografier från sin ungdom. Jag känner knappt igen honom. Då var han reslig och såg stark ut, nu är han mager och ryggen lite böjd. Han har haft det svårt, men har aldrig gett upp. När jag frågar honom varför republiken förlorade kriget, låter han inte förgrämd eller bitter. Men förbannad.

— Det var ett ojämt krig. Ett jävla förräderi alltihop. Det var en som sa "här har de skrapat ihop alla världens kommunister för att få ihjäl dem allihop på en gång".

— Vi hade inte en enda svensk Boforskanon. Men fascisterna hade. Bofors hade sålt till Hitler, och han i sin tur till Franco.

Erik är fortfarande aktiv i Svenska Spanienfrivilligas kamratförening. Han tillhör den alltmer glesnande skara som varje år sluter upp bakom den spanska republikens röd-gulvioletta fana i LO:s 1:a maj-tåg. Klädd i sin svarta basker och sin blå överrock med märket på rockslaget. Han äger inte ett enda brunt plagg, brunskjortorna var och är hans fiender.

Men han har aldrig rest tillbaka till Spanien, trots att det har anordnats en del veteranresor dit sedan diktaturens fall.

Jag undrar varför, har han inte haft lust?

— Lust och lust, svarar han. Man blir bara i vägen när man inte är schysst i spirorna.

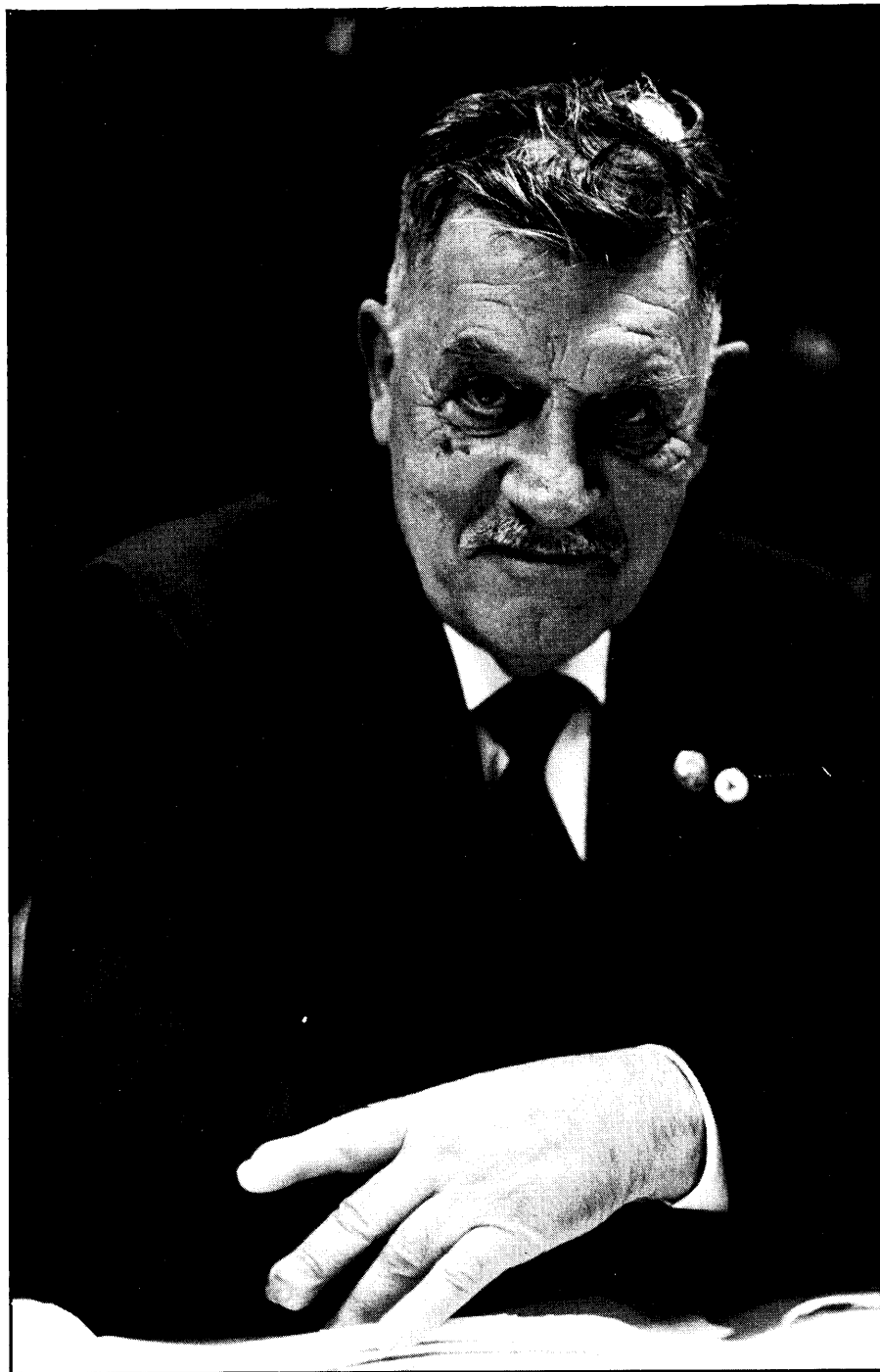
Jag blir ledsen å hans vägnar, fast jag förstår att han skulle vara alldeles för stolt för att be om hjälp.

— Men OM du nu skulle resa tillbaka, vad skulle du helst vilja besöka då?

Han funderar en stund, så säger han:

— Ja, det skulle vara den där gården i dalen då, och den där tanten som gav mig mjölk. Jag var ju så törstig. □

Erik Liljemark dog i början av mars 1986, några dagar innan han skulle fyllt 79 år.

LARS TEGMAN

HEMKOMSTEN

INTERVJU MED KURT LEVANDER

”Man gick omkring på stan och folk kom och dunkade en i ryggen och tyckte att man var något speciellt. Men när jag berättade för dem hur det var i verkligheten — då blev de nedlåtande, besvikna. Det var som om det enda de ville höra var att man var en jävel som slaktade människor som svin.”

Så kom han hem, Kurt Levander, efter två år i Spanien. Han togs emot som en hjälte, en gloria sattes på hans huvud, en gloria som enligt honom själv var felplacerad. Uppståndelsen blev för stor och för mycket och han valde att gå under jorden, försvinna.

— Man gick omkring på stan och folk kom och dunkade en i ryggen och tyckte att man var något speciellt, men när jag berättade för dem hur det i verkligheten var — då blev de nedlåtande, besvikna. Det var som om det enda de ville höra var att man var en jävel som slaktade människor som svin eller någonting i den vägen. Jag har aldrig känt mig så liten i hela mitt liv! Jag hade på något vis blivit något stort i deras ögon, något jag absolut inte var.

Kurt Levander kom hem till Sverige igen i oktober 1939, nästan ett år efter att de flesta svenska interbrigadisterna skickats hem av den republikanska regeringen. Av sina dryga två år i Spanien hade han tillbringat 21 månader som fånge i Francos fängelser och koncentrationsläger. Frigivningen den 20 september 1939 blev möjlig tack vare den svenske ministern K. I. Westmans insatser.

Jag träffade Kurt Levander en gråblåsig marsdag. Grått och blåsigt som det bara kan vara i Helsingborg, vid Öresund, där Kurt numera bor tillsammans med sin fru och svarta labradorhanne.

SMÄRTSAMMA MINNEN

Vi sitter vid köksbordet i deras lägenhet i ett relativt nybyggt bostadsområde. Kurt är litet misstänksam till en början, tycker inte att det han har att berätta kan vara av så mycket värde. Men sakta men säkert så släpper misstänksamheten och han berättar sin historia, en historia som han i många delar försökt glömma för att den varit så smärtsam. De skorpar som länge täckt över de värsta sårerna rivs åter upp. På min fråga svarar han att, jobisst, det är jobbigt när någon kommer och tvingar en att rota i det här.

Orden kommer sakta, och med mycket eftertanke.

Kurt kom till Spanien i augusti 1937, den vanliga vägen, över Paris och Pyrenéerna. Efter utrustning och grundutbildning skickades han iväg till fronten. Han hann delta under några veckor i striderna utanför Teruel innan han blev tillfångatagen. Av tiden vid fronten minns han kaos och sin egen rädsla, som han beskriver som ”en rädsla över allt förnuft”.

— Jag vet inte hur jag skall förklara det... när man ligger där i skyttegravan, och bombplanen kommer flygande, en fem, sex stycken kommer flygande som ett V, eller som en pil ungefär, över en, på femhundra meters höjd, och så försvinner de för att komma tillbaka på hundra meters höjd. Och så ser man bomberna falla, och man ser den här mattan som kommer närmare och närmare och närmare.

Man ser och förstår, att här har man inte en chans. Den här bombmattan spränger och rensar upp alltsammans.

Där — mitt i det helvetet — där står man och kan inte göra någonting. Då är skräcken — ja, jag kan inte förklara det ... då är man så skiträdd att man är blöt i byxorna med en gång. Jag kan inte förklara det! Det är en rädsla över allt förnuft, jag var inte så rädd en gång den gången de ställde upp mig mot muren för att skjuta mig.

Det var vad som hände strax efter att Kurt, tillsammans med några andra kamrater togs tillfånga av fascisterna. De omringades av Francos soldater, fick sträcka upp händerna medan de avväpnades, och fördes därefter till ett koncentrationsläger i närheten av Zaragoza. Kurt blev dömd till döden genom arkebusering för brottet att ha slagits för den spanska republiken. Han berättar om natten innan han skulle ställas upp mot muren:

MOT MUREN

— Jag var inte rädd för vad som skulle hända, jag var bara resignerad. Nu skulle det åtminstone bli ett snabbt slut på eländet. Och så blir det morgon, efter många långa timmar, och jag blir förd ut ur cellen och upp på en gård, ställd mot muren. Jag bara står där och är alldeles lugn, väntar ...

Då, medan soldaterna håller på att lägga an, kommer en munk uppfarande, jag begriper inte varifrån han kommer och börjar fråga mig om jag är kristen, om jag tror på gud och Jesus, och jag svarar att Si, si, creo en dios! Jo, jo jag tror på gud, och det otroliga inträffar, munken övertygar soldaterna på något outgrundligt sätt om att de inte kan avrätta en kristen på detta här viset, och jag blir förd ner till cellen igen.

Men Kurt är inte så säker på att detta att undkomma döden är så odelat positivt, för tiden som följde tillhör det som han har svårast att prata om. Nästan två år av svält, smuts, köld och ständig förnedring.

Han berättar en historia om en fängelseofficer som vandrade omkring och utdelade bestraffningar, för såväl begångna som obegångna brott, med en torkad tjurpenis som han pryglade fångarna med.

— Jag vet en norrmann som han hoppade på och slog. Norrmannen hade tidigare sagt att ”jag skall jävlar i mig inte springa en meter!” Han gick, och den här officeren, han sprang efter honom och slog. Norrmannen, han fortsatte lugnt och sansat, tills han slutligen stannade. Officeren var efter hela tiden och slog och slog och slog, han fortsatte att slå när norrmannen hade stannat. Gång på gång, slag efter slag. Norrmannen stod alldeles stilla, så slutade han till sist att stå. Då vände sig norrmannen om och frågade ”Orkar du inte mer?”

Och officeren blev fullkomligt vansinnig, han piskade tills den här norrmannen låg ner på golvet, utan att röra sig, utan att försöka ta sig därifrån.

Kurt sitter tyst ett tag innan han fortsätter:
— Det var motstånd det, säger han med någon slags bedrövad stolthet.

I koncentrationslägret försökte man med alla medel, dagligen och stundligen, att göra livet till ett helvete för fångarna. Prygel och regelrätt misshandel hörde till rutinerna. Maten var av sådan beskaffenhet att den knappt kunde kallas mat:

— Det var så att vi inte skulle kunna dö, men heller inte leva av den. Vi fick 100 gram bröd per man och dag, plus någon slags vattenliknande soppa som, om man hade tur, kunde innehålla några vita bönor.

I ett år levde Kurt i detta koncentrationsläger innan han förflyttades till ett fängelse inrymt i ett gammalt historiskt kloster — San Pedro — i staden Burgos. I detta fängelse fanns tillfångatagna interbrigadister av många olika nationaliteter. Det var fortfarande svårt med maten, men behandlingen var i ett avseende bättre än i koncentrationslägret: här var den kroppsliga misshandeln ingen daglig rutin, och Kurt kan inte komma ihåg att han blev pryglad under de nio månader han vistades här.

Medan han berättar om den här tiden förlorar han sig hela tiden i minnen, den fortfarande intensivt blå blicken försvinner ut genom köksfönstret, bort över parkeringsplatsen och ut i det stålgrå molntäcket. Han stannar upp, mitt i en mening, och bara skakar sakta på huvudet, innan han efter en lång stund orkar fortsätta. Jag frågar om han tycker att vi skall sluta, jag ser att tankarna på de här åren är plågsamma.

— Ja, säger han, idag hade man väl åkt raka vägen in på tosse-hus . . . I många år sedan jag kommit hem sov jag inte en natt utan att återvända i drömmarna. Idag kan jag knappt fatta detta, att vi faktiskt överlevde och stod ut.

FÅNGARNAS UNIVERSITET

Ett sätt att faktiskt stå ut var att organisera sig. Och det gjorde fångarna i fängelset i klostret San Pedro. Man tog till vara denna nationaliteternas mångfald och startade ett universitet innanför murarna. Ett fångarnas eget universitet i språk. På så sätt lärde sig Kurt både att tala och skriva spanska. Ett språk som han för övrigt behärskar än idag.

Man visste i stort sett vad som hänt utanför fängelset, i alla fall i Spanien. Att övriga interbrigadister blivit hemskickade. Att Franco och fascisterna till slut vunnit kriget mot republikens illa rustade styrkor.

— Vi tvingades att göra fascisthälsning i fängelset. Vägrade man fick man stå med handen uppsträckt från morgon till kväll, så länge man orkade och mer därtill. Jag erkänner villigt att jag gjorde denna hälsning, det verkade fullständigt meningslöst att göra motstånd. Man skall dock inte tro att Franco genom sin seger gjort alla spanjorer till fascister. De flesta var fortfarande anti-fascister som, liksom vi, tvingades hålla god min i elakt spel.

Under tiden i San Pedro fick fångarna också ta emot paket och post hemifrån, och det var stora ögonblick de gånger då en sändning från Röda Korset eller från Frontkamparnas stödfond anlände. Förutom brev och hälsningar innehåll paketen framförallt mat.

— Jag tror att jag vet hur det känns att bli miljonär. Det måste vara som de gånger jag fick extra ransoner mat under den här tiden, säger Kurt alldeles allvaligt.

Sedan slår han ut med armarna och innefattar i gesten allt det han har idag, från det hembakta brödet han bjuder på, till det välfyllda kylskåpet som står och morrar i ena änden av köket.

— Ja, det är inte klokt, inte trodde man den gången att man skulle få det så in i helvete bra som man har det idag.

Den 20 september 1939 fick Kurt Levander, tillsammans med en annan svensk kamrat — Georg Nilsson — till sist lämna fängelset i Burgos. De blev satta på ett tåg till Portugal, där de placerades i ett nytt koncentrationsläger i väntan på den båt som skulle ta dem hem till Sverige. Väntetiden blev inte längre än fem dagar, och fångarna blev väl behandlade av de portugisiska fångvaktarna.

Så avreste de med båten Gothia. På vägen blev de uppbringade och eskorterade av engelsk flotta till Kirkwall, sedan till Aberdeen, där en del av Gothias last skulle lossas. Utanför norska kusten hejdades fartyget av norska krigsfartyg, men de undrade bara om det fanns lots ombord, och sedan gick resan fint.

Ett tag efter hemkomsten blev Kurt inkallad, och eftersom han hade erfarenhet av krig fick han i uppdrag att utbilda andra.

— Jag fick lära dem hur de skulle döda — och sånt skall man väl inte lära folk?

— Jag fick ju sådana här frågor av kamrater att "så här är det väl inte, så här går det väl inte till?". Nej, sa jag, så här är det inte. Det är tusen gånger värre! Tänk er själva det värsta ni kan tänka er och multiplicera det med tusen. Så är det, kriget.

VÄRSTA UPPELVELSEN

Jag frågar Kurt om hans egen absolut värsta upplevelse under tiden i Spanien, och i samma andetag jag uttrycker frågan, ångrar jag att jag ställt den. Han tittar mig rakt i ögonen, ett långt tag, innan han säger:

— Vi hade intagit en by, hus efter hus, och vi hade krupit in igenom fönstret i ett hus som låg mittemot ett där fascisterna uppehöll sig, tvärsöver gatan. Jag slänger ut en handgranat, träffar dörren, slänger en till och då, just då, kommer tre små barn ut. De blir sönderslitna!

Här bryts rösten och Kurt slår händerna för ögonen. Den vuxne mannen sjunker krampaktigt ihop framför mig i vända över de minnen jag tanklöst tvingat upp till ytan. Efter ett tag fortsätter han:

— De blir sönderslitna . . . Tre små oskyldiga ungar . . .

Svenskar från de Internationella brigaderna återvänder hem 1938.

PRESSSENS BILD

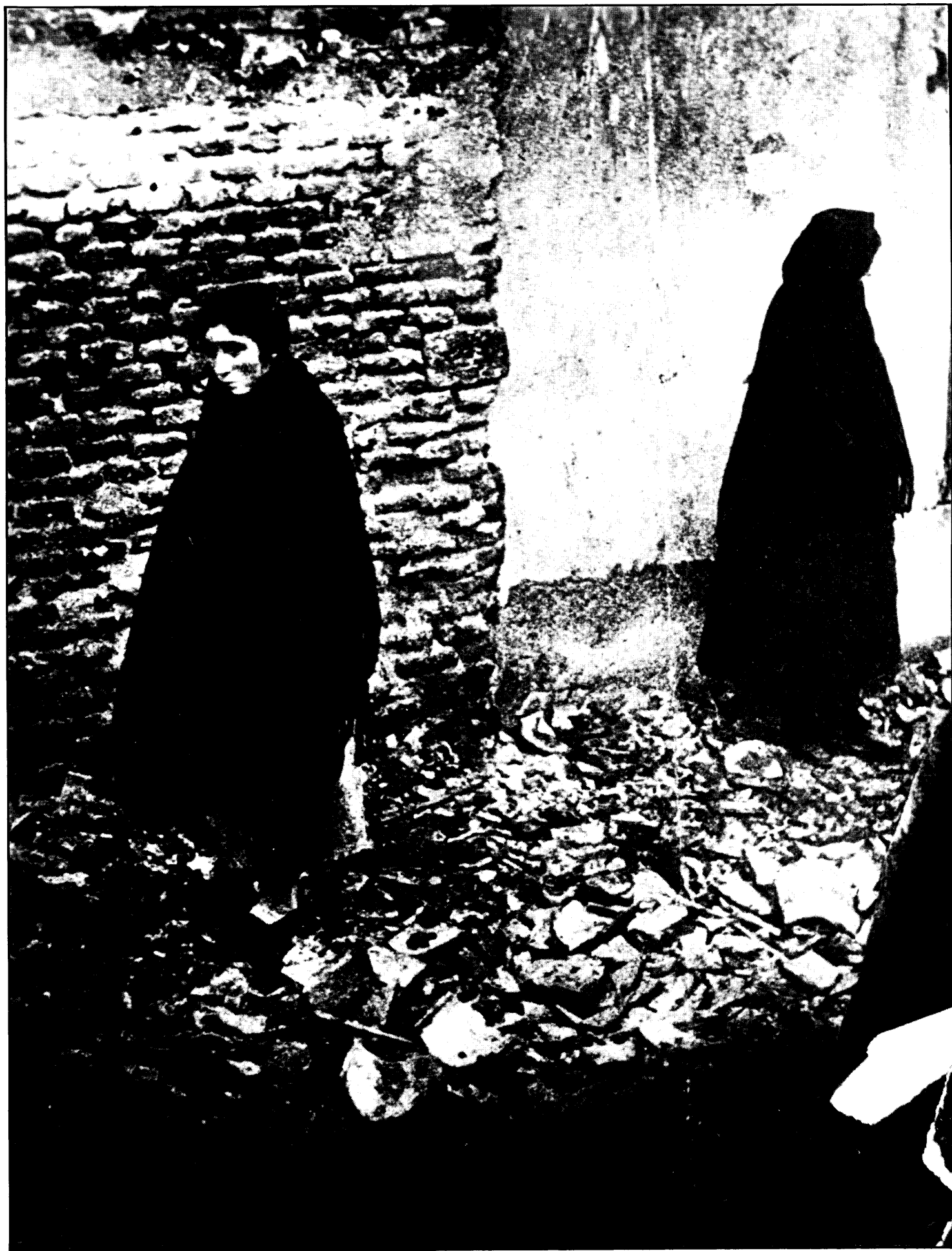
Så tar sorgen och gråten överhanden. Vi sitter tysta länge sedan den mattats av.

— När jag kom hem var jag alldeles slut, jag var fullkomligt slut i nerverna. Farsan brukade vakna på nätterna av att jag skrek rätt ut i sömnen. Det tog många år att komma över. En del sitter i ännu som du ser . . . går väl aldrig över, säger han, eftertänksam, och suckar litet bittert.

Jag dristar mig till en fråga om han, med alla sina upplevelser av ett krig, skulle vara beredd att gå ut i ett nytt, om det gällde samma sak?

Han sitter tyst, skakar på huvudet, tittar ned i bordet, innan han till sist tittar upp och säger:

— Jo, det skulle jag nog. Om det gällde samma sak. Fast jag är ju gammal nu, 73 år, så jag undrar om jag skulle bli till någon nytta. □

SVEKET

HUR EUROPA ÖVERGAV SPANIEN

Året var 1936, och Spanien var oroligt.

I valet den 16 februari vann folkfronten en stor seger och fick mer än 50 procent av rösterna, 268 av 473 platser i Cortés, det spanska parlamentet. Folkfronten bestod av borgerlig vänster, socialdemokraterna, som var det starkaste partiet, och kommunisterna. Men det var frontens tre borgerliga partier som bildade en minoritetsregering, under ledning av liberalen Azana.

Den nya regeringen genomförde en rad stora reformer i landet; en jordreform förändrade ägandeförhållandena på landsbygden, kyrkan skildes från staten, arméns omfattning och makt minskades, och Katalonien återfick sin självständighet.

DET BÖRJADE SEX ÅR TIDIGARE

Redan sex år tidigare, 1931, hade liknande reformer påbörjats i landet. Det var samma år som Primo de Rive-

ras diktatur bröt samman, och republikanerna, alltså liberalerna och socialdemokraterna, fick majoritet i parlamentet. Kungen hade levt i landsflykt i över ett år, men utan att abdikera från tronen. Nu utropades Spanien officiellt till republik.

Den republikanska valsegern oroade den spanska oligarkin (fåmansväldet) och några år av svåra motsättningar följde. I augusti 1932 försökte general José Sanjuro ta makten genom en militärkupp. Han hade fått löfte om italienskt stöd, men kuppen misslyckades.

ANARKISTERNA BOJKOTTAR VALET

I valet 1933 vann högern en stor seger och kom åter till regeringsmakten. Anledningarna till framgången var flera; vallagen gynnade de stora partierna och högern hade enats och bildat en kartell, medan vänsterns partier ställde upp vart och ett för sig. Anarkisterna vägrade helt att

Arbetsorganisationerna krävde vapen för att försvara republiken men president Quirón vägrade.

I Madrid intog revolutionärerna militärkasernerna och skaffade på så sätt vapen.

delta i valet av principiella skäl. Kvinnorna röstade för första gången och de påverkades fortfarande mycket av den konservativa katolska kyrkan.

Under året som följde rådde det närmast krig i Spanien. Alla tidigare reformer upphävdes, kyrkan fick samma starka inflytande som tidigare, godsherrarna fick tillbaka sina ägor och militären förstärktes.

GENERALSTREJK OCH REVOLUTION

I juni gick lantarbetarna ut i generalstrejk, och i oktober även industriarbetarna. Det var detsamma som revolution.

I Madrid gjorde arbetarna uppror, men de var obehäpnade och slogs ned av militären. I Barcelona kunde den katalanske presidenten ta makten, men blev omedelbart arresterad tillsammans med sin regering.

Men i Asturien blev det verkligen revolution. Anarkister, kommunister och socialdemokrater stod enade. En folkarmé och en arbetarmilis bildades för att kunna försvara strejken mot militären. Även vissa delar av den reguljära armén gick över på arbetarnas sida. Gruvarbetarna i Asturien var väl förberedda och utmärkt organiserade. De hade inte mycket vapen, men de hade dynamit. . .

Asturien utropades till socialistisk republik från rådhusets balkong i staden Mieres. På tio dagar hade 30 000 frivilliga organiserats till republikens försvar.

FRANCO KALLAS IN AV HÖGERN

Då tillkallades generallöjtnant Francisco Franco av den konservativa regeringen. Och Franco krossade folkrepubliken brutalt med hjälp av moriska yrkessoldater, främlingslegionen och flygvapnet. Mer än 3 000 dödades, 7 000 sårades och 30 000 sattes i fängelse. Tiotusentals flydde över gränsen i norr till Frankrike.

I slutet av 1935 sprack samarbetet mellan de konservativa partierna, och CEDA, alliansen som vunnit valet två år tidigare, upplöstes. Nu utlystes nyval till februari 1936.

ÄNTLIGEN ENAS VÄNSTERN

Och denna gång var vänstern enad, de ställde upp som Frente Popular, folkfronten. De vann trots att anarkosyndikalisterna beslutat att även denna gång ställa sig utanför valet. Men i vissa distrikt stödde anarkosyndikalisterna folkfronten, och det var betydelsefullt för de hade av tradition stort inflytande både bland industriarbetare och bönder.

Sedan valresultatet blivit ett faktum försökte generallöjtnant Franco att övertala den gamle regeringschefen Valldares att inte överlämna makten till folkfronten. Men

SVEKET

HUR EUROPA ÖVERGAV SPANIEN

kuppförsöket misslyckades och Franco förvisades till Kanarieöarna av den nya regeringen.

Manuel Azâna blev ministerpresident och bildade folkfrontsregeringen. Den gamle presidenten, Alcalá Zamora, avsattes författningsenligt och efterträddes av Casares Quiroga.

Läget i landet var fortfarande oroligt. Bönder och lantarbetare tyckte jordreformen gick för långsamt och ockuperade godsägarnas mark. Den anarkosyndikalistiska fackföreningen CNT var missnöjd med folkfrontsregeringens politik och den 1 maj utlyste CNT fortsatta lönestrejker. De krävde 36 timmars arbetsvecka, en månads semester och (slutligen) frihetlig kommunism.

ATTENTAT HÖR TILL VARDAGEN

Högern samlade sina krafter. De organiserade sig huvudsakligen bland carlisterna, en extrem monarkistisk rörelse, och i Falangen. Falangisterna var en fascistisk rörelse, som hade grundats av José Antonio Rivera, son till den störtade diktatorn Primo de Rivera.

Den 12 juli 1936 mördades José Castillo i Madrid. Han hade varit löjtnant vid stormgardet, som hade upprättats 1931 för att försvara republiken.

Dagen därpå mördades Calvo Sotelo, ledaren för monarkisterna och tillika ledare för oppositionen i cortés.

Läget var oerhört spänt. Arbetarorganisationerna krävde vapen för att kunna försvara republiken. President Quiroga vägrade.

OFFICERARNA GÖR UPPROR

Den 17 juli gjorde de spanska officerarna uppror i Marocko. Nästa dag fortsatte upproret på det spanska fastlandet.

Arbetarklassen var fortfarande obehävdad och regeringen hade egentligen inga styrkor till sitt försvar. Fackföreningarna krävde vapen än en gång. Men president Quiroga vägrade fortfarande.

Kort därefter begärde presidenten avsked och José Giral blev republikens nye president. Och samma dag rullade lastbilarna fram utanför fackföreningarnas (UGI och CNI) kontor. På flaken låg lådor packade med vapen.

Bara flygvapnet förblev regeringssidan trogen. Armén och flottan stödde upproret men de hade det spanska folket emot sig. Vare sig i Barcelona, Valencia eller Madrid lyckades de ta över makten.

MATROSERNA TAR ÖVER BÅTAR

På flera örlogsfartyg gjorde matroserna myteri, kastade befälen överbord eller satte dem i land, för att sedan

sluta upp på republikens sida. Generalerna tvångsrekryterade soldater i de områden de kontrollerade, men hade svårt att få ihop stridsvilliga förband. Men de hade kontroll över kolonialtrupperna, och de skulle föra krig mot sitt eget hemland med hjälp av främlingslegionen och moriska legosoldater.

ITALIEN OCH TYSKLAND STÖDER FRANCO

Franco hade vid det här laget tagit sig från Kanarieöarna till Marocko och tog befäl över upproret. Men det hade inte blivit något långvarigt krig om inte Franco hade fått hjälp. Han hade mäktiga vänner i Rom och Berlin. Italienska kryssare hjälpte honom att köra iväg den republikanska marinens fartyg från Gibraltar, och tyska transportflygplan började föra över moriska soldater till fastlandet.

Den spanska regeringen hade ett militärt avtal med Frankrike, och bad dem i augusti 1936 om hjälp. Frankrike, som vid den här tiden också hade en folkfrontsregering, skickade 55 plan via Mexiko. Orsaken till att transporten tog en sådan omväg var att hjälpen inte sågs med blida ögon från vissa håll.

EUROPA VILL INTE "LÄGGA SIG I"

En kort tid därefter lade den franska konseljpresidenten Leon Blum fram ett förslag till "non-interventions"-pakt, som gick ut på att Europas samtliga regeringar skulle förbinda sig att inte leverera vapen till någon av de stridande sidorna i det spanska inbördeskriget. Bakom detta förslag låg egentligen England och Baldwins högerregering, som hela tiden hade varit emot Frankrikes hjälp till den spanska regeringen. England hade ställt Frankrike inför ett ultimatum: om inte Frankrike omedelbart upphörde med vapenleveranserna till Spanien, skulle inte England ge Frankrike sitt stöd om Hitler gick till angrepp. De ansåg sig i så fall lösta från den så kallade Locarno-pakten, som de båda länderna slutit långt tidigare.

Det franska förslaget till non-interventionspakt emottogs positivt av England, Tyskland, Italien och även Sovjetunionen.

SVERIGE SKRIVER UNDER

Den 20 augusti skrev Sverige och de övriga nordiska länderna under, och i september hade alla europeiska länder skrivit under non-interventionspakten, utom Portugal och Schweiz. Portugal kom med senare, men Schweiz höll sig utanför under hela kriget.

VAPEN TILL FRANCO

Non-interventionskommittén fördelade ansvarssysslorna mellan länderna för att pakten verkligen skulle följas. Tyskland fick i uppdrag att bevaka spanska Atlantkusten så att inga vapen kom in den vägen. Följden blev att Hitler och Mussolini obehindrat kunde forsla in hur mycket vapen och militär materiel som helst till Franco och hans styrkor, medan regeringssidan blev utan.

I början av september blev Largo Caballero den spanska republikens ministerpresident, och i hans regering fanns representanter, inte bara från den borgerliga vänstern och socialdemokraterna, utan även från det kommunistiska partiet och den anarkosyndikalistiska fackföreningen CNI.

Franco och hans trupper ryckte fram söderifrån. I Burgos hyllades Franco redan som statschef. Granada togs av fascisterna. Den spanske poeten Federico Garcia Lorca var en av alla dem som avrättades.

DE FÖRSTA INTERNATIONELLA

Under sommaren 1936 hade en arbetarolympiad hållits i Barcelona. Den var en protest mot Hitlers våldirigerade propaganda-OS i Berlin samma sommar. Många tyska och italienska anti-fascister hade varit där för att bevista och delta i olympiaden. När inbördeskriget bröt ut var det många av dem som valde att stanna kvar i Spanien och slåss för den spanska demokratin. De bildade den första internationella militära enheten, en centuria med ungefär 100 man. De kallade sig Thälmann-centurian, efter det tyska kommunistiska partiets ordförande Ernst Thälmann.

Fler och fler frivilliga från andra länder anslöt sig till kriget. De första skandinaverna åkte ner, och i oktober bildades de internationella brigaderna.

FÖRSTA SLAGET OM MADRID

I slutet av oktober inledde fascisterna en stor offensiv mot Madrid. De fascistiska radiostationerna beskrev redan hur Franco red in i huvudstaden på sin vita häst. Men det gick inte riktigt som han hade planerat. Motståndet i Madrid var hårdare än väntat. På republikens sida slogs soldater för sin övertygelse, och det gav i inledningsskedet stora framgångar. Men i ett längre tidsperspektiv gjorde sig den materiella obalansen gällande.

Den 7 november stoppades Francos trupper utanför Madrid. I främsta linjen slogs bataljon Edgar André, som var en tysk internationell brigad. Under december 1936 och januari 1937 försökte Franco omringa Madrid. Han slogs tillbaka men till slut bröt den republikanska fronten samman. Ammunitionen var slut.

BARA TVÅ LÄNDER STÖDER REPUBLIKEN

Den enda militära hjälp den spanska regeringen fick var från Mexiko och Sovjetunionen. Sovjetunionen hade visserligen skrivit under non-interventionspakten, men ansåg sig inte bunden av den, eftersom varken Tyskland eller Italien hållit det avtal som slutits. Men det var stora svårigheter att forsla in vapen till den republikanska regeringen. Kusterna var väl bevakade, Portugal var lojalt mot Franco och Frankrike hade stängt gränsen.

Slaget vid Jarama gällde Madrid. Fascisterna försökte skära av den viktiga vägen mellan Madrid och Valencia, men lyckades inte. Vid Jarama deltog för första gången svenskar och skandinaver i en militär enhet, i Georg Branting-kompaniet. Georg Branting var socialdemokratisk advokat och ordförande i den Svenska Spanienhjälpen.

Slaget vid Guadalajara, 80 km nordost om Madrid, gällde också huvudstaden. Där hade Franco hjälp av reguljära italienska trupper, men slogs trots det tillbaka fullständigt. Madrid var fortfarande republikens huvudstad.

Men den republikanska regeringen hade lämnat Madrid redan i början av november 1936, och satt sig i säkerhet i Valencia. Den som nu hade det militära ansvaret i Madrid var general José Miaja.

HITLER SKAFFAR SIG JÄRN MOT VAPEN

När Franco inte lyckades inta Madrid vände han sina trupper mot Baskien och Asturien. Där fanns kol och järnmalm, samt Bilbaos industrier. Järnmalmen intresserade tyskarna, som behövde den för sin vapenproduktion. Hitler gav Franco de vapen han saknade, men i gengäld blandade sig tyskarna i alla järnmalsprojekt i de områden Franco kontrollerade.

TYSKLAND BOMBAR GUERNICA

I Baskien hade den borgerligt-katolska befolkningen lojalt slutit upp på den republikanska regeringens sida. På eftermiddagen den 26 april 1937 angrep tyska Luftwaffe baskernas heliga stad Guernica. Den försvarslösa staden utplånades. 1 650 människor dödades och nästan 1 000 sårades.

Bilbao föll i juni, Santander i augusti och i oktober tog Franco hela Asturien. Men under tiden gick republikens trupper framåt på andra frontavsnitt.

MOTSÄTTNINGAR INOM FRONTEN

Inom folkfronten fanns tidvis svåra politiska motsättningar. Det spanska kommunistpartiet var inte stort när kriget bröt ut. Det hade bara 17 platser i cortés, jämfört

med socialdemokraternas 90. Men kommunisternas inflytande ökade under krigets gång. De höll en stenhård linje mot dem som ville börja bygga upp socialismen trots att fascisterna kontrollerade stora delar av landet. De krävde full uppslutning vid fronten och var överens med de övriga partierna i regeringen om att bygga upp en centralstyrd armé. Detta motsatte sig CNI och anarkosyndikalisterna, som ville fortsätta att slåss i sina 100-mannagrupper, utan uniform eller befäl.

Dessa motsatta uppfattningar om hur man skulle kunna besegra Francos välutrustade armé ledde till regelrätta strider. Den 5 maj byggdes barrikader i Barcelona, med anarkosyndikalisterna och POUM, en trotskistisk organisation, på ena sidan och folkfrontens övriga partier på den andra. Parterna förhandlade hela tiden men striden gick inte att undvika. 400 människor dödades och 1 000 sårades innan upproret slogs ned.

REPUBLIKEN RYCKER FRAM

Den 6 juli gick general Miaja och regeringsstyrkorna till anfall vid Brunete, väster om Madrid, med 50 000 man. Alla de internationella brigaderna deltog i slaget, som blev en mycket stor framgång. De republikanska styrkorna ryckte fram 10 km.

Franco sände efter artilleridivisioner och Legion Condor. Striderna var hårda, och båda sidor ansåg sig ha vunnit striden.

KRIGET NÅR EN VÄNDPUNKT

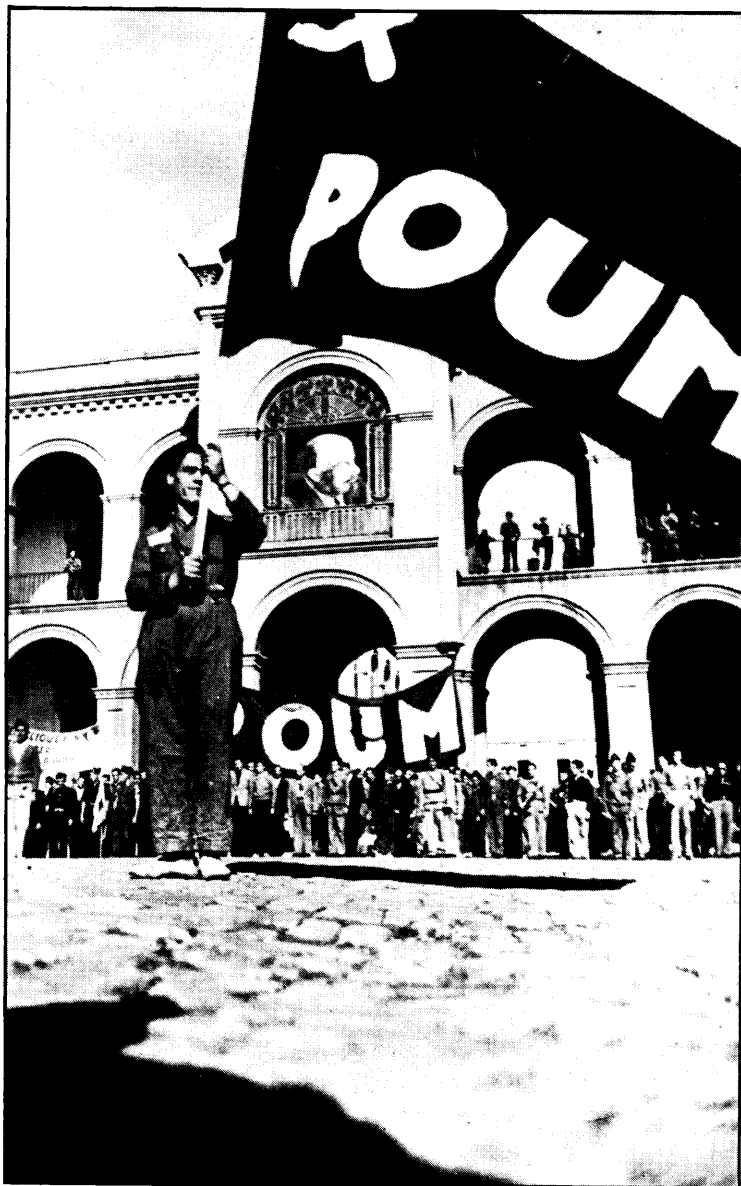
Vid staden Teruel nådde kriget en vändpunkt. Först intogs staden av republikens styrkor, och sedan togs den tillbaka av Franco. I början av 1938 hade Francos trupper stora framgångar, nu var de både fler och bättre rustade. De ryckte in i Katalonien och andra styrkor trängde fram till Medelhavet. Spanien var delat itu. Katalonien var avskuret från Madrid.

STRÖMMEN AV FRIVILLIGA ÖKAR

Men republiken gav inte upp. Och strömmen av frivilliga från hela världen ökade under de första månaderna 1938.

Under natten till den 25 juli gick 100 000 republikanska soldater över floden Ebro och ryckte fram mot Gandesa. Till en början verkade det som om förbindelsen mellan Madrid och Barcelona skulle kunna återupprättas. Men de republikanska styrkorna kunde inte behålla de positioner de erövrade. De hade inte tillräckligt med vapen och ammunition.

De internationella brigaderna förlorade 75 procent av

ARBETARÖRSELS ARKIV

Trotskisterna (POUM) och anarkosyndikalisterna ville utveckla en decentraliserad socialism, samtidigt som kriget pågick. Kommunisterna motsatte sig detta och krävde en centralstyrd armé.

I maj 1937 byggdes barrikader i Barcelona med POUM och anarkosyndikalisterna på ena sidan och folkfrontens övriga partier på den andra.

SVEKET

HUR EUROPA ÖVERGAV SPANIEN

ARBETARÖRSELSENS ARKIV

Tyskland och Italien bombade obehindrat Spaniens städer och byar.

Europas övriga länder höll fast vid non-interventionspakten.

sina män vid Gandesa. Och för dem som hade överlevt blev slaget vid Ebro det sista. För den 21 september 1938 hade republikens utrikesminister Juan Negrin låtit meddela i Nationernas Förbund i Geneve, att alla internationella frivilliga skulle sändas hem. Det var ett sista försök att blidka länderna bakom "non-interventionspakten" och få dem att låta den upphöra.

DE INTERNATIONELLA SÄNDS HEM

Kriget var nu över för de internationella brigaderna. De kallades till Barcelona, där det spanska folket tog adjö. Hundratuseptals människor hade samlats vid paradgatan Las Ramblas de las Flores, och ovanför staden cirkulerade hela tiden republikens flygplan för att hålla fienden borta. Dolores Ibarruri, det spanska inbördeskrigets förgrundsgestalt höll ett avskedstal som de internationella frivilliga aldrig skulle glömma. Aldrig heller glömmet de det spanska folkets hyllning och tacksamhet när de marscherade fram, upp till fotknölarna i blommor, längs "ramblan".

SLUTET FÖR REPUBLIKEN

För det spanska folket fortsatte kriget ännu en tid. Först den 18 november kunde Franco tränga tillbaka de sista republikanska soldaterna över Ebro.

I början av februari 1939 var hela Katalonien besatt av Francos trupper och republikens nederlag ett faktum.

Under kriget hade 600 000 människor stupat, och lika många flytt över gränsen till Frankrike, eller söderut, till Nordafrika.

TERRORN BREDER UT SIG

Efter kriget började en fruktansvärd terror. Under 1939 förkunnade Franco 1 000 dödsdomar i månaden, vilka också verkställdes.

Den 1 april förklarade Franco officiellt kriget över och vunnet. Strax därpå erkände Storbritannien Francos regering. □

SVEKET

HUR EUROPA ÖVERGAV SPANIEN

Dödsbataljonen var det talande namnet på den fascistiska militära enhet denna kvinna tillhörde.

PRESSENS BILD

SOLIDARITET

KAJSA ROTHMAN DE ROSAS

Hon maratondansade genom Europa, hamnade i Spanien och fick uppleva fascisternas brutala övergrepp på det spanska folket.

Genom sina insatser som frivillig sjuksköterska i detta 30-talets Vietnamkrig blev Kajsa Rothman en legend, både i Spanien och Sverige. Under några få men intensiva år i Sverige jobbade hon med solidaritetsarbete, bl a som redaktör för tidskriften "Solidaritet". När kriget var slut resten hon med spanska flyktingar till Mexico, slog sig ner i byn Tequisquiapan där hon under resten av sitt liv arbetade som tolk, guide, barägare och startade en skola för byns indianbarn.

Kajsa Rothman de Rosas blev hennes namn i Mexico.

— Jag kan inte tänka mig att bo i ett land utan tjuvfäktningar, sa hon en gång.

Kajsa vägrade att ha hatt. Hon brydde sig inte om ifall alla i flickläroverket i Karlstad hade det. Hon tyckte om när vinden tog tag i hennes rödblonda, axellånga hår. På fötterna hade hon sandaler, så att fötterna kunde andas. Hennes mor suckade. Vad skulle det bli av den flickan?

Kajsa Rothman var en ovanlig flicka, som kom att leva ett ovanligt liv. Hon dansade maratondans runt hela Europa, var guvernant i Bukarest och transporterade sårade från fronten i spanska inbördeskriget. Hon hade levt ett fantastiskt liv när hon dog den 31 oktober 1969 i den lilla staden Tequisquiapan, i Mexiko.

Kajsa föddes den 20 augusti 1903 i stadsdelen Klara i Karlstad. Hon var paret Rothmans första barn, och kom att stå särskilt sin far mycket nära. Helmer Rothman var redaktionssekreterare på Karlstad-Tidningen, och naturligtvis drömde Kajsa om att bli journalist.

— Bli vad du vill, sa fadern, jag betalar. Bara inte journalist.

Han ville hon skulle bli sjukgymnast, eftersom hon var så frisk och stark. När hon hade tagit studenten i Uppsala sökte hon in till ett institut i Malmö, för att vara sin pappa till lags. Hon kom in, men började aldrig. Istället for hon iväg ut till Europa.

En av hennes väninnor från flickläroverket i Karlstad hade åkt till Paris för att studera vid Sorbonne. Kajsa åkte efter, utan att vare sig väninnan eller familjen visste något. Hon hade varit i Grenoble en sommar tidigare och läst franska, hon var inte rädd.

Nere i Paris träffade hon sin väninna från Karlstad, mest av en slump. Och det första hon gjorde var att låna fem kronor till ett paket cigaretter. Kajsa var pank, så väninnan följde med henne till en arbetsförmedling.

— Vad kan ni då? undrade mannen på förmedlingen.

— Allt, sa Kajsa.

Och så fick hon jobb som barnflicka hos den judiska familjen Pincas. Där stannade hon några månader, men det var ingen framtidssysselsättning för henne.

TURNÉ GENOM EUROPA

En dag fick hon se en affisch på en husvägg i Paris, som intresserade henne. Maratondansare söktes. En impressario sökte unga, starka människor till maratondanstävlingar. Den som under tre år kunde vinna samtliga tävlingar kunde få

10 000 kronor, en fantastisk summa på den tiden.

Javisst, tänkte Kajsa och anmälde sig. Hon blev uttagen tillsammans med 23 andra, och skrev kontrakt på tre år. Turnén gick genom Kairo, Istanbul, Aten, Barcelona och Nice, över hela Europa. Kajsa vann hela tiden. En gång dröjde det hela 63 dygn innan segern var ett faktum. 63 dygn av oavbruten dans, bara en kvarts paus varje hel timma, för mat och regelbundna läkarkontroller.

Det gillades inte riktigt hemma i Karlstad att Kajsa åkte runt med ett danssällskap. Det var inte riktigt *comme il faut*, som man säger. Men Kajsa tyckte det gick bra. Med sina 180 centimeter och starka, vältränade kropp orkade hon dansa längre än alla andra. Hennes kavaljerer, oftast ett huvud kortare än hon själv, sov gott mot hennes axel. Även om hon var lång, så var hon inte tung, och inte svår att släpa runt när det var hennes tur att sova. Så småningom lärde hon sig att klara av det mesta medan dansen pågick.

— Hoppas inte stilen är alltför otydlig, skrev hon hem i ett brev till väninnan. Men jag skriver nu mot min kavaljers axel.

När turnén började närma sig sitt slut, och prispengarna var nära, stack impresarion sin väg. Han spelade på börsern och hade blivit bankrutt. Alla tolv maratondansparen blev utan lön och Kajsa utan sina 10 000.

Kajsa tog än en gång arbete som guvernant, denna gång hos en armenisk familj i södra Frankrike. När hon varit där ett tag tog familjen Pincas kontakt med Kajsa igen. De skulle resa till Bukarest och ville att Kajsa skulle följa med. Det enda hon skulle göra var att konversera familjens dotter, så att flickan inte glömde bort franska språket. Familjen Pincas var en oerhört förmögen familj.

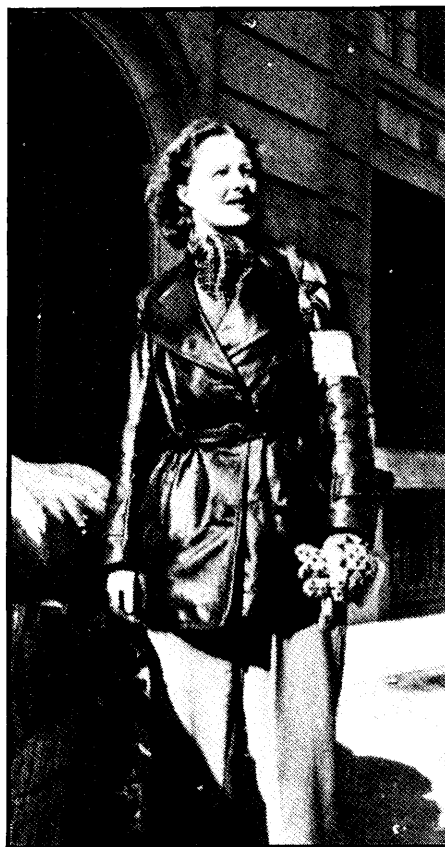
Kajsa tackade ja.

I Bukarest levde Kajsa "som en pärla i guld" och lärde sig snabbt rumänska. Hon behärskade till slut åtskilliga språk, hon lärde sig tala där hon befann sig för tillfället. Hon talade flytande engelska, franska, tyska, spanska, italienska, rumänska, armeniska och arabiska. Hon hade länge en beundrare från Kairo, som ville gifta sig med henne.

— Jag vill inte binda mig än, sa Kajsa. Och jag vill inte bo i Kairo.

Så det blev inget med den saken.

Kajsa fick efter tre år sparken av familjen Pincas. Familjen var djupt troende och Kajsa hade hjälpt flickan i familjen

Kajsa Rothman på barrikaderna i Madrid 1937. Hon anmälde sig som frivillig sjuksköterska hos regerings-truppen, trots att hon aldrig jobbat med något liknande tidigare.

I ambulanser transporterade hon sårade soldater från fronten till fält-lasarettet.

KAJSA

berättar om sina
upplevelser i Spanien

samt återuppbyggnadsarbetet bakom fronterna

vid offentligt möte i _____

_____ dagen den _____ kl. _____ e. m.

Föredraget belyses med skioptikonbilder

Entré _____

Hemkommen till Sverige 1938 började Kajsa en intensiv föredragsserie runt hela landet, blev redaktör för tidskriften Solidaritet och startade "Kajsas mjölkfond" som sände torrmjölks till de spanska barnen.

att dölja en utflykt på motorcykel med en beundrare. Då fick Kajsa åka sin väg.

Hon åkte till Spanien, och fick jobb på en resebyrå. Men så förstod hon inte varför någon annan skulle tjäna pengar på henne, och sa upp sig. Istället startade hon en egen resebyrå.

FÖRÄLSKAD

I Spanien var Kajsa mycket nära ett giftermål, närmare än någon gång förr eller senare i sitt liv. Hon blev förälskad i en ung man som visade sig vara kusin till den senare diktatorn, general Franco. (Kajsa gifte sig många år senare i Mexiko, och bytte ut Rothman till de Rosas, men det var inte av kärlek. Utan för att få tillstånd att bo kvar i Mexiko.)

Men med Francos kusin var det allvar. De hade förlovat sig och skulle gemensamt se ut en våning i Barcelona, när den unge mannen plötsligt försvann. Kajsa kände sig ledsen och övergiven, men kom över det rätt snart.

Åtskilliga år senare ångrade sig "kusinen", och fick genom Kajsas mamma tag i Kajsas adress i Mexiko. Men av det telegrammet blev det ingenting. Kajsa hade förändrats åtskilligt.

I juli 1936 bröt det spanska inbördeskriget ut. Det var en händelse som påverkade hela hennes liv. Hon hade sett vilken stöd den republikanska regeringen hade hos folket, och att vanliga människor verkligen fick det bättre. Bönderna fick den jord de hade brukat i sekler åt andra, och arbetarna fick plötsligt något att säga till om. Kajsa såg också rädslan och oron för kriget som general Franco orsakade, och med vilken brutalitet han drog fram. Hon ville göra något.

— Kajsa kunde allting, säger hennes väninna sedan barndomsåren.

— Det spelade ingen roll vad hon tog sig för. Skulle någon säga att hon startat en danskola på Mars, skulle jag inte ha blivit förvånad.

Och den där gången i juli 1936 beslutade sig Kajsa för att hjälpa den demokratiskt valda regeringen att slå tillbaka fascismen.

Hon anmälde sig som frivillig sjuksköterska, trots att hon aldrig arbetat med något liknande tidigare. Under en lång period var hon med och transporterade sårade från fronten. Sedermera fick hon kontakt med den svenska Spanien-hjälpen och började arbeta för dem. Hon startade barnhem, som finansierades från Sverige, hon skrev i Spanien-hjälpens tidskrift Solidaritet, hon arbetade vid de svenska radiout-

sändningarna från Madrid och hon var en tid vid censuren. Under hela kriget skrev hon dessutom krönikor hem till Karlstad-Tidningen om vad som hände nere i Spanien.

En av krönikorna hade rubriken "Giv Bruno nya händer!" Det var den svenske frivillige soldaten Bruno Franzén som i strid hade förlorat både händer och ena ögat. Tack vare Kajsas uppmaning kunde han senare ta Kajsa i hand och tacka för hjälpen.

KAJSAS MJÖLKFOND

När Kajsa kom hem till Sverige och Karlstad 1938 var det 5 000 på stationen för att möta henne. Alla kände Kajsa. Väl hemma började hon en intensiv föredragsserie runt hela Sverige för att stärka solidariteten med Spaniens folk. Hon startade "Kajsas mjölkfond" som sän-

"Så växer kruskålen, men inte folket" — Kajsas egen kommentar till denna bild i ett fotoalbum.

Platsen är Teguisquiapan i norra Mexico, året 1956. Här levde hon sina sista år, fram till sin död 1969.

"Till Kajsa, som så tappert kämpade för det underbart goda. . ."

Så börjar den tyske målaren Hans Tombrock sin tillägnan till Kajsa på denna teckning, gjord 1939.

de tormjölck ner till de spanska barnen, och gav också ut en bok med titeln "Spanska barn ritar om kriget".

Efter en tid i Sverige reste Kajsa ner till Spanien igen. Men kriget var på väg mot sitt slut, fascismen kunde segra med hjälp av tyska och italienska fascister.

Kajsa flydde till Frankrike, precis som 600 000 spanjorer. Hon arbetade i flyktinglägren och när en stor grupp spanjorer reste till Mexiko så reste Kajsa med. När hennes uppgifter i den internationella kommissionen, som skulle hjälpa de spanska flyktingarna till en framtid i Mexiko, var över stannade hon kvar där.

— Jag kan inte tänka mig att bo i ett land där det inte finns någon tjurfäktning, deklarerade hon och bosatte sig i den lilla byn Teguisquiapan, norr om Mexiko City.

Hon arbetade som vanligt med än det

ena och än det andra. Ibland var hon tolk, ibland guide, ibland arbetade hon i affär.

UNDERVISADE INDIANBARN

Efter en tid startade hon och en väninna, som hette Maria, en bar tillsammans, med namnet Marikaysa. I Mexiko hette hon Kaysa, med y, annars hade ingen kunnat uttala hennes namn. Vid sidan om baren startade Kaysa en skola för byns indianbarn. Först var det undervisning på morgnarna och sedan bespisning efter skoldagen var slut. Hon hann med åtskilliga kullar barn innan hon tvingades flytta från Tequisquiapan, ner till kusten. Hon tålde inte klimatet i byn, som låg högt beläget, uppe bland bergen.

Så småningom flyttade hon till Merida, i staten Yucatan. Där studerade hon Mayaindianernas kultur och arbetade som guide bland Mayaindianernas ruiner, för europeiska turister.

1964 blev Kaysa sjuk för första gången. Hon opererades för bröstcancer. Sjukdomen spred sig i hennes kropp och något år senare opererades hon igen. Kaysa visste att slutet var nära när hon helt oväntat besökte sin bror och brorson i Austin, Texas. Brorsonen skulle gifta sig, och Kaysa ville vara med. Efter bröllopet reste hon hem till Mexiko igen.

Hon flyttade tillbaka till den lilla staden Tequisquiapan, som hon kommit att älska mer än någon annan plats på jorden. Hon ville leva sina sista dagar där. Den 31 oktober 1969, 66 år gammal, dog Kaysa.

När hon begravdes stängdes alla butiker och barer i Tequisquiapan. Alla de barn hon undervisat, kom nu med sina familjer till hennes begravning. Hela byn kom för att ta ett sista avsked.

När annonsen om Kaysas död publicerades i lokalpressen hemma i Karlstad, ringde en av hennes gamla väninnor till Kaysas syster.

— Jag kan inte fatta att Kaysa är död, sa hon. Hon av alla, hon passar inte att vara död. □

Hjälp oss att hjälpa

Spanienkommittén för Stockholm
Postgiro 154440

SPANIENHJÄLPEN

Ett unikt svenskt solidaritetsarbete

I nom den svenska demokratin följer man med stark medkänsla den spanska arbetare- och bondeklassens försvarskamp mot fascisterna och jesuiternas uppror. Här finnes en brinnande önskan, att demokratins tappra folkuppbåd till sist skall vinna seger. Insikten om att det spanska fascistupproret också har farliga återverkningar för världsfreden måste fördubbla vårt intresse och våra förhoppningar, att denna orosanledning snarast måtte likvideras på ett sätt, som tryggar den fria demokratiska utvecklingen.

Så inleder den Svenska Hjälpkommittén för Spanien sitt arbete, med ett upprop som formuleras vid ett möte i Stockholm den 9 oktober 1936. Det undertecknades genast av femton deltagare på detta möte, och senare så fylls listan med underskrifter på, så att den till slut innehåller 66 namn-underskrifter. Bland dem många kända och namnkunniga personer, som t ex Karl Gerhard, Gunnar Myrdal, Pär Lagerkvist m fl.

Vid samma tillfälle valdes också ett arbetsutskott som bestod av Georg Branting, Bertil Nyqvist, Disa Wästberg, V.E. Wiklund och Israel Holmgren.

Uppropet skickades ut tillsammans med insamlingslistor i ca 47 000 exemplar, och fick snart en stark respons från breda lager av det svenska samhället. Redan efter tre månader hade insamlingslistorna resulterat i drygt 300 000 kronor, en summa som i dagens penningvärde motsvarar ungefär fem miljoner kronor.

Under de tre år, från oktober 1936 till september 1938, som den svenska Spanienhjälpen bedrev sin verksamhet utvecklades arbetet hela tiden, och det finns än i dag ingen motsvarighet i svensk historia till dess bredd och anslutning.

Totalt omfattade verksamheten 354 lokala solidaritetskommittéer, från Malmö i söder till Kiruna i norr. I det praktiska solidaritetsarbetet betonades hjälpen först och främst till de krigsdrabbade, speciellt barn, och hjälp till försörjningen av det spanska folket. Bristen på livsmedel i Spanien var ett av de allra största problemen den spanska regeringen hade att försöka lösa.

Dessutom rådde under hela kriget en avsevärd brist på sjukvårdsmaterial. De tre första hjälpsändningarna från Sverige bestod därför av förbandsmaterial och sjukbårar, till ett sammanlagt värde av 30 000 kronor, avsända i december 1936.

Till största delen bestod dock sändningarna av livsmedel. Den första kom iväg i mars 1937, då varor till ett värde av 40 000 kronor skickades till nödlidande i Baskien sjövägen. Trots risken för angrepp på dessa transporter var man tvungen att skicka allt med båt, eftersom non-interventionspakten motsatte sig alla transporter till Spanien.

I mars 1937 bildades också "Föreningen Svenska Hjälpkommittén för Spanien", mera som en formalitet för att skapa en juridisk person inför det stora projektet med sjukhuset i Alcoy, strax söder om Madrid. Detta sjukhus kom till stånd i samarbete med den norska spanienhjälpen. Från början var det tänkt att rymma 125 vårdplatser men under krigets gång kom det till slut att omfatta 650 sängar.

Hela sjukhuset planerades, utrustades och besattes med personal från Sverige och Norge. Sjukhuset invigdes i april

1937 och överlämnades i augusti samma år officiellt till den spanska staten. Överläkare var docent Nils Silfverskiöld och till sin hjälp hade han en stab av läkare och sjukvårdspersonal från Sverige och Norge. Senare tog spanska staten själv över driften av krigssjukhuset.

En annan viktig del för den svenska spanienhjälpen blev att ta hand om alla de barn som ofrivilligt drabbats av kriget genom fascisternas attacker mot civilbefolkningen.

Redan från början hade Frankrike visat stor generositet mot de civila och upprättat fristäder i Frankrike. Svenska spanienhjälpens vidare bidrag blev att inrätta barnhem. Redan på vintern 1936—37 fattades beslut om detta, och genomförandet underlättades av att ett svenskt par upplät sitt slott, bekostade upprustning och drift av barnhemmet. Övrig hjälp skedde i form av driftsbidrag till barnhem som officiellt stod under spanska myndigheters överinseende. Som mest underhöll spanienhjälpen tio barnhem belägna i Frankrike

Under våren 1938 beslöt man också att utrusta och underhålla två barnhem i Spanien, efter att Barcelona blivit utsatt för svåra bombangrepp och ett stort antal barn blivit hemlösa. För att försäkra sig om mat till de barn som befann sig på dessa hem försökte man skaffa "faddrar" i Sverige som i denna egenskap åtog sig att försörja "sitt" spanska barn. Varje månad bidrog man med 55 kronor för ett barn i Frankrike och 40 kronor för ett barn i Spanien. På detta sätt försörjde till exempel Scania Vabis verkstadsklubb i Södertälje 13 barn under ett helt år och arbeterskor vid Tobaksmonopolet ansvarade för underhållet till tolv barn, också under ett helt år.

Spädbarnsdödligheten hade alltid varit förhållandevis hög i Spanien och under krigsåren ökade den alltmer. En del av spanienhjälpens arbete riktades därför in på att försöka stävja detta förhållande. Därför sändes varje månad med början i december 1937, 10 000 kronor för inköp av torrmjök. Genom detta kunde 3 000 spädbarn undgå att dö en förtidig död av svält.

De lokala spanienkommittéernas arbete bestod av att anordna möten, insamlingsdagar, fester, basarer och att sprida information och propaganda från huvudkommittén. Sammanlagt organiserades 450 insamlingsdagar, 325 fester och omkring 2 000 offentliga Spanien-möten. Centralkommittén genomförde också 22 föreläsningsturnéer i Sverige, assisterade på plats av de lokala kommittéerna.

Många kulturpersonligheter engagerade sig också starkt för Spaniens sak. I slutet av oktober—början av november 1937 ordnades en Spansk Vecka i Stockholm, ett samarbete mellan svenska och spanska skådespelare och författare. I samband med detta gav man ut en hyllningsskrift, "Till Madrid", i en upplaga av 10 000 exemplar. I denna medverkade ett flertal författare med sina verk.

Ett stort antal svenska konstnärer skänkte också verk till kommittén, för att dessa skulle kunna säljas och gå till kommitténs arbete i Spanien.

Under den tid som den svenska spanienhjälpen arbetade hade man en total omsättning på 1 485 191:74 kronor. I dagens penningvärde motsvarar summan cirka 25 miljoner kronor. □

ADOLFO

EN RESA I FASCISMENS EUROPA

— Jag trodde att jag skulle kunna åka hem till Spanien fort. Men när jag såg en bild, som publicerades i alla tidningar, där Churchill stod och kramade och pussade Franco, då förstod jag — adjö. Det var smutsigt, ruttet, allt uttänkt i förväg.

Adolfo är en av den spanska republikens soldater som blev kvar i exil. Nu bor han i ett vitkalkat hus som han har byggt själv i Tyresö utanför Stockholm.

Han tar emot mig ute på verandan, brunbränd med vitt skägg och rund om magen under snickarbyxorna. Han har ett fast handslag.

Under Francotiden dömdes Adolfo i sin frånvaro till döden två gånger. Efter sju år i olika koncentrationsläger träffade han i Paris en svensk kvinna som blev hans hustru. Det dröjde nästan 40 år innan han kunde återvända till Spanien. Han har fortfarande inte kommit riktigt överens med det svenska språket, och visst har han längtat hem ibland.

— Men du vet, första tiden är längtan som störst. Sen vänjer man sig. Precis som djuren som sätts i bur, de blir till slut nöjda med att buren bara öppnas en gång om dagen då det blir mat.

Men hans hus är en bit Spanien, med massor av bågar och valv, och dörrar i mörkt trä. En solig sammardag kan man förledas att tro att man befinner sig på en hacienda någonstans på det spanska högländet.

Adolfo föddes i en familj med revolutionära traditioner. Hans pappa dog under arbetarupproret i Barcelona 1934. Då var Adolfo också med och slogs på barrikaderna, trots att han bara var 17 år.

— Pappa var republikan och socialist, men inte så mycket vänster som jag. Jag var först med i CNT, anarkisternas fackförening, men gick sedan över till UGT. Under kriget gick jag även med i det förenade socialistiska partiet i Katalonien, där kommunister och socialister hade gått samman. Jag blev mer och mer vänster.

Adolfo var lärling på en båt, och när folkfronten vann valet i februari 1936 ville han mönstra på ett krigsfartyg. Men hans mamma vägrade att skriva under. Han var bara 18 än.

— Men då gick jag in till en granne, som var överste för karabinjärerna. Han var republikan och jag förklarade hur det var. Så han skrev under istället.

Utan att hans mamma eller syster visste någonting så mönstrade han på ett fartyg. När båten hade kastat loss och lämnat land såg Adolfo sin mamma stå nere vid hamnen. Hon hade fått veta vad som hänt, men hann inte hindra honom från att ge sig av.

MYTERI

Vid inskrivningen hos flottan frågade officerarna om Adolfos politiska uppfattning.

— Men jag sa att jag inte hade någon, att jag bara ville till flottan. När Franco gjorde uppror mot repub-

likens regering i juli 1936 befann sig Adolfo på ett spanskt krigsfartyg i Melilla, i Marocko. Då visade det sig att sjömännen inte var utan politisk uppfattning eller klasskänsla. De tog ställning för folkfrontsregeringen och gjorde uppror mot sina egna befäl.

— Vi tog över båten, och låste in alla officerare i lastrummet. De satt inlåsta i sex månader, sedan avrättades de.

Anledningen var att alla de höga befälen hade deltagit vid arkebuseringar av revolterande sjömän i Cartagena, och även vid andra arkebuseringar.

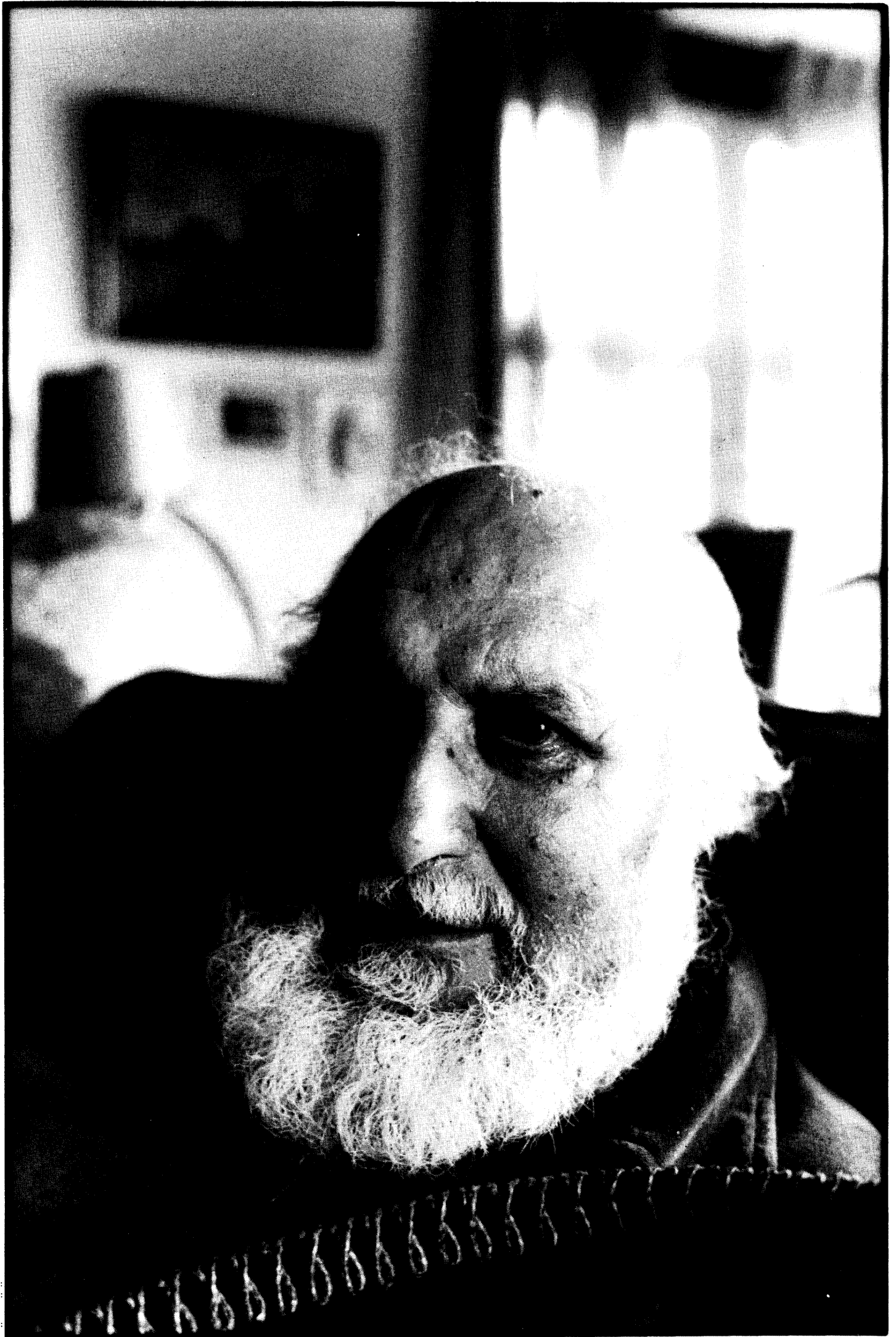
— Franco fick inte med sig en enda av spanska flottans båtar under kriget. Sjömännen tog över, och många av de lägre officerarna ställde sig på sjömännens och republikens sida.

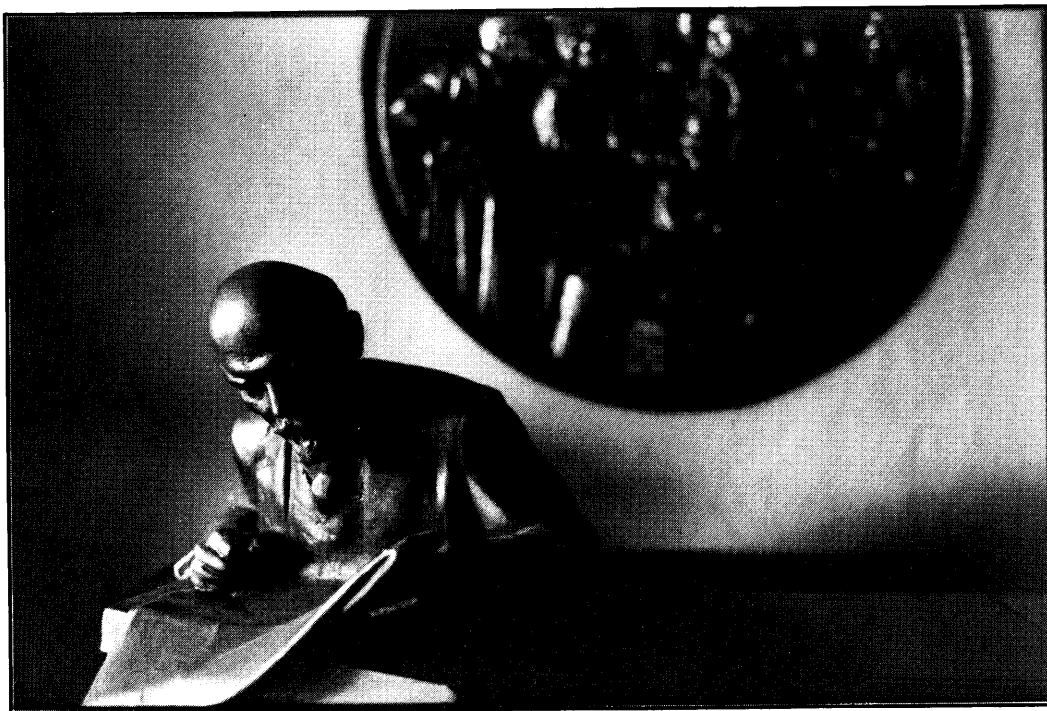
Adolfo stred i flottan under hela kriget.

Under perioder när båten sattes i dock för reparation skickades han och de andra sjömännen till fronten. Han var med vid slaget om Malaga i södra Spanien och vid försvaret av Madrid.

— Vid Malaga var det många som dog. Vi hade inga vapen, och vi var inte vana att slåss på land heller. I Madrid var det bättre, all utrustning fanns samlad kring huvudstan.

Bristen på vapen var republikens stora problem. Franco fick all utrustning han behövde av Tyskland och Italien. Till republikens stöd kom tusentals fri-

PEKKA PÄÄKKÖ

villiga från hela världen. Men de kom med sig själva som insats, inte fullastade med vapen som fascisterna.

— De internationella brigaderna var något fantastiskt, hela det spanska folket älskade dem. Men vad vi allra mest behövde var vapen. Inte konserverburkar med sardiner, det hade vi redan. Vi kunde för fan inte kasta konserver på Franco!

VAPEN FRÅN SOVJET

Adolfo var i Sovjetunionen flera gånger under kriget, för att hämta vapen till republiken.

— Hade vi inte kommit på kant med ryssarna hade vi fått ännu mera vapen. Men efter anarkisternas uppror i Barcelona, sa ryssarna att vill ni ha vapen får ni hämta dem själva.

Han var i Odessa, Sevastopol och andra hamnstäder vid Svarta havet. Och överallt blev han och hans kamrater hylade som hjältar.

— Jag har aldrig varit med om en så stor manifestation som i Odessa, säger Adolfo.

— Det fanns de ombord som inte gillade ryssarna, men efteråt ändrade de uppfattning, för oj, oj, alla människor, alla flickor, ja, det var fantastiskt.

Under resan till Svarta havet hade de sänkt ett italienskt krigsfartyg, så hemresan var mycket riskabel.

— De där jävla turkarna telegraferade till italienarna. De enda som stödde oss var grekerna.

En italiensk militärbåt kom mycket riktigt för att kontrollera lasten. Militärer kom ombord och letade igenom lastrummet, men kanonerna var gömda under lastrummets golvplankor. Allt de hittade var fiskkonserver.

Vid ett annat tillfälle när fartyget var på väg hem från Sovjetunionen, försökte de lura de turkiska spanarna. De målade om fartygets skorsten varje natt.

— Vi måla skorstenen grön, blå, gul, vilka färger som helst. Vi jobba som fan på nätterna för att kamouflera fartyget och ta oss förbi Dardanellerna.

Men trots alla ansträngningar lurades de in i en fälla. Ett italienskt krigsfartyg gick till attack.

— Vi sänkte deras fartyg, men sen var vi tvungna att ta oss till Tunisien, för efter oss hade vi hela italienska flottan! Vi fick gå in i flera hamnar längs den nordafrikanska kusten, det dröjde flera månader innan vi kom hem igen.

Några månader senare när Adolfos fartyg var på väg hem från Odessa, sänktes det av italienarna. Men då hade Adolfo redan mönstrat av.

Det tyska fartyget Deutschland var ett av de fartyg som var satt av non-interventionskommittén att bevaka spanska gränsen.

— Det var helt ruttet. Tyskland stöd-

de ju Franco! De höll bara republikens transporter borta.

Det var Adolfo och sjömännen på hans fartyg som sänkte Deutschland utanför Ibiza. Precis som det tyska fartyget Bismarck hade sänkts tidigare.

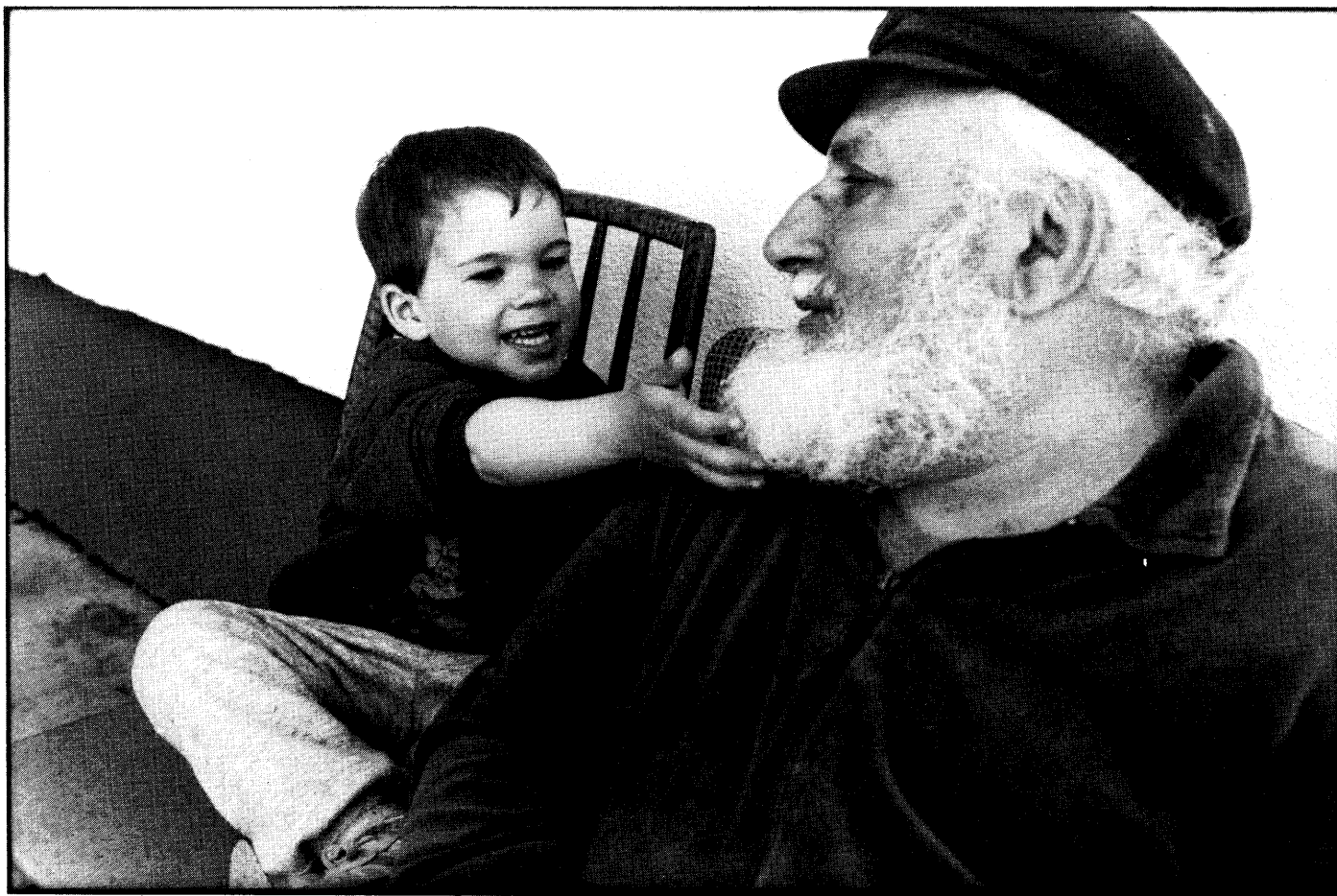
— I historieböckerna handlar det inte om oss. Man skulle kunna tro att de spanska sjömännen inte gjorde ett jävla dugg under kriget. Men vi var bra soldater, kanske de bästa. Vi hade tagit över hela den spanska flottan.

Tyskarna kunde inte tolerera att ett av deras fartyg hade skjutits i sank. De ville ta hämnd. Hämnden blev en intensiv bombning av den spanska staden Almería, som förstördes helt.

När Franco hade lyckats skära av Katalonien från övriga landet, bad Adolfo om avsked i flottan. Hans mamma och syster fanns kvar i Barcelona och han ville hem till dem. Han tog arbete vid Kataloniens flottilj, de vaktade de gränser som ännu kunde betecknas som republikens.

TVINGADES FLY

Men i februari 1939 hade Franco besatt hela Katalonien och kriget var över. 600 000 flydde från Spanien, och de allra flesta över Pyreneerna, till Frankrike. Så gjorde även Adolfo, med mor och syster.

PEKKA PÄÄKKÖ

— Det var hemskt, och en sak säger jag — de där jävla fransmännen glömer jag aldrig. Gendarmerna, de franska poliserna, spottade på våra uniformer och kallade oss "capitan merde", kapten skit, alltså. De tog av oss klockor, pengar, allt och sen kallade de oss tjuvar!

Spanjorerna sattes i stora uppsamlingsläger, men alla spanjorer kallar det koncentrationsläger. De svalt, sjukdomar florerade i all smuts, de hade det svårt.

Adolfo flyttades från läger till läger och hamnade till slut i de så kallade arbetarkompanierna. De hade spaden i ena handen och geväret i den andra. Under hela andra världskriget var det de som gick i första ledet vid Maginot-linjen.

— Det var bara att jobba och skjuta, jobba och skjuta. Många försökte fly från de franska lägren, men de hade ingenstans att ta vägen. Inte ens det "neutrala" Schweiz tog emot några spanska flyktingar. De skickades vidare till tyska SS om de upptäcktes.

— Jag trodde att jag skulle kunna åka hem till Spanien ganska snart. Men när jag såg en bild, som publicerades i alla tidningar, där Churchill stod och kramade och pussade Franco, då förstod jag — adjö. Det var smutsigt, ruttet, allt uttänkt i förväg.

Adolfo slår med sin kraftiga näve i köksbordet, och säger med eftertryck:

— Churchill var för många en stor man. För mig var han en SKIT. En riktig skit. Mer kan jag inte säga.

Det är en känsla av vanmakt och förräderi.

— Hela min ungdom, rösten sviker och ögonen tåras. Spanien var sålt, det var redan sålt.

— Av demokratierna i väst, undrar jag.

— Det finns inga demokratier, säger Adolfo. Fransmännen och Daladier med sin demokrati. Och Chamberlain — vad de gjorde i Spanien var rena mordet.

Under krigets sista månader satt Adolfo i koncentrationslägret Matthausen, i Österrike. Spanjorerna satt i ett särskilt arbetsläger och byggde under den tiden ett vattenfall. Adolfo visar mig en bild på det, för det är i funktion än idag. Han har en spansk kamrat som blev kvar i Österrike, som skickat honom kortet.

Till Matthausen hörde även ett mer traditionellt koncentrationsläger. Där satt judar, kommunister, socialister, ryska krigsfångar och många andra. När kriget verkade närma sig slutet, tänkte de fascistiska officerarna döda alla fångar.

— Krematoriet gick för fullt varje natt, vi såg röken från vårt läger. Ugnarna räckte inte ens till, utan fångarna tvingades gräva en massgrav, som skulle bli deras egen.

Gaskamrarna var också i full gång. De var inrättade i gamla duschrum, men istället för vatten kom det gas när man vred på duschen. Dit skickades kvinnor och barn till en långsam död.

— Men SS började få det svårt vid fronten, så de friska officerarna från vårt läger skickades dit. Och istället för dem kom en gammal polis från Wien för att bevaka oss.

FÅNGARNA TOG ÖVER

Men det gjorde han inte så länge till. De spanska fångarna gjorde uppror. De hade hört att amerikanarna var i närheten och att Röda Armén var på väg in i Wien.

— Vi tog alla vapen som fanns, och tänkte att det var nog bäst att vi tog över innan några andra gjorde det.

Med hjälp av de vapen som fanns tog de över även det andra koncentrationslägret bredvid. Hela ledningen arresterades omedelbart.

De formerade sig som en gerillagrupp i det bergiga området, och bevakade en viktig bro. Tyska soldater kom den vägen på sin reträtt.

— Men vi släppte inte över dem. I striden blev jag skadad i ena handen. Jag gick uppåt bergen för att få hjälp, men svimmade av blodförlust.

Så småningom var det andra världskriget över och alla koncentrationsläger tömdes. Så när som på spanjorerna.

PEKKA PÄÄKKÖ

— Vi blev kvar. Vi hade ingenstans att ta vägen. Franco ville inte ha oss, los españoles rojos, sa de alltid. De glömde att vi var människor.

Fransmännen ville inte heller ha de spanska flyktingarna, men tvingades till det av de överenskommelser som slöts efter kriget.

— Vi hade slagits för dem i kriget i flera år, men nu ville de inte veta av oss längre.

I Paris skulle de spanska fångarna marschera igenom hela stan, men de allra flesta var i så dålig kondition att de inte orkade långt. De föll ihop och lastbilar plockade upp dem en efter en. De skickades alla till Colombesstadion, där de sattes i läger.

— De sprutade oss med DDT, mot all ohyra. Det var nära att vi själva strök med. Lössen hade följt oss ända sen de första koncentrationslägren i Frankrike. Ibland kändes det som om de var de enda som var levande.

Efter en tid slussades de ut i det franska samhället. Men det var ett hårt liv.

— Vi hade det eländigt.

Adolfo jobbade några månader i Paris, men drömde hela tiden om att åka till Mexiko eller Venezuela. Men deras legationer var fulla av landsflyktiga spanjorer, det var hopplöst att få en plats.

— Då träffade jag en svensk flicka, som sa att i Stockholm var det nog lätt-

tare att komma på något plan till Sydamerika. Så jag försökte ta mig dit.

Första gången gick det inte. Los Rojos fick inte åka genom den amerikansk-engelska zonen. Men om han tog flyget till Stockholm skulle det gå bättre.

FÖRÄLSKAD

I Stockholm träffade han ännu en svensk flicka, och den här gången blev han förälskad. Han stannade kvar hos Hellfrid och de är gifta fortfarande.

Det var inte så lätt att komma som flykting till Sverige heller.

Till att börja med var det svårt att få ett permanent uppehållstillstånd. Det fanns Francovänliga spanjorer som spred lögnerna om honom, så att han fick problem med den svenska polisen. Det hände till och med att polisen kom och hämtade honom på hans arbetsplats Atlas-Copco, där han arbetade ända till sin pension.

Adolfo är inte särskilt aktiv bland de spanienfrivilliga, och jag undrar hur det kommer sig. Har han gjort sitt och dragit sig tillbaka?

Han blir mycket upprörd över min fråga och rusar ut ur köket.

— Kom med här, beordrar han och jag följer efter. I sovrummet, i byrålädan bredvid sängen tar han fram en liten röd bok. Det är medlemsboken i PCE, det spanska kommunistiska partiet.

— Titta, titta, säger han och visar upp

på två frimärken från de sista två månaderna.

— Jag betalar min avgift regelbundet och går på de möten som arrangeras av spanjorerna inne i stan.

— Men jag orkar inte så ofta, för jag är sjuk. Mina ben värker och bär mig inte långa sträckor längre.

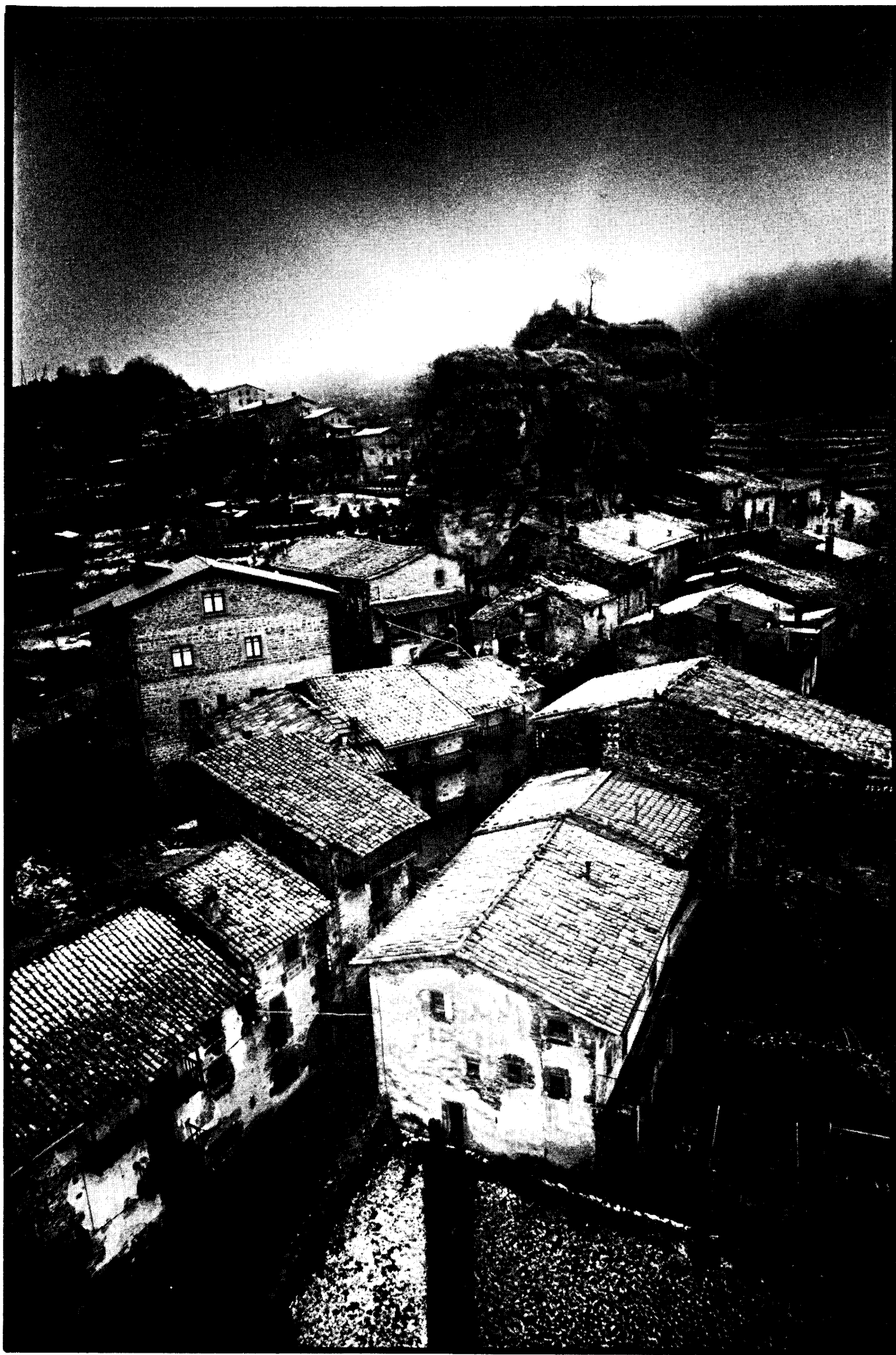
Adolfo och hans hustru har rest mycket och han visar mig bilder från alla resor de gjort över hela världen. Men till Spanien dröjde det innan han kunde återvända. Han hade två dödsdomar som väntade på honom, de har publicerats i de spanska tidningarna vid ett flertal tillfällen. Det dröjde nästan 40 år innan han fick återse sitt land och sin hemstad igen.

— Det var fantastiskt. Jag hade fortfarande kvar många släktingar och vänner därnere, även om varken min mor eller syster var i livet.

Men att återvända till Spanien för gott vill han inte. Han har bott borta för länge. Numera är Sverige och Tyresö hans hem. Han har bott där i över halva sitt liv. Dessutom kan han inte flytta hem till sitt hus i Barcelona igen, vare sig han vill det eller inte.

— Jag kommer inte ens in i det, skratrar han.

— Numera är det Picasso-museum. Jag måste betala inträde för att se hur det ser ut i mitt gamla hem. □

MICKE BERG

"Men du vet, först är längtan som störst. Sen man vänjer sig. Precis som djuren som sätts i bur, de blir till slut nöjda med att buren bara öppnas en gång om dagen då det blir mat."

MARTINE DURAND

DAGMAR

Många Spanienfrivilliga fortsatte kampen mot "den bruna pesten" när de kom hem, nu mot Hitler och nazismen.

Dagmars man Gösta greps 1941 för stöld av dynamit, och fick sitta 3 år i fängelse, dömd efter en nyinstiftad sabotagelag.

Dagmar, som också var politiskt aktiv, betraktades som en samhällsfarlig person och förlorade jobbet.

Det blev en svår tid.

Midsommarafton 1941. Dagmar står i köket på Pilgrimsvägen i Aspudden och lägger sista handen vid fläskkorven och potatismoset, festmåltid, dagen till ära.

Ute står den svenska sommaren i skir blomning, den kom det här året också, trots arbetslöshet, hårda tider och brinnande krig i Europa. Det svenska folket gör sig redo att fira den kanske svenskas- te av alla högtider.

Gösta, sammanboende med Dagmar och far till det barn hon väntar, skulle ta en kompis med hem till middag. Och nu står hon där, Dagmar, med maten färdig, och undrar vart de har tagit vägen.

Då bankar det hårt på dörren. Dagmar öppnar, litet skrämd, för två poliser som myndigt klampar in i lägenheten. De har med sig en fullamkt för att göra husrannsakan. Dagmar undrar vad det är som har hänt, att de har tagit hennes Gösta, det förstår hon, men varför?

Hon får inget svar, mer än:

— Ja, honom lär du inte se på tio — femton år igen.

Poliserna letar igenom hela den lilla lägenheten, men hittar inget värt mödan. Dagmar undrar åter vad som hänt Gösta, var han finns och om han kommer att komma tillbaka. Inte heller nu får hon något svar. Poliserna ger sig av, och så står hon där, ensam med middagsmaten, oron och förnedringen.

De hade fått henne att känna sig som en brottsling trots att hon inget brottsligt gjort.

Dagmar Smith och Gösta Andersson träffades första gången hemma hos partikamrater i Aspudden på våren 1939. Dagmar hade varit med i kommunistiska ungdomförbundet sedan 1937, då hon 17 år gammal och egentligen ett år för ung, lämnat SSU och gått med kommunisterna.

Gösta, eller Göken som han för det mesta kallades, kom ursprungligen från Masthugget i Göteborg. Han hade nyligen kommit hem från Spanien, där han som frivillig deltagit i den spanska republikens styrkor mot fascisterna i inbördeskriget.

PARTISAN

I Spanien hade Gösta varit partisan, alltså verksam bakom fascisternas linjer, och denna verksamhet fortsatte han på sätt och vis med även efter hemkomsten till Sverige. Olika grupper, spridda över hela landet, sammanlagt ett nittiototal personer, hade i uppgift att sabotera, spränga och sätta ur bruk om Hitler skulle komma. Det var givetvis inga riskfria företag, speciellt inte under den här tiden, så Gösta varnade Dagmar:

— Du skall inte fästa dig vid mig. Jag kommer aldrig att kunna binda mig, på grund av mitt arbete.

Men Dagmar fäste sig i alla fall, och Gösta flyttade hem till henne i hennes hyresrum på Hökens gata på Söder. Det var litet knepigt mellan varven. Officiellt så existerade Gösta inte alls, han hade gått under jorden. Dagmar fick lära sig att vänta och att inte ställa några frågor. De hade också installerat en "varningslampa". Om Dagmar hade besök av någon ställde hon en lampa på ett särskilt ställe i ett fönster. Då visste Gösta att han inte skulle komma in.

Dagmar arbetade på Mariebergs ammunitionsfabrik. Den lilla fritid som gavs ägnade hon åt arbete med kommunistiska ungdomsklubben. 1938 och -39 ökade hetsen mot organiserade kommunister och anti-fascister. Många tvingades lämna fackförbund och -föreningar.

Transportförbundet som trädde i kraft -37 innebar att tidningar och tidskrifter med kommunistiskt och anti-fascistiskt innehåll inte distribuerades. Det blev då en av de viktigaste uppgifterna för aktiva runt om i landet att kringgå detta förbud. Dagmar och hennes kamrater cyklade in till Kungsholmen på kvällarna och hämtade Ny Dag. Sedan delade de ut den till de prenumeranter som fanns i Aspudden och Gröndal.

Till slut ledde hennes politiska ställningstagande och aktiva arbete till att Dagmar blev utslängd hemifrån. En dag när hon trött kom hem hade hennes mor resolut packat en väska med hennes få tillhörigheter, och det var bara att ta den och ge sig av. Det var så Dagmar hamnade på Hökens gata, strax innan hon träffade Gösta.

Dagmar och Gösta fortsatte att leva tillsammans. Gösta var ofta borta, ibland under längre, ibland under kortare perioder.

DYNAMIT

En gång kom han hem med en hel resväska full av dynamit. Den stod i en garderob, men lukten var så påträngande och avslöjande att den inte kunde vara kvar. Dessutom var det kanske i riskablaste laget att förvara den hemma, så den hamnade ganska snabbt i trygghet under jord på hemlig plats söder om Stockholm, i väntan på den dag den skulle komma att behövas.

Medan Gösta var borta ägnade Dagmar sig åt det politiska arbetet, åt att träffa kamrater och ibland gick de ut och dansade. Hon hade fått lära sig att vänta utan vetskap.

Men så, på våren 1941, blev Dagmar gravid. Då hade Gösta och hon flyttat från hyresrummet till en liten lägenhet i Aspudden. Framtiden såg allt annat än ljus ut, det var hårda tider för hela den svenska arbetarklassen.

Och så kommer då midsommaraftonen när Gösta blir bortförd.

När jag träffar Dagmar och Gösta nu,

i april 1986, hemma i det hus de tillsammans byggt ute i Herrängen söder om Stockholm, ter sig både tider och händelser de berättar om nästintill omöjliga, det kan inte ha varit på det viset. De säger också själva, båda två:

— Nej, den tiden är inget vi önskar tillbaka, inte en enda dag av den!

Dagmar, idag tämligen nybliven pensionär, berättar om den svåra tid som var efter att Gösta blivit gripen och bortförd. Trots att det är 45 år sedan kommer hon ihåg snart nog varenda detalj.

— Jag var ju alldeles förtvivlad, visste ingenting! Men så fick jag råd av några kamrater att jag skulle söka upp advokat Georg Branting. Han hade ju också varit aktiv i Spanienhjälpen under inbördeskriget, och han kunde kanske hjälpa mig, åtminstone att få reda på var Gösta fanns någonstans.

— Jag lyckades få en tid att träffa honom, gick till hans kontor och jag hade tagit med mig kort på Gösta. Han lovade att han skulle göra vad han kunde för att hjälpa mig. Det var så ruggigt allting, jag var så ensam så jag blev så glad att han ville hjälpa mig, säger Dagmar.

Till slut fick hon också, med Georg Brantings hjälp, reda på att Gösta fanns i häktet på polishuset på Kungsholmen, och att hon kunde få träffa honom.

— Jag hade inte sett honom på månader, och han såg verkligen hemsk ut. Naglar och hår hade vuxit något alldeles fruktansvärt och blek och dan hade han också blivit. Innan jag gav mig av hemifrån hade jag packat en väska med mat och toalettgrejor, och det var verkligen vad han behövde!

Efter detta, i och för sig, glädjande besked och återseende, började en ny, svår tid för Dagmar. Hon var gravid i femte månaden, trött och slut efter ett tungt arbete på ammunitionsfabriken och av oron för vad som hade hänt Gösta.

I FÖRHÖR

Hon berättar om hur hon en morgon gick av nattskitet vid fabriken och om hur polisen kom och hämtade henne för förhör meddetsamma hon steg innanför dörren därhemma. De höll på och förhörde henne hela dagen, alltmedan Dagmar blev mer och mer orolig att inte hinna tillbaka till jobbet i tid.

— Jag måste tillbaka till mitt arbete innan klockan elva, annars får jag sparken och vad skall jag då ta mig till?

Förståelsen för hennes situation var ringa.

— Inte brydde sig poliserna om ifall jag förlorade mitt jobb, heller. Men jag hann faktiskt tillbaka, och gick direkt på ett nytt skift utan att ha sovit en blund.

En dag, inte långt efter detta, blev Dagmar uppkallad till majoren vid fack-

ets civilförsvarsförbund. Han förklarade att hon inte längre kunde vara kvar vid fabriken.

Gösta hade då blivit dömd till 1,5 års straffarbete för stöld av dynamit, och eftersom Dagmar sammanbott med en person som betraktades som samhällsfarlig så blev också hon en misstänkt person.

— Jo det var ju förstås det rätta att jobba på en ammunitionsfabrik i det här läget, skrattar hon bistert, de trodde väl att jag stulit saker på jobbet.

Och så var hon då arbetslös, till råga på allt. Efter ett par veckor, då hon livnär sig på allt och ingenting hörde ammunitionsfabriken av sig och erbjöd henne hemarbete.

— De tyckte väl synd om mig, men jag accepterade och satt hemma och monterade ihop säkringar ända tills vår dotter föddes. Och det tjänade jag faktiskt bättre på än på att jobba treskift.

Dagen innan julafton det året blev Gösta förflyttad från häktet på Kungsholmen till fängelset i Härnösand. Man höll fortfarande på med förhör av honom och andra inblandade.

Dagmar vill besöka honom under julhelgen, och ringde på julaftons morgon till en kommissarie Lönn på Bergsgatan för att utverka tillstånd att hälsa på Gösta.

— Jag gjorde i ordning en låda med litet mat, det var ju i alla fall jul, och så hade jag lagat ett par kalsonger åt honom. Jag tror att jag hade köpt honom ett par nya också, som han skulle få i julklapp. Och den här kommissarie Lönn säger åt mig att ”jodå, fröken Smith, det går bra. Kom efter klockan ett”.

— Så jag gick dit, och när jag kom fick jag veta att han blivit förflyttad redan dagen innan. Jag blev alldeles förtvivlad, störtade mig tvärs över gatan och stortjöt!

FÖRSVUNNEN IGEN

Dagmar fick bara veta att Gösta blivit förflyttad, inte vart de fört honom.

— Men det värsta av allt var att den där kommissarie Lönn visste att Gösta inte var kvar i häktet när jag ringde. De gjorde allt de kunde för att vara nedriga. Han var nazist den där, det var de väl allihopa, poliserna, vid den här tiden.

Medan Dagmar firade en förtvivlad jul i ovisshet i Stockholm, satt Gösta i en iskall cell i Härnösand och knaprade på den halva kaka hårt bröd fångarna tilldelats. Men han blev inte kvar där mer än några veckor. Han förflyttades på nytt, tillbaka till Stockholm och Långholmen.

Nu kunde Dagmar besöka honom igen.

— Vi bestämde en gång att jag skulle

stanna och vinka på väg hem över Väterbron, och så skulle Gösta vinka från sin cell. Så jag stannade där, ungefär mitt på och vinkade allt jag kunde, och fick svar från varenda liten glugg. Inte visste jag vem av dem som var Gösta heller, berättar Dagmar med ett skratt.

En månad innan det var dags för Dagmar att föda, gifte de sig, i fängelset. Helst hade de velat haft en borgerlig vigsel, men det gick inte för sig eftersom Gösta var dömd till straffarbete och inte var någon vanlig brottsling.

Detta innebar bland annat att han satt totaliserad, utan någon som helst kontakt med omvärlden, förutom de få gånger Dagmar fick tillstånd att besöka honom. Vidare kunde han aldrig räkna med att få permission, inte ens för att gå på sitt eget bröllop.

Det brott Gösta dömts för — stöld av dynamit — skulle i vanliga fall inte lett till ett högre straff än tre månaders fängelse. Men mot bakgrund av det politiska läget och tidens allmänna politiska förföljelser blev alltså straffet ett och ett halvt år. Detta spädades sedan ytterligare på med ett år, enligt en ny sabotage-lag som instiftats.

STRAFFARBETE

Strax efter giftermålet var det dags för ännu en förflyttning, denna gång till en anstalt utanför Falun. Där hade man samlat ihop en mängd kommunister och anti-fascister.

— Jag var ju dömd till straffarbete, så arbeta skulle jag ju göra, berättar Gösta. Varje morgon satte de in en låda med 250 kuvert i som jag skulle räkna. När jag räknat klart fick jag in en ny. Men jag ger mig fan på att det var samma jävla låda jag fick in hela tiden.

Gösta skrattar och fortsätter:

— För det jobbet hade jag 25 öre om dagen. Den 25-öringen delade jag upp i tre delar: en del skulle Dagmar ha, en del fick jag köpa snus för den tredje delen skulle sparas.

När Gösta till slut släpptes, efter totalt tre år, hade han 18 kronor att plocka ut i sparade medel.

— Jo, man räknade en hel del kuvert under den där tiden, säger han och skakar sakta på huvudet.

I två år satt Gösta totalt isolerad. Detta innebar att han inte fick ha något samröre med andra, men också att han var helt avskuren från vad som hände i världen utanför.

— Det enda de gav oss att läsa var bibeln, en sådan där gammal upplaga med bokstäver som såg ut som dolkar. Inte fan kunde man läsa sådant heller!

Lägenheten som Dagmar och Gösta bott i vid tiden för gripandet kunde Dagmar till slut inte behålla. Hon flyttade till ett rum på Götgatan.

— Jag var svag och sjuk efter förloss-

ningen, hade låga blodvärden, och jag minns att jag tuppade av flera gånger.

Hon blev tvungen att gå till doktorn, som sjukskrev henne med en gång.

FATTIGVÅRDEN

— Då fanns det ju ingen sjukkasse, som det finns nu. Jag var tvungen att gå till socialen. Det var som om man blev förföljd av hela samhället, man fick ingen hjälp någonstans. Jag fick hämta mat från fattigvården på Blecktornsgränd för att överleva.

Genom att Dagmar hade gift sig med Gösta hade hon förlorat hemortsrätten, Gösta var mantalsskriven i Göteborg.

— Så jag kunde inte få någon ersättning från mödrahjälpen heller. Där sade de helt enkelt till mig att jag ”fick väl lov att flytta till Göteborg då”. Men vad skulle jag där att göra, jag kände ju inte en käft?

Fastän hon var svag, och egentligen inte orkade, började Dagmar att jobba igen. Hon hade tur och fick ett arbete på Vin- och Spritcentralen. I början fick hon lämna dottern än här och än där, någon barnomsorg existerade inte.

Till slut placerades flickan i ett fosterhem utanför Eskilstuna, eftersom problemet med barn tillsyn inte gick att lösa på annat sätt.

— Vad skulle jag göra? Jag hade inget val, säger Dagmar och slår uppgivet ut med händerna.

— Allting var svårt under den här tiden. Jag bodde ihop med en annan kvinna, hon var gift med en kamrat till Gösta. Vi levde på potatis och lök som vi stekte upp i vatten. Ibland, någon lördag, kunde vi ha råd att köpa oss en liten korvbit och ha fest på.

Fyra månader innan Gösta blev fri lyckades Dagmar få en lägenhet i Aspud-den. Och dagen när han väl stod där, livslevande, hemma igen, efter tre års bortvaro, blev han mottagen av Dagmar och dottern Britt.

— Man kände sig litet främmande, och det är klart att man var ju alldeles förstörd i nerverna efter den där tiden. Den tog på vårt äktenskap också, men sedan dess har det väl gått för oss som för alla andra. Vi har fått slita på, hela livet, för att klara oss.

Kamraterna hemma i Aspudden hade gjort en insamling tills Gösta kom hem. 1.000 kronor hade man samlat in, en otrolig summa på den tiden.

— Jag kommer ihåg att vi köpte en säng för de där pengarna, säger Gösta.

— Ja, och en liten barnsäng till Britt, fyller Dagmar i.

Hålen var många, så det var inga problem att göra sig av med bidraget. Det var svåra tider för familjen, även sedan Gösta kommit hem ifrån fängelset. Långa perioder gick han arbetslös. På somrarna, när det var varmt, arbetade han

som murarpettring för 50 öre i timmen. Dagmar hade börjat jobba som städerska på byggarbetsplatser, ett tungt och tröttande arbete.

På vintrarna fanns inga murarjobb.

— Då fick man hoppa in i snöröjningen, eller hugga timmer. Men jag var mycket hemma och arbetslös under de där vintrarna.

— Jo, man kunde komma hem efter jobbet och hitta hela trappuppgången alldeles nedklibbad av sirap, fnissar Dagmar, då visste man att Gösta bakat the-kakor åt hela grannskapet. Ungarna kunde stå i kö i trappan för att få sig en nybakt brödbit med söt, söt sirap på.

BYGGDE EGNAHEM

1949 började Gösta och Dagmar bygga det hus de fortfarande bor kvar i. Då hade den lilla familjen utökats med ytterligare två medlemmar, en dotter till och en son.

Genom Stockholms småstugebyrå fick de den här möjligheten. För 31.000 kronor fick man material och tomträtt, sedan fick man själv utföra allt arbetet.

— Jag kommer ihåg att vi till och med fick pantsätta min cykel för att få ihop alla de pengar vi behövde för att sätta igång, berättar Dagmar, men det mesta fick vi ju låna förstås.

— Ja, det var ett slit utan like, fortsätter Gösta, man hade nio månader på sig att få färdigt huset, och klarade man inte det fick man betala straffränta. Oj, oj, oj vad vi jobbade och slet, varje dag, först arbetet och sedan direkt ut till huset.

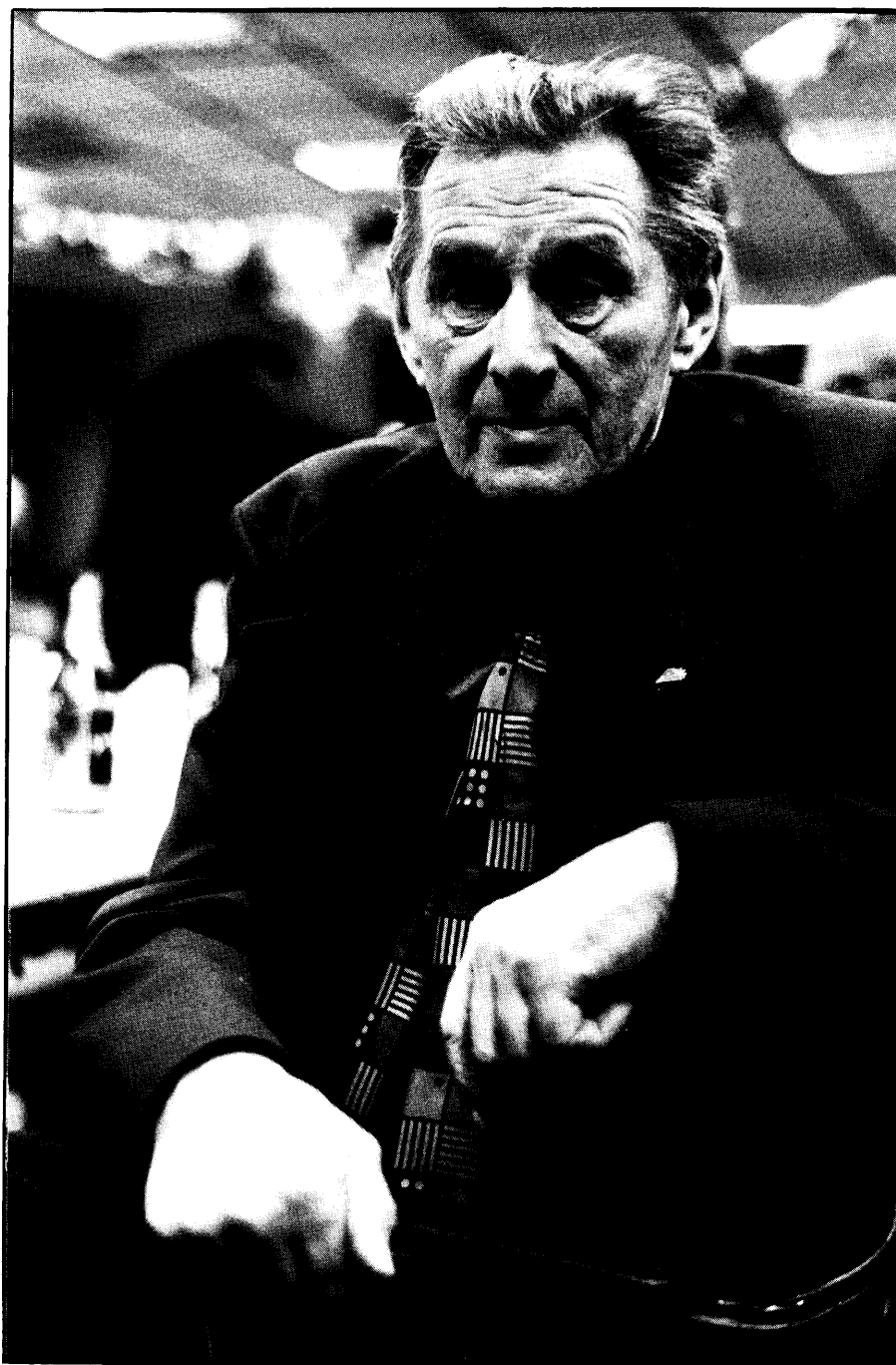
— Ungarna fick klara sig mycket på egen hand under den här tiden. Egentligen fick de nog ta alldeles för mycket ansvar medan de var så små, säger Dagmar och ser bekymrad ut.

Idag är de alla sedan länge utflugna. Gösta har varit pensionär i nio år redan, och Dagmar gick i pension för ett halvår sedan, hösten -85.

Politiken är fortfarande viktig för dem båda, idealen från förr är lika levande.

— Men då, då kunde man väl aldrig tänka sig att vi skulle få det så bra som vi har det idag, säger Dagmar med en liten förundrad ton.

— Vi har slitit hela vårt liv, det har varit tungt och hårt många gånger. Fast vi har haft mycket roligt också, det har vi, tillägger hon och tittar på Gösta som nickar instämmande. □

Gösta Andersson

LARS TEGMAN

"Det är klart att man var ju alldeles förstörd i nerverna efter den där tiden. Det tog på vårt äktenskap också, men sedan dess har det väl gått för oss som för alla andra.

Vi har fått slita på, hela livet, för att klara oss."

SILLIS SUPKIEWICZ/GP-FOTO

DÄR VAR DET VERKLIGHET ALLT SOM HAN TRODDE PÅ

Nisse Lätt skadades allvarligt av en granat i början av kriget och förlorade ena ögat. När han inte längre fick tjänstgöra vid fronten, beslöt han sig för att försöka komma ut till ett kollektiv. I byn Favera i Aragonien fick han uppleva sitt socialistiska paradys.

Nisse Lätt har varit syndikalist i hela sitt vuxna liv. På sina fem fingrar kan han varenda detalj av sin syndikalistiska historia. Och, som han säger, nu har han bråttom att berätta allt eftersom han inte tror sig ha så mycket tid kvar. Han är 79 år gammal, född 1907.

Nisse är bondson från Kjula socken i Sörmland, men tröttnade i tur och ordning på att studera "eftersom jag ändå inte hade något läshuvud", och på att arbeta i jordbruket. Så han lät helt sonika meddela att "nu sticker jag till sjöss".

Och så gjorde han det.

Det var nu inte det lättaste i början på trettioalet, arbetslösheten var stor, även bland sjömän. Men Nisse hade tur och fick snart hyra på en skuta. Den gick från Malmö till Stockholm, så den första resan tog honom inte ut i den stora värld han drömde om. Men han fick i sinom tid flera tillfällen att mätta sin nyfikenhet.

1930, eller kanske 1931, var han åter utan arbete och satt i ett lärum i Amerikahuset nere vid Amerikakajen i Göteborg.

— Vi brukade gå dit alltsomoftast och riva sönder den kolorerade veckopressen för att stoppa i våra skor. Det mest utmärkande för en proletär på den tiden var väl att han hade trasiga skor, säger han och skrattar.

MÄNNISKOJAKT

— Medan jag satt där kom en annan sjöman, troligtvis en gammal anarkist, och gav mig en bok som hette Vildmarken. Jag gick hem — jag bodde då i Stigbergsliden — för att läsa om spännande jakt på lejon och andra vilddjur. Men jag såg snart att det inte var den sortens jakt det handlade om, utan om jakten på det slags djur som på latin kallas homo sapiens. Jakten på människor i Amerikas Förenta Stater, i slakterierna i Chicago. Jag fick läsa om hur de blev utsugna på alla sätt, av alla slags människor. Jag fick också lära mig hur många slags parasiter det finns som lever på det arbetande folket.

— Det var någonting som klack till i hjärnan på mig när jag läste den där tjocka boken av Upton Sinclair. Han gav oss inga råd om hur vi skall komma

ur eländet, han bara visar på den enorma nöd som existerar och att vi är eländiga som låter oss nöja.

Medan han pratar hoppar han ideligen upp från stolen, för att hämta böcker eller bilder eller någonting annat som han vill visa. Rummet vi sitter i, eller rättare sagt hela lägenheten, är från golv till tak fylld med böcker.

Men det var Upton Sinclair och B. Traven som gav honom hans första politiska insikter.

— Jag förstod att vi måste börja organisera oss nedifrån, för att sakta, sakta gå framåt.

Något som Nisse också anser starkt har bidragit till hans politiska utveckling var det fängelsestraff på sex månader han ådömdes vid en strejk i Landskrona, ett år efter det första mötet med Upton Sinclairs författarskap.

— Jag tror att det där fängelsestraffet var det bästa som hänt i mitt liv. Jag fick tillfälle att sakta ned, och framförallt att lära mig läsa ordentligt innantill. Även om jag hade läst tidigare, så var det ganska knaggligt.

UPPRORSEVANGELIUM

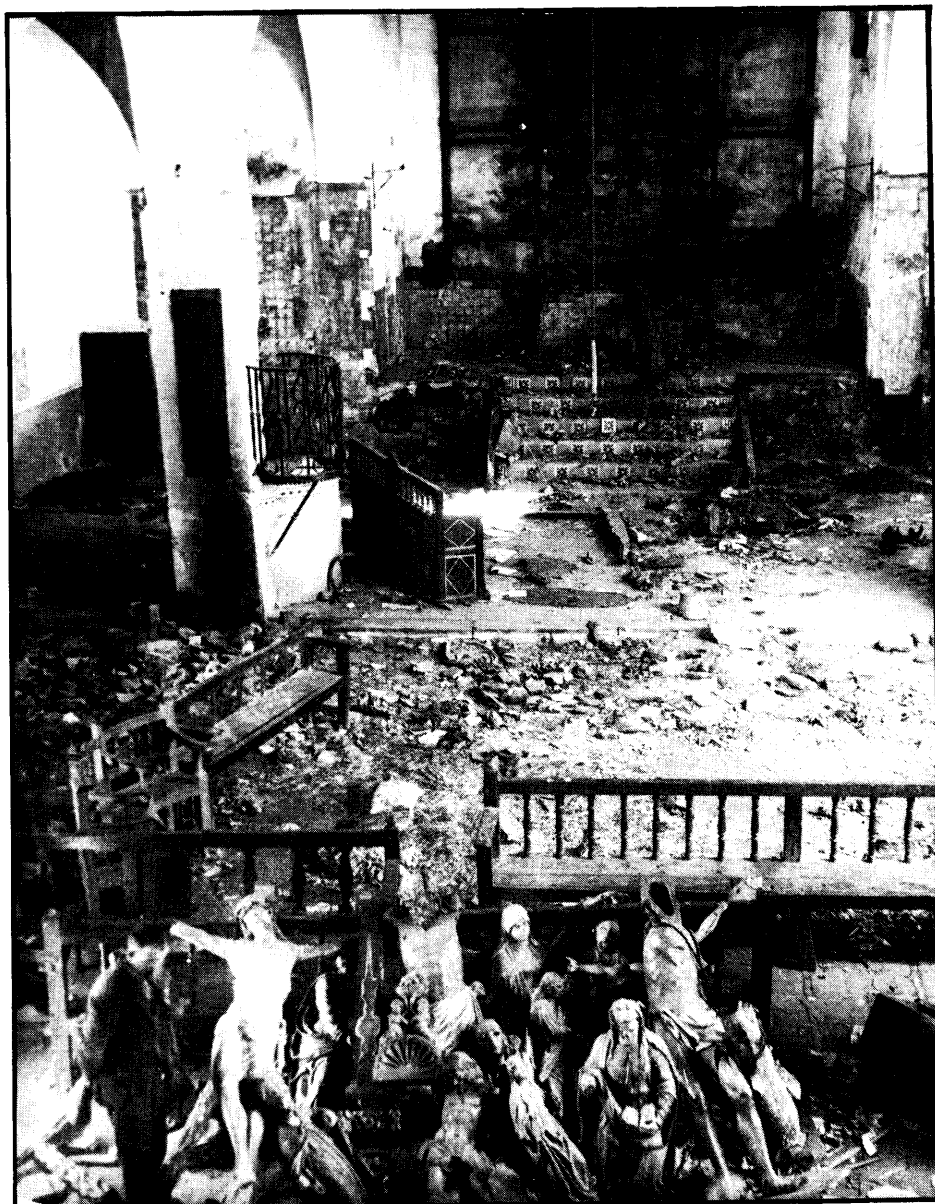
— De två första månaderna hade jag inget annat att läsa än Nya Testamentet. Gamla Testamentet hade fängelsestyrelsen förbjudit, den räknades som pornografi och äventyrsbok.

Nisse läste Nya Testamentet fyra gånger på raken, under två månader:

— Då stiger Jesus in till mig i cellen med sina skitiga sandaler, sin dammiga mantel och jag såg och förstod att det var ju bara en vanlig luffare som gick från by till by och predikade sitt eget evangelium. Det vill säga, han predikade uppror mot kapitalisterna, det behöver inte finnas några fattiga människor. Han sade till folk att de behövde varken kejsare eller kapitalister om de slog sig samman och arbetade för människorna, sig själva.

— Det var det syndikalistiska evangelium som föddes i mig den gången genom Nya Testamentet, och som sedan dess aldrig har gått ur. Det är ju så att kapitalisterna behöver oss, men vi behöver inte dem, konstaterar han och hämtar andan en kort sekund.

Våren -33 blev han fri och mönstrade ombord på en båt med destination Spanien. Innan han åkte iväg hade han hunnit organisera sig i SAC och läst en del

— Inte vandaliserades kyrkorna. Man plockade ut alla avgrundsfigurer och inrättade skolor och verkstäder. På så sätt kom kyrkorna äntligen till nytta.

PRESSENS BILD

om syndikalismen i Spanien som imponerat stort på honom.

Han anlände till Bilbao, och menar att nu skedde den största omvälvningen i hans liv. Han gick iland och sökte upp andra syndikalister. De tog med honom till en lokal, en syndikalistisk ungdomsklubb.

— Och vad fick jag se, här i analfabetismens hemland? Det stora bordet i mitten av rummet var täckt av böcker och tidningar. Och överallt pratade man, det var nätt och jämt så att någon lade märke till mig med min röda lugg när jag steg in!

— Mitt i detta inferno som katolska kyrkan skapat, var en studieverksamhet igång, så intensiv att jag riktigt skämdes över att vi i Sverige hade kämpat hårt för att hålla igång en liten syndikalistisk tidskrift. Här fanns det tidningar och tidskrifter från vartenda litet hörn av republiken! Här kämpade man!

— Och då förstod jag plötsligt vad

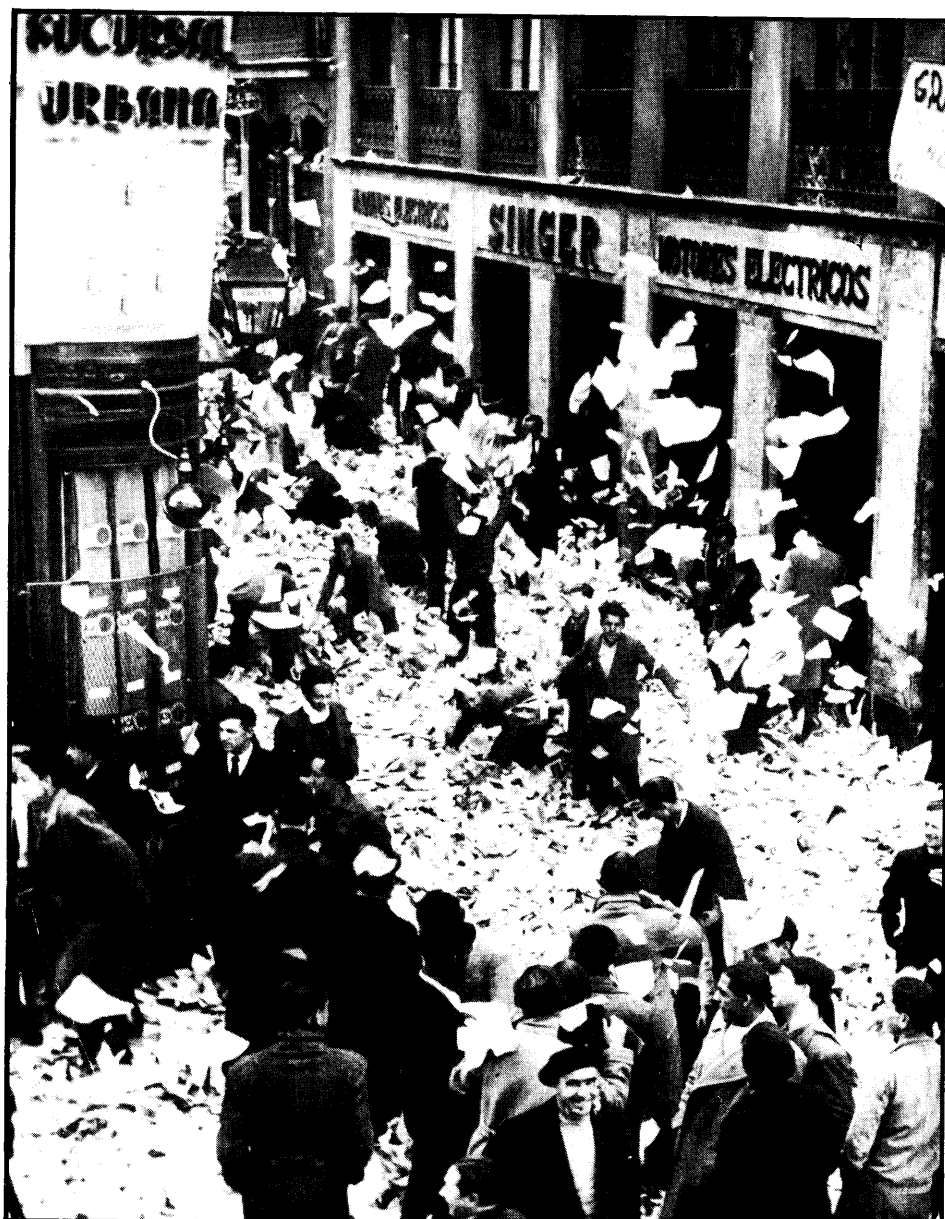
den sociala revolutionen innebär, att det inte bara är att skjuta med kanoner och gevär och bygga barrikader. Nej, man måste se till att det finns ett organisatoriskt underlag som man kan lita på när det gäller. Man måste ha studerat och ha klart för sig vad syndikalism, anarkism och revolution betyder, hävdar han med stark stämma.

KAMRATER AVRÄDDE

Detta var Nisse Lätts första möte med det Spanien han bara några år senare skulle återvända till, då i ett helt annat syfte.

Han åkte iväg helt på egen hand, efter att ha blivit avrättad med argumentet att varje syndikalists uppgift i detta läget var att stanna kvar hemma i sitt land och kämpa för att non-interventionspakten skulle upplösas, så att den lagligt valda spanska regeringen inte skulle stå ensam mot fascisterna.

Men han kunde inte gå kvar hemma

— Jag hade läst om revolutionen, läst allt jag orkade om alla revolutioner (Bilden föreställer människor som bränner papper under ett upplopp i Madrid 1936).

PRESSENS BILD

och veta att kamraterna nere i Spanien slogs för sin frihet. Han tog tåget till Paris och åkte sedan vidare till Barcelona, dit han kom precis efter nyår 1937. Så småningom placerades han i Columna Durutti, i Pina del Ebro, uppe i Aragonien.

Om syndikalisterna Durutti, som ursprungligen kom från León, har Nisse många och spännande historier att berätta:

— Det här var ju långt innan våra dagars gossar började råna postkontor, men Durutti han klev rätt in på bankerna och sade att "vi behöver lite hjälp till organisationen" och så gick han därifrån med stora summor pengar.

— En gång kom han över en miljon franska franc med hjälp av det gamla välkända tricket att låta en man lägga sig ned mitt i gatan när en värdetransport var i annalkande. När chauffören stannade för att se vad som stod på hoppade Durutti blixtnabbt in i bilen och kör-

de därifrån, berättar Nisse och myser förtjust.

Han berättar vidare att Durutti anklagades för att ha skjutit kardinalen av Zaragoza på trappan till en bordell, och därefter tvingades fly utomlands. Alla katoliker förföljde honom vart han än tog vägen och det var ett högt pris satt på hans huvud.

Efter en mycket kort paus tittar Nisse upp och tillägger att han i ärlighetens namn inte är riktigt säker på om allt detta är sant.

GRANATSPPLITTER I ÖGAT

Columna Durutti var stationerad runt Zaragoza, och man hade stora problem eftersom den inte hade några vapen. Nisse är bitter på centralregeringen som inte skickade vapen. När de begärde hjälp fick de till svar att man först och främst måste inrikta sig på att hålla fascisterna borta från Madrid och att Aragóns fronten fick bli en senare fråga.

— Men vi gjorde olika framryckningar och försökte räta ut fronten så att vi den dag vi fick vapen skulle kunna göra slut på alltihopa i ett enda slag.

Under en sådan framryckning blev Nisse sårad. Han träffades av granatsplitter i ena ögat. Fascisterna anföll först med bombplan och senare med granatkastare.

— Sex granater kom alltid i följd, sedan blev det ett litet uppehåll och det var då man sprang. Vi hade fått order om att gå till reträtt. Jag räknade en, två, tre, fyra, fem, sex och så sprang jag. En gång till, men då kom jag bara till fem och sen låg jag still och tänkte att den sjätte granaten nog fan hade krossat mig.

— Man har ju ända från barndomen inte hört annat än om gud och Jesus och fan och alla deras släktingar, så det är ju klart att det är detta som rör sig i huvudet på en. Och jag ligger alltså här och tänker att den sjätte granaten har krossat mig och att allt är slut. Men så tänkte jag att, om jag ligger här och tänker och är död, då skulle ju prästjävlarna ha rätt. När jag tänkt den tanken klart får jag en sådan chock att jag hoppar rätt upp och då ser jag att det inte var i prästernas helvete jag hamnat, utan att jag var kvar i kapitalisternas helvete.

Nisse blev så småningom förd i säkerhet bakom linjerna, till ett sjukhus där han blev omskött under ett par månader. Granatsplittret hade träffat så oturligt att hans öga måste opereras bort. När han var på benen igen gav han sig åter av till fronten, men blev hemskickad på grund av sin dåliga syn.

— Då beslöt jag mig för att försöka komma ut till ett av de kollektiv som bildats, och det fick jag. Jag kom till en liten by som hette Favara i Aragonien, och tiden där är kanske en av mitt livs trevligaste upplevelser. Jag hade ju läst om revolutionen, läst allt jag orkade om alla revolutioner.

TRÖTT OCH SMUTSIG

— Jag kom dit i juni 1937. Från järnvägsstationen var det ett par kilometer in till byn, så jag tog bussen och klev av vid torget. Där var några människor, bland annat en gammal anarkist och skomakare, som hette Gari. Han tog mina papper och tittade på dem, jag vet inte, de hade kanske ringt och talat om att jag skulle komma.

— Så sa han ”du skall ligga hemma hos mig inatt”, och vi kom hem till honom. Jag var väldigt trött och smutsig. Man har ju inte tid att tvätta sig varje dag när det är revolution, fnissar Nisse.

— I alla fall, jag fick litet mat och sedan fick jag gå och lägga mig uppe på vinden. Innan jag somnade kom en gammal gumma och hämtade mina kläder, och jag tänkte att nu måste jag väl skämmas . . . De var hemskt smutsiga!

— När jag vaknade nästa morgon förstod jag att jag hade sovit väldigt länge. Vid sidan av sängen låg mina kläder rena och torra och nystrukna. Jag gick ner i köket och sade att jag var ledsen över att jag sovit så länge. Jag hade ju kommit dit för att arbeta.

Men Nisse blev lugnad av Garis äldste son, som försäkrade honom att det skulle nog bli tid över till arbete, nu skulle han äta en ordentlig frukost och sedan bekanta sig med byn.

— Redan när jag kom hade jag lagt märke till att byn saknade kyrktorn och på min första rundvandring fick jag förklaringen.

Anarkisterna hade ofta blivit anklagade för att vandalisera kyrkor, men det gjorde de alls inte, enligt Nisse:

— Nej, i dessa kyrkor gjorde man rent hus, kastade ut alla avgrundsfigurer och inrättade skolor och kooperativa affärer och verkstäder. På så sätt kom kyrkorna äntligen till någon nytta.

Men tornet hade man ingen användning för, så det plockades ner, sten för sten, och användes till att bygga en olivfabrik.

Revolutionen kom till Favara den 19 juli 1936. En officer hade kommit till byn för att samla de fascistiska krafterna och krossa arbetarrörelsen.

— Fascisterna hade för sig att kunde de bara skjuta en eller två ordförande eller kanske en sekreterare så skulle saken vara klar. Men vad de inte hade förstått var att arbetarna och bönderna i Favara hade lyssnat till vad Durutti sagt om att varje arbetare och bonde måste vara beredd att, när den dagen kom, försvara sin stad, sin by, sitt kvarter, om så med livet som insats.

GEVÄR OCH HÖGAFFLAR

Så när fascisterna kom för att erövra byn möttes de av ett uppbåd av arbetare som inte hade något annat än sina

gamla jaktgevär, en och annan revolver och några högafflar att försvara sig med.

— Men på morgonen var byn i arbetarnas händer och man höll ett möte på torget där man slog fast att ”nu hade revolutionen kommit till Favara; från och med nu fanns ingen herre och ingen dräng; all den omkringliggande jorden var fri att bruka för den som ville, men bara ett så stort stycke som man kunde bearbeta utan lejd arbetskraft”. Och så beslöt man inrätta ett bondekollektiv, och att alla storgodsägarnas och kyrkans ägor skulle tillfalla kollektivet.

Nisse bodde i kollektivet från mitt på sommaren fram till december.

— Det som jag fick uppleva här tillsammans med de aragonska bönderna var något av det viktigaste som inträffat under de senaste hundra åren. Detta att enskilda bönder och enskilda arbetare startar fabriker och verkstäder och sätter igång att odla jorden utan hjälp av några institutioner, utan några slags kommissarier eller poliskonstaplar.

— Under min tid i Favara såg jag inte ett enda vapen, inte en enda soldat, säger han och understryker detta med en eftertänksam nickning innan han fortsätter sin berättelse:

— När revolutionen utropades från torget i byn så anslöt sig genast mer än hälften av byns befolkning. Inte bara de som man kallar skjortlösa, nej även de som jag skulle beteckna som borgare. Snickare, skomakare, smeder, till och med en fabrikant.

Kvinnorna fick från och med nu samma rättigheter som männen, lika mycket betalt som männen. De fick själva välja om de ville fortsätta att vara husmödrar och ta hand om barnen, eller gå ut och jobba.

FRID OCH FRÖJD

Och det bästa av allt, enligt Nisse, var att allt detta fungerade i praktiken.

Arbetet i bondekollektivet var väl organiserat. Man hade delat upp sig i grupper på mellan tio och femton man, alltefter yrkeskunskaper, kamratskap och lust.

Grupperna i sin tur valde varsin delegat, som tillsammans diskuterade det fortsatta arbetet.

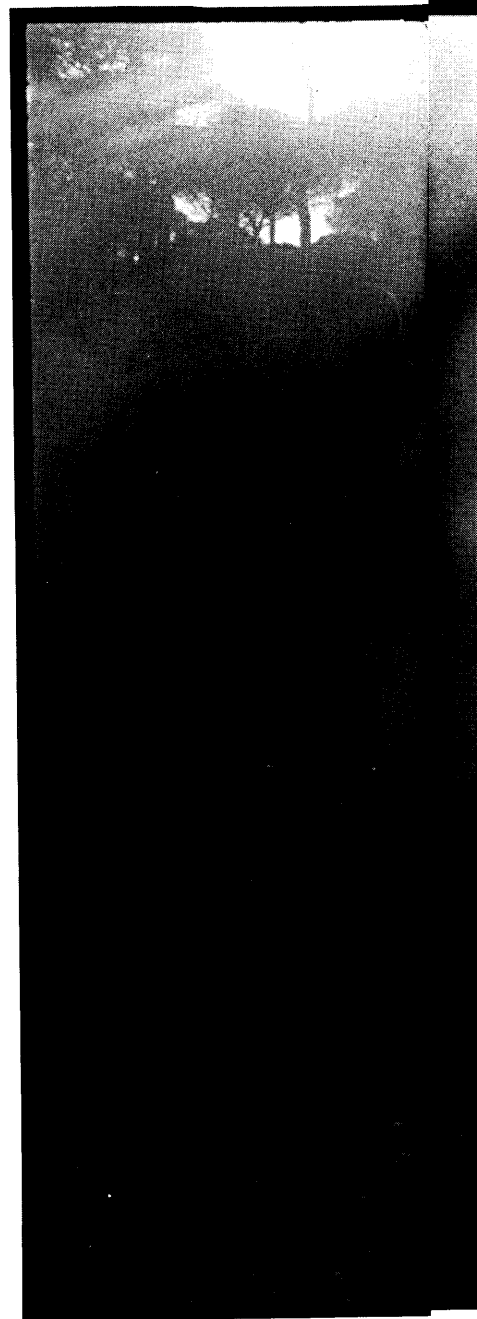
— När vi kom på morgonen visste vår delegat precis vad vi skulle göra under dagen. Och blev vi av någon anledning

klara mycket tidigt gick vi iväg och hjälpte våra andra kamrater. Så gick arbetet från dag till dag, i frid och fröjd, berättar Nisse med en gnutta längtan i rösten.

När han berättar om sin tid i Favara har han inte fullt så bråttom längre. Han saktar ned, gör flera pauser, minns flera personliga saker. Han är bestämd när han säger att detta i sanning var rena rama paradiset.

Men så en dag störs friden. Den spanska republiken var ju trots allt i fullt krig mot fascisterna, eller den bruna pesten, som Nisse föredrar att kalla dem.

När Nisse kom till mötesplatsen en tidig morgon hade byborna beslutat sig för att lägga ned arbetet i protest mot att republikanska regeringstrupper hade tågat in i Aragoniens huvudstad Caspe

FRANCOISE DIASCORN/MIRA

— Det som gett mitt liv något värde är det som jag fick uppleva i Favara. Där var det ju verklighet, allt det där man trodde på, alla idealen.

och arresterat böndernas valda förtroenderåd, som skulle samordna de olika kollektivens aktiviteter.

Regeringen ville förstatliga kollektiven och detta reagerade de syndikalistiska kollektiven mycket starkt emot. Regeringstrupper hade också gått in i en del kollektiv och tagit delar av den kollektiva jorden.

Nisse är djupt upprörd över den här utvecklingen. Fortfarande anser han detta, att tränga sig in i befriade områden och beröva människor den jord de tillsammans erövrat från kyrka och storgodsägare, vara ett brott som övergår hans förstånd.

Under arbetsnedläggelsen i Favara åkte Nisse till Barcelona, eftersom han ändå "inte skulle göra någon nytta". Han kom tillbaka till byn och stannade

några veckor innan han till slut beslöt sig för att åka hem:

— Kamraterna hemma hade skrivit och bett mig komma. Är du inte klar med dina upplevelser därnere än? frågade de. De ville att jag skulle komma så snart som möjligt för det var fruktansvärt mycket att göra hemma i Sverige.

Nisse har varit i Spanien flera gånger sedan dess:

— Det som har gett mitt liv något värde är det som jag fick uppleva i den där byn, Favara. Där var det ju verklighet, allt det där som man trodde på, alla idealen. Jag måste nog säga att jag har gjort allt vad jag har orkat för att mina ideal skall leva vidare. Så jag dör nog nöjd, trots allt. □

"PÅ ETT SNART ÅTERSEENDE MINA BRÖDER!"

Det är svårt att rikta några avskedsord till Internationella brigadens hjältar, för vad de gjort och vad de är.

Det är en känsla av kval, en oändlig smärta som snör samman våra strupar. . . smärta inför dem, de som nu ger sig av, de högsta mänskliga idealens soldater, förbannade i sina fosterland, förföljda av alla folks tyranner. . .

Smärta inför dem, som stannar här för alltid, som vilar i vår jord och i det djupaste av våra hjärtan, och som lever vidare krönte i vår känsla av evig tacksamhet.

Ni kom hit till oss från alla raser och folk, som våra bröder, som söner till det odödliga Spanien, och under krigets hårdaste dagar, när den spanska republikens huvudstad var hotad, var det ni, tappra kamrater ur Internationella brigaden, som med ert hjältemod, er offervilja och kamplust, bidrog till att rädda Madrid.

Och Jarama, Guadalajara, Brunete, Belchite, Levante och Ebro besjunger i odödliga strofer modet, osjälviskheten, tapperheten och disciplinen hos Internationella brigadens män.

För första gången i historien om folkens kamp så blev den Internationella brigaden ett exempel på hur ett land, vårt Spanien vars frihet och oberoende hotades, kunde erbjudas en sådan hjälp och stöd.

Kommunister, socialister, anarkister, republikaner, män med olika hudfärg, olika ideologier och mostridiga religioner, men som alla hyste en innerlig kärlek till frihet och rättvisa, kom hit för att förutsättningslöst ansluta sig till oss.

De gav oss allt, sin ungdom eller mognad, sin kunskap och sina erfarenheter, sitt blod och sitt liv, sina förhoppningar och drömmar. . . och från oss begärde de inget. Man säger att de ville ha en plats i kampen, att de såg det som en ära att dö för oss.

Spaniens fana! . . . hälsa dessa hjältar, buga er för så mycken martyrskap!

Mödrar! Kvinnor! När åren går och krigets sår läks, när

de smärtsamma minnena och blodiga dagarna övergått till ett liv i frihet, fred och välstånd, när grämseln mildras och alla spanjorer kan känna stolthet över sitt fria fosterland, tala då med era barn, berätta för dem om Internationella brigadens män.

Berätta hur de tog sig över hav och berg, över bajonettbevakade gränser, för att i vårt fosterland bära frihetens fana, för att kämpa och dö för Spaniens frihet och oberoende, som var hotat av tyska och italienska fascister.

De lämnade allt: kärlek, fosterland, hem, lycka, moder, hustru, syskon, barn och kom till oss, för att säga: Här är vi! Er sak, Spaniens sak, är vår. Det är en angelägenhet för hela den framåtskridande och framåtsträvande mänskligheten.

Idag går de, många tusen stannar här och har fått sin sista vila i Spaniens jord, med alla spanjorers eviga tacksamhet.

Internationella brigadens män! Politiska orsaker, statliga överväganden, förhoppningen att nå de mål, för vilket ni gav ert blod och gränslösa ädelmod, är nu anledningen till att ni reser tillbaka till era hemländer, och många av er i påtvingad landsflykt.

Ni kan resa stolta. Ni är historien, ni är legenderna, ni är det heroiska exemplet för solidaritet och demokratis universalitet, i motsats till den fula och fogsamma anda som finns hos dem som drar upp riktlinjer för demokratin samtidigt som de sneglar mot pengar och industriaktier, som ska rädda dem från varje fara.

Vi ska inte glömma er, och när fredens blomma, som flätas samman med den spanska republikens lagerkrans, blommar, då — kom tillbaka!

Kom tillbaka till oss, här finner ni ett fosterland, ni som inget har, ni som blivit berövade vänskap, ska här finna vänner, och ni skall alla här mötas av hela det spanska folkets kärlek och tacksamhet, av oss som i dag och i morgon med full kraft kommer att ropa — leve Internationella brigadens hjältar!

— Det är som om deras upplevelser under kriget har fått dem att under resten av sitt liv bli övertygade fredsanshängare. Många av dem är aktiva i freds rörelsen, de flesta är mycket intresserade av vad som händer i Nicaragua, El Salvador, Afghanistan, Sydafrika — överallt där folk kämpar.

— Och de ställer sig alltid på de förtrycktas sida.

— Men just det att de är sådana fredskämpar, det har nog gjort störst intryck på mig, säger Mekki.

Kerstin nickar instämmande och skju- ter in:

— Ändå skulle de göra samma sak en gång till om det var nödvändigt. Trots att kriget förlorades tycker de att det var riktigt det de gjorde den gången.

De senaste två åren har Mekki Karlsson och Kerstin Gustafsson använt all ledig tid till att intervjua de Spanienfrivilliga som fortfarande lever. Det har varit en kamp med tiden. Flera av dem de talat med är nu döda.

De är båda journalister. Mekki har just fått sitt drömjobb — informationssekreterare på Nicaraguas ambassad. Kerstin jobbar på radion.

De träffades på journalisthögskolan i Stockholm 1979.

— Vi skrev ett examensarbete ihop, berättar Kerstin.

— Det handlade om utplacering av kärnstridspetsar i Europa. Vi blev först underkända — inte tillräckligt objektivt tyckte institutionen — men vi stod på oss och till sist var de tvungna att godkänna uppsatsen. Allt som stod i den var ju riktigt.

— Då märkte vi hur bra vi jobbade tillsammans, säger Mekki. Och att vi kunde lita på varandra.

Kerstin hade nämnt att hon ville intervjua Spanienveteraner redan då.

Hon hade särskilda skäl att intressera sig för de spanienfrivilliga. Hennes pappa hade varit en av dem.

Hennes familj brukade delta i sammankomster som De Svenska Spanienfrivilligas kamratförening ordnade, de gick under republikens fana första maj, många veterander kom och hälsade på, och Kerstins pappa hade alltid basker, en symbol för de spanienfrivilliga.

Kerstin kommer inte ihåg när hon först fick reda på att hennes pappa varit spanienfrivillig.

— Det känns som om jag alltid har vetat det. Kanske jag frågat något om baskern.

— Mitt tidigaste minne av att det var något särskilt med honom är från en

Mekki Karlsson och Kerstin Gustafsson.

PEKKA PÄÄKKÖ

Kerstin, Mekki och gubbarna

När Mekki kom hem från Nicaragua, letade hon efter något meningsfullt att göra. Kerstin hade en idé som hon burit på i flera år.

Det blev en kamp med tiden.

turistresa vi gjorde i Spanien. Jag var väl en fem sex år.

— Jag kommer ihåg att mamma var så rädd hela tiden, för att pappa skulle prata politik. Det brukar han alltid göra.

Hon tuggar på en penna.

— Men han vill inte prata om sin tid där nere. Han har aldrig gjort det, jag vet inte varför. Men jag har alltid respekterat det.

Kerstin hade tidigt bestämt sig för att bli journalist. När en av de spanienfrivilliga blev mycket sjuk bad Kerstins pappa och hans kamrater henne att intervjua mannen innan han dog.

Kerstin lånade en bandspelare och gick upp på sjukhuset.

— Han var mycket svag — men när han talade kunde jag se honom som en ung man som deltagit i något storslaget.

— Det var en oerhörd upplevelse, men jag var alldeles för ung, jag kunde

inte göra något av den. Men bandet hade jag kvar.

— Sedan dess har det funnits i mig, som något som jag skall göra, en uppgift som jag har. Någon måste ju göra det.

— Jag kommer ihåg precis när vi bestämde oss, säger Mekki som stuttit tyst ett tag.

— Vi promenerade i Rålambshovsparken och solen lyste. Jag hade just kommit hem från Nicaragua.

— Du var ganska omtumlad efter din resa. Det hade hänt något med dig där, avbryter Kerstin.

— Ja, jag hade vaknat upp på något sätt. Tänkte mycket på vad jag skulle använda mitt liv till, vad som var viktigt och vad som inte var viktigt, säger Mekki och fortsätter:

— Och när du talade om att intervjua de där männen så kände jag att det var precis vad jag ville göra.

— Jag blev jättelycklig, säger Kerstin. Det kändes som en tung börda lyfts från mina axlar. Nu var vi två, och jag visste att det skulle bli av. Arbetet hade varit för tungt för mig ensam. Och det var ont om tid.

Ungefär 500 svenskar hade åkt ner till Spanien. Hälften av dem kom tillbaks efter kriget. När Kerstin och Mekki började fanns ett 60-tal fortfarande i livet, spridda över hela landet. Nu har de intervjuat 44 av dem. Ett sisyfosarbete, som Kerstin och Mekki inte visste om de någonsin skulle få publicerat eller ännu mindre få betalt för.

De lyckades få några stipendier och tog också kontakt med arbetarrörelsens kulturhistoriska sällskap, som de trodde skulle kunna hjälpa dem.

— Det var innan vi fick klart för oss att Spanien alltid har varit ett dåligt samvete för socialdemokratin, förklarar Kerstin.

— Det var ju socialdemokraterna som skrev under noninterventionspakten, och det var socialdemokraterna som utfärdade förbud för människor att åka ner och gå in i de internationella brigaderna.

Till en början verkade sällskapet mycket intresserat, men efter hand blev det klart att därifrån skulle Kerstin och Mekki inte få hjälp med någon publicering.

— Nu säger de att de eventuellt själva skall göra en bok. Jag vet inte. I alla fall har de försinkat oss enormt, säger Kerstin.

De fick kontakt med dokumentärredaktionen på Sveriges radio, och har gjort några program för dem.

— Radion har stöttat oss mycket, både med pengar och utrustning, säger Mekki.

De började med att försöka läsa allt de kom över om Spanska inbördeskriget.

— Jag fick en chock när jag letade efter svensk litteratur, säger Mekki. Det fanns inga böcker. Om finska vinterkriget finns det massor skrivet, men om Spanien — ingenting. Några självbiografier utgivna på småförlag, tidningsartiklar, någon rapport.

Anledningen till bristen på svensk spanienlitteratur tror de är att från Sverige åkte så gott som bara arbetare. Från USA och England t ex kom många intellektuella.

— De flesta som åkte från Sverige var sjömän. Och nästan alla var organiserade kommunister, förklarar Kerstin. De

har inte haft stora möjligheter att dokumentera sin historia.

— Den första intervjun jag gjorde blev en lyckoträff, berättar Mekki.

— Jag var ganska nervös. Dels tyckte jag att jag visste för lite, och sen var det en stor sak för mig att tala med en helt okänd äldre man, utan att ha en tidning bakom mig.

— Men jag hade int behövt oroa mig, han tog kommando helt, och berättade i flera timmar. Det var som om han haft ett uppdämt behov av att tala om sina upplevelser. Jag bara satt där med stora ögon och bytte band när det behövdes.

— Det var den bästa lektion i Spanska inbördeskriget jag kunde få.

— För många har det varit första gången sedan de kom hem som de pratat med någon om kriget, förklarar Kerstin.

— Det verkar som om de försökt glömma. Deras vänner stupade bredvid dem, de har varit med om fruktansvärda upplevelser. Många har haft mar-
drömmar i år efteråt. En hel del har ju också fysiska skador.

— Ibland har det varit svårt, för när de väl börjat tala så kommer också de plågsamma minnena upp. En man började gråta när jag talade med honom. Mekki blir tyst ett tag.

— Då kändes det nästan som om jag utnyttjade honom.

Kerstin har haft liknande erfarenheter men säger också:

— De har blivit lurade så många gånger. Talat med journalister som säger "Dig skall vi skriva en bok om" eller lämnat ut dagböcker och fotografier till folk som sen inte har gjort något av det.

— De har aldrig fått någon riktig upprättelse, fortsätter hon.

— De flesta har haft det svårt efter att de kom hem. Visserligen fick de inga fängelsestraff, men en hel del blev internerade under andra världskriget. Många har haft svårt att få jobb. Nästan alla är fattiga.

— El Mano-monumentet vid Katari-navägen i Stockholm, som är det enda minnesmärket av de stupade i Spanien, fick de kämpa för i många år innan det restes.

— Därför är det så viktigt att vi slutför vårt arbete. De vill ha ett dokument. Det skall bli en bok, om vi så måste betala den själva.

Kerstin fortsätter:

— De är så fina människor. Ibland tror folk att spanienkämparna blev alkoholister när de kom hem, men så är det

inte alls. De flesta har fortsatt att kämpa för samma ideal som de hade den gången.

— De var inga äventyrare som älskade att slåss, säger Mekki. De tycker illa om krig. Men de hade en stark klasskänsla och visste vad solidaritet var.

— De hatar krig.

Kerstin och Mekki har rest i Spanien och besökt de platser som var avgörande under Spanska inbördeskriget. Där intervjuade de också general Lister. Han är en folkhjärte som först var med i Spanska inbördeskriget och under andra världskriget blev general i röda armén. Han har levt nio år av sitt liv i krig.

— När vi träffade honom sa han "Det är alltid kriget människor frågar mej om. De glömmer att jag arbetat för fred i 25 år". Han hade tillhört Världsfreds-rådets presidium.

Har det betytt något för intervjuerna att de är kvinnor?

— Ja säkert, säger Mekki utan att tveka.

— Med oss talar de om andra saker än de skulle gjort med män. Och vi ställer nog andra frågor också. De talar om känslor. Att de varit rädda till exempel. Och om relationerna till anhöriga.

— Vad har arbetet betytt för er? frågar jag.

Mekki och Kerstin tittar på varandra.

— Det är svårt att uttrycka.

— Oerhört mycket.

— Det betyder mycket att ha fått ägna ordentligt med tid åt en sak. Att verkligen få gå på djupet med något, säger Mekki.

— Vi kan verkligen det här nu, säger Kerstin.

— Och hela tiden dyker det upp överraskande saker, fortsätter Mekki.

— Som när jag satt och slog i arkiven. Då träffade jag på en man som hade slagits med Sandino i Nicaragua innan han kom till Spanien.

— Ibland blir jag avundsjuk på den medvetenhet som var så självklar för de här männen och kvinnorna när de var unga. Man undrar hur man själv skulle reagera i samma situation.

Kerstin:

— Min kille är från Chile. Om situationen blev sådan att han ville åka tillbaka för att slåss mot juntan, tror jag nog att jag skulle försöka följa med. Låter det naivt? Jag menar, om det fanns något vettigt för mig att göra där.

DÖDA INTE VÅRA MÄN

I Vi Män 8 mars — ett roligt, fint & intressant nummer — publiceras Valerie Solanas jävligt fräcka "SCUM Manifesto" och Hagar Olssons kloka och förnuftiga "Den upproriska kvinnan".

Två analyser av kvinnan i dagens manssamhälle. Valerie Solanas har till och med en fix och färdig idé/plan för hur vi skall lösa alla dagens problem. Jag skrattar högt och värms i hjärtat när jag läser "SCUM Manifesto". Hela kroppen fylls av hopp & energi.

Men... det är något ofullständigt med artikeln. Tankarna börjar på rätt väg, men istället för att svänga av i kurvan där framme, skenar dom iväg rätt ut i rymden, överklycklig att äntligen ha hittat vägen, glömmer hon tyvärr sedan att se sig omkring i världen. Man måste vara lyhörd när man väl kommit rätt. Det finns inga RAKA spår & ENKLA lösningar här i livet.

* Jag kan hålla med V.S. om att vad som återstår för kvinnorna idag, om de vill ha ett förändrat samhälle, är att störta regeringen & avskaffa penninghushållningen. . . *inte* att DÖDA ALLA MÄN.

* Mannen är inget biologiskt misstag. Även om vi idag skulle klara fortplantningen själva är detta moderna påfund inget bevis för att mannen skulle vara ONÖDIG. Mannen med *sin speciella kromosomuppsättning* behövdes för att vi skulle kunna föröka oss och bli den folkmassa vi idag är.

* Manlighet kan man visst kalla en sjukdom — men inte en bristsjukdom. Den är inte biologiskt betingad, den är skapad av samhället.

* Kvinnans egensinne har mannen tydligen svårt att förstå sig på, men nåns längst inne i en undangömd vrå av själen, måste oxå mannen ha någon slags individualitet, om än trampad på och nästan dödad av samhällets hårda & iskalla manlighetskrav.

* SCUM:s taktik för intensivt liv genast är intressant om den bara vore lite "bredare" och därmed inbegrep männen. En total revolution för ett förändrat samhälle NU!

* Men revolutioner måste kanske gå långsamt, för att allt skall hinnas med. Mannen. . . skall inte han oxå förändras kanske?

Hagar Olsson har kommit en bit längre på "tankarnas väg". Hon angriper KVINNANS SLAVSINNE, istället för mannen. "Detta slavsinn är kvinnofrigörelsens farligaste fiende", säger hon. Att det sen är mannen som förslavar kvinnan är ett faktum, men H.O. ger en förklaring till mannens beteende. Men att allt kvinnoförtryck skulle bero på manlig sexualångest har jag lite svårt att tro. Men det är säkert till stor del sant & dessutom mycket intressant OCH utforskat!

Frågan är väl egentligen i dagens kvinnodebatt varför mannen är som han är och hur han ska bli FRISK. Så som kvinnan skall få luft och livsrum i "det nya kvinnosamhället" skall väl också männen FÖRÄNDRAS och UTVECKLAS till levande varelser?

Hur skall detta gå till?

DEBATT!

Tove Johansson

DELA INTE UPP TIDEN

Läste med intresse artikeln "Tid är välfärd" och vill gärna ge mina synpunkter på den tidsdebatt som författaren där förde. När jag först läste rubriken tänkte jag — äntligen något intressant, någon som sätter likhetstecken mellan tid och välfärd.

Jag blev dock förvånad när Gun Fälth försvarar en förkortning med att det skulle bli tid över. Givetvis är det ju på det sättet, det kan ju inte förnekas. Dock skriver hon inte speciellt nyanserat utan ser mest det hela från att all tid går att dela upp och säger att den tid vi får över kan vi använda som vi vill. Exemplet Anna som beskrivs arbetar 30 timmar i veckan och det är väl om jag förstår det hela rätt vad 6-timmarsdag skulle innebära om det genomförs. Det verkar emellertid inte som om hon har någon tid över precis, åtminstone inte så som det är skrivet i artikeln.

Det går inte att diskutera tid på detta sätt, jag tror det är fel. Att försöka dela upp tiden innebär på något sätt att man ändå aldrig får tid över. En del människor tror att tiden går att dela upp i olika typer av tid. Jag tror att det är det största misstaget man någonsin kan

göra. Planera måste man dock göra och det är på sätt och vis en tidsindelning men vitsen är att planeringen inte får vara det allena saliggörande.

Har du tänkt på att ibland kan det finnas människor som har förmågan och insikten att stanna upp och t ex prata med någon under en tid även om det finns saker som skulle "hinnas med". En sådan människa har något som är precis motsatsen till det intryck jag får av artikeln.

Det är grundläggande fel att diskutera tid i statiska staplar eller diagram, för tid kan aldrig mätas, inte ens med klockor, åtminstone inte med framgång.

Att släpa hem matkassar exempelvis ses i artikeln som en isolerad händelse. Den tid som det tar att släpa hem dessa är avsedd till detta, alltså får inget annat av intresse hända här. Det gör det ju dock och det är det vi måste inse.

Det här händer:

När jag närmar mig min lägenhet med dessa matkassar står herr Larsson utanför sin dörr och skall just stiga in. Han tar initiativ till samtal och jag ställer ner mina matkassar och lyssnar på vad herr Larsson har att säga, efter vi avslutat samtalet går jag in till mig. Nöjd efter att ha talat med den trevlige herr Larsson går jag sedan iväg till dagis för att hämta mitt barn. Samtidigt som jag hämtar träffar jag några barn som ännu inte blivit hämtade. Jag leker en lek tillsammans med dem innan jag och mitt barn går hem.

Detta ovanstående exempel ger åtminstone mig innehåll åt mitt liv. Något som jag kanske annars förgäves skulle försöka använda min fria tid till. Grip tillfället när det kommer!

Jag är enig med författaren att vi skall sträva efter 6-timmarsdag. Men vi skall inte inbilla oss att vi kan hantera den för den sakens skull att vi jobbar kortare. Vi måste i alla fall lära av dessa underbara människor som redan nu besitter förmågan att ta sig tid, som är kloka nog att inte förstå tid indelad för olika aktiviteter. 6-timmars arbetsdag skall vi sträva efter för att t ex ge tillfälle till studier, socialt arbete m m, m m.

Med andra ord vet jag inte så mycket om att ha det som hon i artikeln. Men jag tror mig ändå veta att i det jag skrivit i brevet ligger en del sanning.

Tack för det första numret jag läst av er tidning (8:e mars) det blir förmodligen fler och lycka till, ni tjejer behövs.

Stefan Andersson

Vad är nymalthusianismen?

Vem var Josephine Butler?

Kan en man vara feminist?

FRÅGA HJÖRDIS!

Hjördis Levin är en av Sveriges främsta experter på kvinnohistoria. Hon är sedan länge medlem i SKV.

I maj utkom hennes bok "Testiklarnas herravälde" på bokförlaget Akademilitteratur.

När någon frågar mig om ämnet för min doktorsavhandling brukar det gå till ungefär så här: Jag svarar att jag forskar om Nymalthusianismen i Sverige på 1880-talet.

Vadå? Vad är nymalthusianismen?

Jo, det var en rörelse som utgick från Malthus. . .

Vem är Malthus?

Det var en engelsk präst och nationalekonom som levde i England och i slutet av 1700-talet publicerade en bok som väckte stort uppseende i hela Europa. Boken handlade om att folk borde vänta med att skaffa barn tills de kunde försörja dem. De borde vänta med att gifta sig tills de hade råd att bilda familj.

Malthus rekommendation väckte starka protester från många olika håll. En del ansåg att han ställde alldeles för stränga krav på de svaga människorna. I stället borde man lära dem att använda preventivmedel så att de kunde ha sexuellt samliv, men undvika önskade följder.

Det var förespråkarna för den riktningen som kom att kallas nymalthusianer. De höll nämligen med Malthus i allt — exempelvis att befolkningen i ett land måste anpassas till det landets befintliga näringsmedel — utom att de rekommenderade användningen av preventiva medel och metoder i stället för uppskjutna äktenskap. De tillförde således något "nytt" till malthusianismen och därav kom namnet "nymalthusianism".

När jag har kommit så långt i mina förklaringar över mitt avhandlingsämne brukar den jag pratar med nicka instämmande. Jo, det där kände man ju till. Födelsekontrollrörelsen är ju bekant om inte annat så genom Elise Ottesen-Jensens verksamhet. Och RFSU har ju alla hört talas om.

Men att de här idéerna uppkom så tidigt som på 1880-talet i Sverige är det inte många som vet och inte heller att de möttes med ett starkt motstånd bl a av den tidens kvinnorörelse.

Om jag så går vidare i redogörelsen och berättar om de kvinnor som protesterade mot nymalthusianismen och säger att "abolutionisterna" hade helt andra målsättningar än nymalthusianerna och att de därför kom i konflikt med varandra, kommer frågan: Vad är abolutionisterna? Jo, det var en rörelse som leddes av Josephine Butler. . . Vem är Josephine Butler?

Och så måste jag förklara att hon var en engelsk prästhustru som var starkt engagerad i kvinnorörelsen och särskilt gick in för att rädda prostituerade kvinnor och att förmå männen att för-

bättra sitt sexuella beteende och sluta överge kvinnor som de gjort med barn.

Vad jag vill säga med det här är att de historiska kunskaperna i sådana frågor som vi tycker borde vara självklart att alla borde veta något om är så gott som obefintliga. Och det är inte alls underligt. I skolorna får vi inget lära oss om de kvinnor som gick i täten för stora folkrörelser i hela västvärlden: nykterhetsrörelsen, bildningsrörelsen, rörelsen mot sexuellt förtryck.

När jag för några år sedan åtagit mig att revidera uppslagsverket Focus i avseende på artiklar om kvinnor upptäckte jag att så gott som alla filmstjärnor var, visserligen knapphändigt, men dock nämnda, medan de flesta kvinnor som stått i ledningen för exempelvis rösträttsrörelsen inte alls fanns med. Det fåtal som tagits in i Focus omnämndes på grund av andra insatser de gjort, exempelvis som pedagoger eller författare medan deras feministiska verksamhet kom med i en bisats. Sällan angavs konkret vad de utträttat i den vägen utan svepande ordalag som "betydelsefull i kvinnorrörelsen" fick räcka.

Hustrur till "stora män" fanns oftast med, men då alltid i egen-skap av just hustrur till "stora män".

Höjden av okunnighet råkade jag emellertid ut för när jag skulle hålla föreläsningar på Kvinnocentrum i Stockholm, om tre på sin tid kända kvinnoakademierna och läkare. En av dem var Sveriges första kvinnliga läkare Karolina Widerström. I DN:s "På stan" läste jag till min förvåning att de tre, för mer än femtio år sedan avlidna damerna, skulle närvara vid min föreläsning!

Den här historiska okunnigheten har vi tänkt råda bot på genom att öppna en frågespalt. Skriv till Hjördis Levin, Vi Mänskor, Solidaritetsrörelsernas hus, Barnängsgatan 23, 116 41 Stockholm eller ring 64 88 61 mellan 8.00—10.00 och fråga om det Du undrar över. Fråga om personer, organisationer, årtal och begrepp. Exempelvis: Vem var Susan B Anthony? När bildades den första socialdemokratiska kvinnoklubben i Sverige? Vilket år kom Berta von Sutt-ners bok "Ner med vapnen" ut?

Ställ gärna frågor av den här typen: Kan en man vara feminist? Ja, formulera dig hur du vill och om vad du vill och jag skall med glädje kasta mig över frågan. Klarar jag inte svaret ensam så vänder jag mig till andra och söker hjälp.

RECENSIONER

En kvinnlig ondska

MÖRKRET. Allt börjar med en gestalt som rör sig sakta ur mörket — ett fragment, en gissning av tyg, en levande skulptur som rör sig sakta mot mera ljus, och mot tystnaden.

Ögonen försöker leta sig till medvetenhet — där associationer och fantasier samlas och växer — detta som sker i mörkret.

* * *

En timme och fem minuter står det i programmet: en tid av evighet har egentligen börjat, där varje rörelse är sin egen tid och jag slutar andas. Ljuset växer ytterst försiktigt tills allt blir bländande kritvitt: kvinnan och rummet.

Den vita kvinnan, som i en ritual, välkänd för oss alla, börjar gå runt sakta i rummet, längs fyra sidor, i en kvadratisk dans, huvudet böjt framåt med hängande långt rött hår, halva kroppen böjd, armarna halvböjda med två fingrar som pekar uppåt, som av besatthet. Hon går sakta, metodiskt i en evig ritual som en tusen år gammal tvångstänke. Förtrollningen har skett. Rytmen bara växer, oundviklig, outhärlig, hon accelererar, springer och stannar med ett skrik. Ur tystnaden växer otaliga groteska grimaser, skrik av liv och skrik av outhärdliga skeenden. Döden är nära och livet outhärdligt.

Så skönt, tänker jag att se en kvinna gestalta de fula, mörka krafter som bor i oss.

Den tomma scenen, mitt emot oss en tvådelad ogenomskinlig vägg, en skugga tecknar sig, tyg som hänger och rör sig, ett provisoriskt tält, ett växande moln av rök, ljuset växer sakta och försvinner, kommer igen för att återigen tunnas ut, en rytm av ljus och färg, ett drömt landskap på gränsen av ingenstans, en dikt. Musiken som en oändlig spiral, uppåt och neråt, som en oundviklig nödvändighet nära intet.

Hennes grandiosa skugga tecknar sig i en långsam och ritualistisk rörelse mot den tunna väggen: en vacker monstruös

dans

"UTT"

av Carlotta Ikeda

Kulturhuset

Stockholm 2—3/5 1986

varelse som vaknar ur sin tuse-nåriga sömn. Väggen delar sig och öppnas: där sitter hon som en onämbar form i förvandling med sina minimala rörelser av fångenskap. Hon jagar reflexer av ljus (som skapas av hennes egna rörelser med speglar kring hennes huvud), hon jagar helt besatt (jag tänker på katten innan han dödar), hennes kropp, svårt urskiljbar från en komplicerad skulptur av papper och tusen grova snören — materia i rörelse, ett skapande kaos. Allt sker sakta och oundvikligt. Luften är kompakt, Carlotta Ikeda

fyller varje partikel av luft med sin oroande kraft. Luften andas. Och röken bara växer som kom den ur hennes egen kropp. I en upprepande och ödesdiger rörelse, fångar hon med glupsk mun bytet ur sin hand: hon fullgör den grymma ritualen, liv och död, en kvinnlig ondska.

Det tunga monstret går ut ur sitt skal, förvandlas till vit flicka i tunn spetsklänning. Förvandlingen har skett i ett magiskt ögonblick. Den tunna flickan rör sig försiktigt, nästan mekaniskt, som manipulerad av en yttre kraft. Hennes kropp är hämmad,

hennes leende groteskt. En skada har skett. Dockan är fångad. Och musiken som dikterar rörelsen med sin barnsliga, upprepande, lekfulla rytm.

Det finns gråt i mitt skratt. Hon sitter och jagar, ansiktet mot golvet, sen tuggar hon sitt byte i en upprepande, groteskt njutningsfull grimas, ännu en ritual.

* * *

Den vita dockan klär av sig och lämnar plats åt en naken dansande kvinna. Förvandlingen är fullständig. Kroppen är vitmålad, ljuset minskar sakta, i munnen en smak av jord.

En strimma salt börjar rinna ner från taket, den rinner oavbrutet, nära den nakna kvinna, som en oundviklig katastrof, associationer för mig till människorna i det radioaktiva området i Sovjet, till oss alla. Ytterligare en strimma salt börjar rinna ner, bredvid kvinnan, och sen fler och fler.

Nakenheten klär av rörelsen, Carlotta Ikedas dans av minimala, kontrollerade gester styrs av en koncentration som går genom hela kroppen, svett och återigen en smak av jord i munnen.

Kvinnan går in i sig själv och sätter sig mitt under den rinnande katastrofen, ihopkrupen, rör sig sakta i faran.

Bilder av en onämbar smärta, smärtan bortom smärta.

Igenkännande, ett gripande skeende, en kompakt tystnad i publiken. Musiken: ett requiem, en kvinnas röst, som börjar om och om igen. Jag hör en kvinnas gråt nära mig och tänker på den läkande kraften i Carlotta Ikedas dans: att röra vid det hemska, det outhärdliga, att ge namn åt det utsagda blir som en helande ritual, en möjlighet till andlig kraft.

Carlotta Ikeda lämnar oss i ännu en ritual: hon tar emot våra applåder som i en bön.

Martine Durand

Skrivande och ångest i instängda rum

film

Amorosa
Manus och regi:
Mai Zetterling

Filmen inleds med en bild av en nedgående sol över ett stilla vatten. Gondolen gör att vi vet att vi befinner oss i Venedig.

I samma ögonblick vi upptäcker att gondolen är en ambulanstransport stiger vi in i Agnes von Krusenstjernas värld i Mai Zetterlings tolkning. Agnes (Stina Ekblad) värld är ångesten och det vi kallar galenskapen.

Från mentalsjukhuset i Venedig får vi sedan en tillbakablick på Agnes liv i en trång och sluten högrestandsmiljö. Färgskalan är grå och tonen så verklig att en enda vattendroppe skulle få det hela att upplösas och försvinna.

Agnes skygghet och utanförskap blir plågsamt påtagligt i närvaron av familjen. Hon vill skriva och söka sanningen om sig själv och sin miljö, för det Agnes ser i spegeln är lögnen och hyckleriet.

En kvinna förstår Agnes och avråder henne från det tilltänkta giftermålet med en ung adels-

man. Hon gifter sig istället med den betydligt äldre David Sprengel (Erland Josephson). En man med ett starkt adelshat, men också förmåga att se Agnes skapande begåvning och han behandlar hennes återkommande sjukhusvistelser som ett naturligt inslag i hennes skapande arbete.

Tillsammans lever de i en mörk och tillstängd lägenhet. Ett tillstånd där bara vargtimmens ångest existerar. Han driver också den högt anspända Agnes att fortsätta att skriva, och skriver det gör hon om kärlek och erotik (med vissa tillägg av David Sprengel), som ingen kvinna gjort tidigare. Priset är ett konstant hat och misstroende från omgivningen, i första hand familjen, vilket i sin tur driver henne att söka utlopp i galenskapen.

Tillsammans med David Sprengel reser hon till Venedig, till ljus och värme i ett försök att

komma undan sitt förflutna. Men insikten kommer att hon aldrig kan fly ifrån sin familj och den enda försoning som finns är att berätta om familjen, om och om igen för att kanske hitta sanningen om sig själv.

Agnes är den främmande kvinnan, hon som är i vardande. Agnes är varken kvinna eller man i social mening, utan en människa som ensam under sin korta livstid försökte hitta en mera passande roll. En kvinno-roll som inte består i att välja andra utan att också få välja sig själv, att få tid och utrymme för ett skapande liv på egna villkor.

Agnes får tid och utrymme för skrivande mot hjälp och beskydd av David Sprengel. Ett äktenskap på sjukt och friskt där Agnes böcker är deras barn.

Att se Amorosa är att leva i sitt eget inre. Det är en film som väcker frågor men inte har några omedelbara svar. Det är ing-

en film som förför med lättköpta bildlösningar och högljudd musik, utan den är väl avstämd att föra oss in i Agnes ångest, vilket gör att den berör vår egen galenskap eller jag vill hellre påstå vår kreativitet och vilja till liv.

Amorosa är tillägnad författarinnan Agnes von Krusenstjerna. Mai Zetterling har med filmen tagit oss med till Agnes helvete, och tillsammans med sina medarbetare skapat en film som är personligare, mångtydigare och mer oroande än det mesta på filmrepertoaren, men också med en förmåga att få oss att se och förstå lite mer om hur det är att vara människa.

Gun Hedbom

Tack för pengarna!

Vi Mänskor har fått 20 000 kronor från Anna Andersson i Stockholm. Vi är överväldigade! Med vår ansträngda ekonomi känns en sådan summa som en gudagåva.

Overhuvudtaget är våra medlemmars generositet en källa till ständig glädje. Vi har aldrig vädjat förgäves om ekonomiskt stöd när SKV eller Vi Mänskor har varit i trångmål. Vi har heller aldrig vädjat förgäves om stöd till våra insamlingar, och jag vill gärna tacka alla dem som trofast ger pengar till kvinnor och barn i Vietnam, till dagbarnhem i Nicaragua och till sömnadskollektiv i Angola, förutom alla andra små och stora insamlingar vi har haft under åren. Vi som sitter i förbundsstyrelsen vet att våra insamlade medel verkligen kommer till nytta och ger konkret hjälp åt kvinnor i utvecklingsländerna.

En gång för inte så länge sedan, när vårt eget land fortfarande var fattigt och underutvecklat, gick människor från hus till hus och samlade pengar till inbördeskrigets Spanien. Det finns fortfarande insamlingslistor bevarade, bland annat från fattiga skogsarbetarströmmar i Öst-Norge, upp mot gränsen till Sverige. Visst var de fattiga, skogsarbetarhustrurna, men de gav fem eller tio öre, och tillsammans blev dessa små kopparslantor en mäktig resurs.

I sin bok "Spaniens sak var vår", berättar den gamle

Spanienkämpen Carl Mattson om hur värmlänningarna reagerade, om spanienkommittéerna som växte upp i varje liten ort, om penninginsamlingar, om fackliga anslag och om symöten som sydde barnkläder. Det var internationell solidaritet då den var som bäst. Den 21 februari 1937 talade t ex vår egen Ada Nilsson på ett möte i Arvika: 48:64 i kollekt. Pappersavd 96 på Gruvön i Grums anslog 25 kr till spanienhjälpen, och tog dessutom ut 2:50 per medlem. Verdandister i Deje samlade in kr 15:81 på ett möte, och antog ett uttalande:

"Vi följer med spänning er heroiska kamp mot fascisterna — för värnandet av demokratin."

I hela Sverige samlades det in över fem miljoner kronor. "Det var många som ansåg, att det behövde göras något för att stoppa fascismen — medan tid var."

Det var 39 lokala spanienkommittéer i Värmland, och 22 frivilliga reste ned för att kämpa med vapen i hand.

Nu, femtio år senare, kan vi vara stolta över dessas och alla andra svenska arbetares solidaritetsaktioner gentemot det spanska folket.

Men solidariteten är inte död, det vet vi som är SKV-are. Vi ser dagliga bevis bland våra medlemmar på omtanke och medkänsla med människor i nöd, och på en ständig lojalitet med det egna förbundet och dess tidning.

Aase Bang

Boktips om Spanien

Vill du läsa mer om spanska inbördeskriget?

Här kommer några boktips:

Gösta Andersson, *Partisaner*. Ordfront, 1975.

Arvid Rundberg, *En svensk arbetares memoarer*. Arbetarkultur, 1974.

Nordahl Grieg, *Spansk sommar*. Oslo, 1937.

Peter Weiss, *Motståndets estetik*. Arbetarkultur, 1975.

George Orwell, *Hyllning till Katalonien*. Sv utg. 1974.

Carl Mattson, *Spaniens sak* var vår. Karlstad, 1982.

Sixten Rogeby, *De stupade för Spaniens demokrati*, 1977.

SKV:s internationella fredsseminarium

Den 26—28 september 1986 anordnar SKV ett internationellt fredsseminarium på Nordens Folkliga Akademi i Kungälv (nära Göteborg). Temat på seminariet blir:

Kvinnogemenskap för fred — miljö — solidaritet

Miljöförstörelsen accelererar, orättvisorna och fattigdomen i världen ökar, konfliktsakerna blir fler och fler. Vi måste kom-

ma samman och dryfta alla dessa problem. Hur arbetar vi hemma med dessa frågor? Hur knyter vi samman fred — miljö — solidaritet? Vad slags stöd kan vi ge varandra? Hur fördjupar vi kontakter?

Föreläsare och deltagare till seminariet kommer bl a från Sovjetunionen, Bulgarien, Kanada, Västtyskland och de nordiska länderna.

Vi ber lokalavdelningarna att

sarast utse deltagare och anmäla dessa till SKV, Viktoriahuset, Linnégatan 21, 413 04 Göteborg. Tel. 031/14 40 28. Deltagarantalet är begränsat till 60 personer. Kostnaden blir 100 kr/person. Resefördelning kommer att tillämpas. Till alla anmäl- da kommer sedan att skickas fullständigt program.

Erni Friholt

Varför gillar vi Dallas?

I Köpenhamn har det hållits en Nordisk/Internationell konferens rörande kvinnor och de elektroniska massmedierna med föreläsare från USA, England, Frankrike, Italien, Sverige, Norge och Danmark.

Konferensen var öppen för både kvinnor och män och hade ca 50 deltagare från de nordiska länderna.

Konferensen var indelad i fyra teman som behandlade olika aspekter av kvinnors förhållande till TV-mediet utifrån ett feministiskt synsätt.

Det var en mycket välorganiserad konferens, jag skulle beskriva den som "kvinnlig", på så sätt att dessa kvinnor hade mycket lite av forskarprestige kring sina idéer. Det fanns en stor öppenhet inför varandras synvinklar, vilket gjorde att konferensen inte gav ett enhetligt svar men däremot mängder av spännande infallsvinklar kring kvinnors förhållande till media.

Jag ska här nedan referera något av vad som sades vid konferensen.

Ett tema var "Framför TV-apparaten", Sissel Lund (Mediaforskningen Norsk Rikskringkasting, Oslo) ansåg att TV sviker kvinnornas informationsbehov. Kvinnors främsta informationskälla är veckotidningar. Hon trodde att veckotidningarna har hittat en form som tilltalar kvinnor och har ett innehåll där kvinnor och deras problem görs synliga.

TV riktar sig till män

TV ska rikta sig till bägge könen, men eftersom mannen är normen riktar sig TV i princip till män och deras behov av information. Hon tycker att både form och innehåll stöter bort kvinnorna, men det är fortfarande möjligt att experimentera med nya former och därmed utveckla TV-mediet.

Birgitte Tufte (Danmarks Lärarhögskola) och Else Fabricius Jensen (Sociologiska institutet Köpenhamns universitet) föreläste om unga flickors TV-användning och kulturella liv.

Flickors kultur är en gömd

kultur. Det pratas mycket om ungdomskulturer och subkulturer, men det man i första hand tänker på och talar om är pojkar.

Flickor socialiseras till att bry sig om andras behov och söker i förhållande till andra stöd och bekräftelse, samtidigt försöker hon hitta sin egen särart i en patriarkal kultur där hon redan vet och känner sin underordning.

Möjligheterna har ökat enormt för bägge könen att genom massmedia söka sig en livsstil. Vad som är den stora skillnaden, mot tidigare generationer, är att dagens ungdom har kunskap om alla livets hemligheter långt innan den behövs.

Birgitte Tufte visade och berättade om unga flickors videoexperiment. Hon har kommit fram till att det är bäst om flickor själva i grupp får prova mediet, för så fort pojkar är med släpper flickorna sina ambitioner och önsningar om att försöka. Killarna experimenterar med videotekniken när de prövar och flickorna bearbetar sin kvinnoroll.

E. Ann Kaplan (Rutgers University USA) är intresserad av hur film, TV "talar" till oss åskådare och ur vems synvinkel den är berättad, manlig eller kvinnlig. Eftersom hon anser att kvinnan är fångad i en manlig fantasivärld så försöker hon just nu med psykoanalysens hjälp förstå vad kvinnor njuter av.

Ann Kaplan har just genomfört en undersökning av MTV (Musictelevision). MTV startade 1981 och visar musikvideos dygnet runt. Hon konstaterade att under 20 % var kvinnliga sångerskor. 17 % är svarta och om det är en svart som sjunger, är alla övriga medverkande vita. Den progressivitet som finns i rockmusiken är helt utslätad i MTV. I dessa musikprogram kan vi, menar Ann Kaplan, urskilja fem olika "blickar" (gase):

"1. Den klassiska voyeuristiska/fetischistiska blicken, välkänd från Hollywood-filmen;

2. Den falliska blicken: aggressiv manlig identifikation med makten hos fallos;

3. Den pre-symboliska blick-

ken: uppväckande av den ursprungliga kvinnliga identiteten;

4. Den feministiska blicken: i det socialt medvetna videobudskapet;

5. Den feminina blicken: förekommer i mellanrum i det dominerande sättet att se och i videos med kvinnliga stjärnor som överskrider givna mönster."

Undantag finns

I de flesta fallen ses dessa musikvideos ur ett manligt perspektiv men det finns som sagt undantag, när stjärnor som Donna Summer, Tina Turner och framförallt Annie Lennox framträder. Dessa kvinnor kan trots typiska kvinnliga sexualiserande attribut (djupa urringningar, korta kjolar, nätstrumpor etc) överskrida gränsen och styra blicken till ett kvinnligt sätt att uppfatta världen.

Undantag har alltid funnits vilket bl a Greta Garbo, Bette Davis och Katherine Hepburn är exempel på. Det skulle vara intressant att förstå vad som gör att vissa kvinnor och deras roller inte kan klämmas in i det gängse schemat av hora/oskuld. Bär de möjligen på en annan kvinnoroll?

Ett annat tema behandlade "TV för kvinnor".

Inom filmen under 30-, 40- och 50-talen fanns en filmgenre, melodramen, som i Sverige är benämnd "Snyftaren". Genren var speciellt riktad till kvinnor och hade en kvinna i huvudrollen och problematiken rörde sig enbart i intimsfären.

På 50-talet i och med TVs genombrott övertogs genren av TV. Det blev serier på dagtid s k soap-operas. Namnet kom sig av att det förekom tvåreklam i avsnitten.

Genren utvecklade sig sedan mot serier på kvällstid typ Dallas, Dynastin och Falcon Crest.

Genremässigt kan man inte hänföra kvällsserierna till soap-operafacket, eftersom ett av kännetecknen på soap-opera är just dagtid och att handlingen ska tilldra sig i "köket".

Michelle Mattelart (Universi-

té de Paris) har bott i Sydamerika och intresserat sig för den speciella typ av soap-opera som finns i sydamerikansk TV, s k Telenovellas.

Telenovellas visas varje dag under många år och kan väl ses som en variant av den för kvinnor välkända följetongen.

En av de fundamentala aspekterna när det gäller den här typen av serier är TIDEN och det i förhållande till kvinnors tid och upplevelse av den som repetition och evighet.

Telenovellas är ett avbrott i tråkig daglig rutin, som ständigt repeteras. Samhället gör oavlönat arbete osynligt och serien i sin tur förstärker och legitimerar kvinnors arbete, vilket har ett positivt värde för kvinnorna. Men det ligger också i samhällets intresse att integrera kvinnorna till den dagliga rutinen och föra vidare ett kapitalistiskt samhälls ideologi. Telenovellas är legitimerande och alienerande.

Michelle Mattelart levde i Chile när Allende störtades och iakttog då att kvinnorna trots medvetenhet och förståelse av den ideologiska funktionen såg Telenovellas och njöt av dem.

Behöver vi eskapism

Varför behöver kvinnor ha dessa behov av eskapism? Vad är det i deras liv som är orsak till det? En annan viktig forskningsfråga är konstruktionen eller skapandet av kön både när det gäller media och samhälle. Representationen är ett annat sätt att undersöka kvinnors roll i media, vad är orsak? vad är verkan? Reflekterar marginaliteten i media, samhället?

Det här var några röster från en mycket viktig konferens med tanke på den våldsamma media-explosion vi står inför. Inom en inte alltför avlägsen framtid kan vi se ca 30 kanaler och det kommer att innebära kulturella förändringar. Konferensen var ett försök att sprida lite av den feministiska massmediaforskningens resultat och vikten av att precis som inom alla områden ha ett kvinnoperspektiv.

Gun Hedbom

Verksamheten i Stockholms innerstad

har satt fart igen. På årsmötet 25 september 1985 beslöts att den avgående styrelsen skulle ersättas med en arbetsgrupp där alla delar på ansvaret och jobbet. Speciell kontaktperson, Karin Lindgren, och kassör, Gerd Thambert, utsågs.

Under hösten hade avdelningen fyra arbetsgruppsmöten. 17 november hade vi en medlems-träff tillsammans med Fyrklövern. Vi pratade och åt, blev informerade om Nicaraguainsamlingen, och fick se dia-bilder

från en resa till Ungern.

Den 27 november hade vi ett öppet möte om "kvinnorna i kampen i Sydafrika". Mötet var bra och ganska välbesökt. Lindiwe Mabuza, ANC-representant i Skandinavien var inbjuden som talare, men förhindrad att komma p g a sjukdom. I stället fick vi intressant ny information av ANCs kvinnliga kulturansvariga från Lusaka. Elisabet Julius, flyktning från Sydafrika, sjöng för oss. OBS! Samarrangemang med Fyrklövern.

Hittills i år, 1986, har vi haft tre arbetsgruppsmöten, samt ett medlemsmöte 13 februari.

Den 8 mars samlades vi på förmiddagen och sålde sedan Vi

Männskor, samt samlade pengar till daghemmet i Nicaragua. Vi lyckades över förväntan! Sedan demonstrerade vi tillsammans denna soliga, men sorgliga dag. Vi passerade platsen för Olof Palmes tragiska död och lämnade där varsin ros eller nejlika.

På kvällen firade vi 8 mars i Rinkeby Folkets hus tillsammans med Tensta-Rinkeby socialdemokratiska kvinnoklubb och Svensk-Turkiska kvinnoföreningen. Även en grupp från det latinamerikanska ALAM var där. Det var en bra kväll med bl a information om våra resp organisationer. Lisbeth Schultz talade om SKV, sång av Kaja Ålander, information om kvin-

nornas situation i Nicaragua och Turkiet, teater av den turkiska gruppen Halk Oyuncular.

Den 8 april hade vi ett öppet informationsmöte om kvinnorna i Nicaragua och vår insamling. Den 27 april ska vi träffa Fyrklövern och tillsammans få geniala idéer om hur vi ska skramla ihop pengar till Vi Männskor. Den 14 maj ska vi ha ett öppet möte om kvinnor i Sverige idag, om barnen, ekonomin. . . Vi har beslutat att göra ett uttalande mot den nedrustning av den kommunala servicen som drabbar barnen.

Dessutom har vi många idéer kvar att förverkliga i framtiden!

Karin Bäckbro

sommartips

Kvinnovandring i Kittelfjäll 14—17.8 1986

- * Koppla av från hem och arbeta i fyra dagar och följ med på Kvinnovandring!
- * Upplev fjällvärlden när den är som vackrast!
- * Lär känna kvinnor i alla åldrar med olika erfarenheter!

Vi gör kortare och längre turer och varvar friluftsliv med diskussioner kring kvinnors liv och villkor. I programmet ingår också kontakt- och rörelseövningar, gymnastik samt fjällkunskap.

Vi bor bekvämt i hotellets vandrarhem och äter i hotellets matsal. Vill du ha vegetarisk kost går det bra. Resan utgår från Umeå med möjlighet till anslutning efter vägen.

Priset är 1 000 kronor för allt detta.

Vill du veta mer så ring eller skriv till oss kontaktpersoner. Kersti Granström, Hantverkaregatan 6, 902 48 UMEÅ, tel 090/13 94 64.

Harriet Allergren, Bofinksvägen 10 A, 902 37 UMEÅ, tel 090/12 42 45 (sommarbost 090/412 01).

Det är RFSU Västerbotten som tillsammans med ABF arrangerar vandringen. Skicka in Din anmälan till någon av kontaktpersonerna **senast den 1.7.1986.**

När vi erhållit din anmälan får du preliminärt program.

Välkommen med anmälan!

Sommarvecka i Bäcksjö, Umeå 3—8 aug 1985

- * Unna dig en annorlunda sommarvecka med spännande upplevelser
- * Upplev naturens skådespel i Vackra Vilda Västerbotten
- * Lär känna män, kvinnor och barn (över 5 år) med skiftande erfarenhet

Vi diskuterar vår egen situation i samhället i dag. Viktiga frågor är t ex relationer, familj, barn, ensamhet, att ta kontakt, samlevnad under olika former och sexualitet.

Vi arbetar mest i smågrupp, men ibland även i storgrupp. I programmet ingår också avslappnings-, kontakt- och rörelseövningar. Barnen har för det mesta egna program under barnpassarnas ledning.

Vi bor i tvåbäddsrum och turas om att svara för matlagning. Vi delar gemensamt fritiden, men utrymme finns för enskildhet.

Priset för RFSU:s sommarvecka är 1 400 kr/vuxen och max 400 kr/barn. I detta pris ingår mat, logi, material, barnpassning och transport mellan Umeå och Bäcksjö.

Vill du veta mer så ring eller skriv till

Billy Ederlöf

Tjärbrännärvägen 16
902 40 Umeå, tel 090/19 23 04

Anmälan senast **den 26 juni** till vidstående adress!

När vi erhållit din anmälan får du ytterligare information och ett preliminärt program.

kurser

Internationell kurs på Kvinnofolkhögskolan

Vad har vi kvinnor i världen gemensamt?

Kan vi lära något av varandra? Borde vi kanske mötas?

Hur har kvinnor det i den sk 3:e världen?

Varför är så många fattiga?

Hur har det blivit så?

Vilka är medlen att bekämpa fattigdom och orättvisor med? Här? Där?

Detta är kursen för dig som har börjat "tänka internatio-

nellt", som tvivlar på de vanliga förklaringarna till varför folk är fattiga, för dig som vill träffa tredje världens kvinnor där de bor — kvinnor som arbetar för en förändring, kursen för dig som är beredd att ta konsekvenserna av nya insikter.

Kurstiden: 8/9 1986—31/5

1987 (34 veckor). Under kursen planerar och genomför vi en resa till Indien (preliminärt i januari).

Upplysningar om kursen och anmälan: Kvinnofolkhögskolan i Göteborg, tel 031/12 64 20 (Agneta Wirén) eller 031/19 04 52 (Erni Friholt).

Fredskongress i Köpenhamn

Med anledning av Fredsåret 1986, kommer det att anordnas en världskongress i Köpenhamn 15–19 oktober 1986.

Kongressen kommer bl a att behandla frågor som rör nedrustning, utveckling, nationellt oberoende och försöka hitta

vägar för att uppnå politiska och rättvisa lösningar på internationella konflikter.

Det kommer att bli några plenumsmöten för alla deltagare, men huvudparten av kongressen kommer att äga rum i workshops och samtalsgrupper. Några av dessa kommer att vara förberedda på förhand, andra kommer nog att uppstå spontant.

Det är meningen att deltagarna själva ska kunna bidra till att göra en lyckad kongress — genom tex föredrag, workshops, samtalsgrupper, teater eller med hjälp av medförda utställningar. Deltagarna uppmanas att ta med filmer, diabolider, målningar osv.

Det kommer att bli ett kvinnocentrum under kongressen, men också ett ungdomscentrum,

möten mellan fackföreningsfolk, vetenskapsmän och andra intressegrupper.

Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, KDV, sitter med i den internationella förberedelsekommittén, tillsammans med representanter för 17 andra internationella organisationer och fredsrelserna i 58 länder.

Vill du veta mer, kan du kontakta SKV-Göteborg.

Kvinnovetenskaplig tidskrift

är en tvärvetenskaplig tidskrift för teori, debatt och information om kvinnoforskning. Den introducerar och bevakar aktuell internationell och nordisk kvinnoforskning och den vill ge argument och stöd för kvinnornas kamp för frigörelse. Tidskriften kommer ut med 4 nummer om året — minst åttio sidor text och bild varje gång.

De senaste numren av tidskriften har bl a handlat om lesbiskhet, tjejer och ungdomskultur och om medeltida kvinnobilder. Under arbete är ett nummer om jämställdhet — ideologi och praktisk politik och ett nummer om teknikerna runt födandet.

Prenumerera genom att sätta in 125 skr på postgiro 88 41 78-5 och ange från vilket nummer prenumerationen ska gälla.

Kvinnovetenskaplig tidskrift
Nordenskiöldsgatan 16
413 09 Göteborg
031-14 66 04

Kvinnovetenskaplig tidskrift

internationellt

Stödgrupp för AMNLAE

Nicaraguas kvinnoförbund AMNLAE skulle behöva en

stödgrupp här i Sverige. Du som är intresserad av praktiskt solidaritetsarbete just för Nicaragua, tag kontakt med:

Lisbeth Schulz tel: 62 84 53

Stöd OMAs systugor i Angola

I Vi Mänskor nr 5/6 1985 kunde ni läsa om den insamling som SKV sedan 1980 bedriver till stöd för den angolanska kvinnoorganisationen OMA.

Insamlingen går till symaskiner och sömnadsmaterial till OMAs systugor. Men — vi glömde att berätta att bidrag kan sättas in på

pg 22 69 67-8.

Märk talongen: Stöd OMAs systugor i Angola.

Honduras

Det kommer ständiga rapporter om hur de mänskliga rättigheterna kränks i Honduras. Människor fängslas utan lag och dom, torteras och misshandlas. Humanitära organisationer i landet ber om internationellt stöd för en appell för allmän amnes-

ti för de politiska fångarna. De vänder sig till "alla organisationer, institutioner och enskilda som värdesätter fred, rättvisa och respekt för mänskliga rättigheter".

Skriv till President of the Nation, Ingeniero José Simón Azcona Hoyo, Casa Presidencial, Tegucigalpa, D.C. Honduras.

KDV

Kvinnornas världskongress

Under mottot "Mot år 2000 — utan kärnvapen! För fred, jämlikhet, utveckling", kommer Kvinnornas Världskongress att äga rum i Moskva i juni 1987.

Det är Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, KDV, som sammankallar kongressen, som är tänkt som en uppföljning av Nairobi-konferensen 1985.

KDV önskar att Moskvakongressen ska levandegöra och ge kontinuitet till det som man uppnådde där. Arbetsformerna blir de samma: möten, arbetsgrupper, diskussioner, utställningar, teaterföreläsningar, filmer osv.

I omedelbar anslutning till kvinnokongressen kommer KDV:s 9:e kongress att äga rum, där man bl a ska anta en arbetsplan för KDV för åren 1987–1992.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Barnängsg. 23, 116 41 Stockholm
Postgiro 50 50 95-0 Insamlingskonto 5 13 23-4
Tel: 08/40 92 05

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck. Förbundets målsättning är att verka för jämlikhet mellan kvinnor

och män och för kvinnornas deltagande på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet, samt att verka för ett socialt och ekonomiskt rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete.

- Att verka för ett samhälle där alla barn och ungdomar kan känna trygghet och har lika värde, och där de tillförsäkras fysisk och psykisk hälsa och ges samma utbildningsmöjligheter.
- Att verka för fred, allt framtidsarbets grundval – mot krig och imperialism, krigens främsta orsak. Förbundet vill verka för allmän och total nedrustning.
- Att verka för skydd av vår egen och framtida generationers miljö, för ett resursbevarande samhälle som tar hänsyn till människors verkliga behov och sambanden i naturen.
- Att verka för solidaritet mellan folken, för folkens nationella oberoende, för de förtrycktas befrielsekamp, för en värld fri från varje form av ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt förtryck, mot fascism och rasism. Att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

* * * * *

SKV har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund till Kvinnor-

nas Demokratiska Världsförbund, KDV, (Women's International Democratic Federation, WIDF).

KDV har 129 anslutna organisationer i 114 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har tillerkänts konsultativ status hos FN:s ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SKV-avdelningar

Arvika
Brita Tener
Högåsvägen 4
671 00 Arvika

Ambjörby
Ellen Eriksson
Box 414
680 52 Ambjörby
Tel. 0563/802 32

Deje-Forshaga
Monica Ranung
Bokliden 20
667 00 Forshaga
Tel. 054/705 34

Finspång
Anna-Lisa Göransson
Grytölsvägen 24
612 00 Finspång

Göteborgsdistriktet
Zaida Hagman
Regnvädersgatan 4
417 32 Göteborg
Tel. 031/54 19 94

Östra Göteborg
Erni Friholt
Hornsgatan 7
415 02 Göteborg
Tel. 031/21 24 86

Västra Göteborg
Evy Andrén
Barytongatan 4
421 38 Göteborg
Tel. 031/47 40 02

Mölnådal
Astrid Gustafsson
Knarrhögsgatan 8A
431 30 Mölnådal
Tel. 031/27 18 17

Gävle
Inger Johansson
Hamiltongatan 32
802 20 Gävle

Huskvarna
Ingrid Nilsson
Munkgatan 5
561 00 Huskvarna
Tel. 036/13 74 55

Karlshamn
Sonia Karlsson
Pl 1049
290 72 Asarum
Tel. 0454/291 60

Karlstad
Siv Dahlgren
Mellqvistvägen 1
663 00 Skoghäll
Tel. 054/239 15

Katrineholm
Gunnel Rubdin
PL 8454 Byle
643 00 Vingåker

Kramfors
Clary Krekula
Läkarvägen 8
880 40 Ramsele
Tel. 0623/106 03

Linköping
Sonja Wahlstein
Eklundsgatan 5
582 63 Linköping
Tel. 013/13 08 48

Ljungby
Elsmarie Edström
Olofsgatan 26 B
341 00 Ljungby

Luleå
Agnes Wennberg
Krongårdsringen 30
951 00 Luleå
Tel. 0920/195 34

Lund
Astrida Svensson
SKV-Lund
Box 1208
221 05 Lund
Tel. 046/14 94 04

Malmö
Anna Landberg
Ystadsg. 18
214 24 Malmö
Tel. 040/23 40 76

Motala
Agneta Engren
Sundlingsväg 17
590 30 Borensberg

Olofström
Carina Gillberg
Snöbärsvägen 12
293 00 Olofström
Tel. 0454/400 77

Piteå-Munksund
Siri Aldrin
Strandvägen 5
941 00 Piteå
Tel. 0911/372 76

Skellefteå
Barbro Wiklund
Fäbrogatan 5
931 56 Skellefteå
Tel. 0910/885 47

Skövde
Karin Sandelin
Mariestadsvägen 75
541 00 Skövde

Södertälje
Maud Stedemark
Floraborgsvägen 12
151 51 Södertälje

Stockholms innerstad och norra förorter
Gerd Thambert
Åsögatan 170:1
116 32 Stockholm
Te. 08/41 46 51

Stockholms södra förorter
Eva Danielsson
Mariestadsvägen 8
121 50 Johanneshov
tel. 08/49 57 00

Spånga
Kerstin Juneberg
Cervins väg 17B pl 5.
163 58 Spånga
Tel. 08/760 11 72

Uppsala
Gunilla Öhman
Flogstaväg. 154
752 63 Uppsala
Tel. 018/46 06 84

Örebro
Marie Wikner
Åsbyvägen 7
703 75 Örebro

Förbundsordförande:
Aase Bang
Herrgårdsgatan 12
652 24 Karlstad
Tel. 054/18 99 61

Förbundsexpeditionen i Stockholm har jour torsdag kl. 18.00–20.00
(Sommarstängt 15 juni – 15 aug.)

SKV Göteborg har hand om medlemskontakter och ekonomi. SKV:s lokal i Viktoriasolan är öppen onsdagar 10.00–13.00 och torsdagar 17.00–19.00
Linnégatan 21, 413 04 Göteborg, Tel. 031/14 40 28

Ny bok från Federativs:

Britta Gröndahl:

FRIHETLIG KOMMUNISM I PRAKTIKEN

Självförvaltning
i Spanien 1936–1939

I sommar är det 50 år sedan spanska inbördeskriget bröt ut. Men kriget var inte bara en uppgörelse mellan republikaner och fascister. Det var också en social revolution – i de republikanska områdena kollektiviserades stora delar av industri och jordbruk. I spetsen för kollektiviseringarna gick de spanska syndikalisterna som nu omsatte sina idéer om en frihetlig kommunism i praktiken.

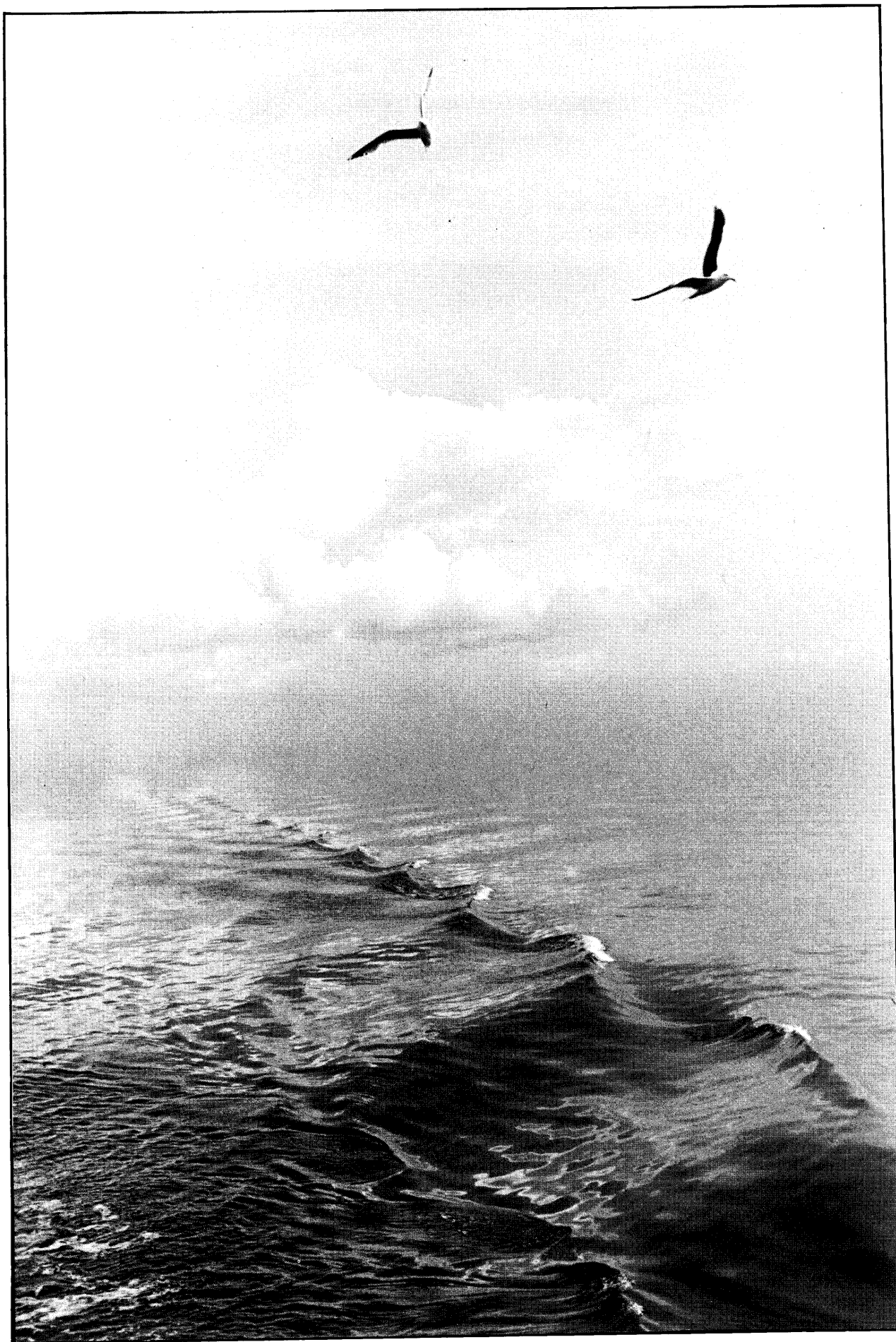
I sin nya bok lyfter Britta Gröndahl fram denna glömda historia med hjälp av samtida källor. Hon spårar bakgrunden till detta experiment i självförvaltning i den anarkistiska och syndikalistiska idédebatten årtiondena före inbördeskriget.

Pris: 50 kr plus porto.

**BESTÄLL FRÅN:
FEDERATIVS FÖRLAG
SVEAVÄGEN 98
113 50 STOCKHOLM**

*Syndikalistisk affisch: "Bonde,
arbeta för folket som befriat dig!"*

ERJA LEMPINEN

Trevlig sommar! Nästa nummer handlar om fred.